

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка**

*Кафедра загальної, вікової та соціальної психології імені М.А. Скока
Кафедра соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук*

Ben Gurion University of the Negev
Regional Alcohol and Drug Abuse Resources Center (RADAR)

Херсонський державний університет
Кафедра психології

**Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського**

Кафедра психології, педагогіки та філософії

Університет Григорія Сковороди в Переяславі
Кафедра практичної психології

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

ЧОТИРНАДЦЯТИ СІВЕРЯНСЬКІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ

Матеріали міжнародної наукової конференції

26 квітня 2024 року, м. Чернігів

Том 2. Соціальна робота та педагогіка

Чернігів
2024

УДК 159.9 : 316.6 : 364

Наукова редакція:

Зайченко Н. І., доктор педагогічних наук, доцент

*Рекомендовано до публікації вченою радою
Навчально-наукового інституту
психології та соціальної роботи
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка (протокол № 8 від 27.05.2024 р.)*

DOI: 10.5281/zenodo.11238452

Чотирнадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання:

Матеріали Міжнародної наукової конференції (26 квітня 2024 року, м. Чернігів) / За наук. ред. Н. І. Зайченко. Т.2. Соціальна робота та педагогіка. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2024. 185 с.

Збірник містить матеріали Міжнародної наукової конференції «XIV Сіверянські соціально-психологічні читання» (26 квітня 2024 р., м. Чернігів). У другому томі розглядаються актуальні питання сучасної соціальної роботи та педагогіки.

Адресовано науковцям, педагогам, соціальним працівникам, викладачам закладів вищої освіти, студентам та аспірантам.

© Автори, 2024

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ВАДАМИ МОВЛЕННЯ

В сучасний період існує тенденція до збільшення кількості дітей із вадами мовлення. Мовлення дитини має важливе значення у соціалізації, оскільки воно є найважливішим засобом соціальної взаємодії. Це ефективний інструмент мислення, яким супроводжуються усі види діяльності дитини, використання якого допомагає встановлювати і розвивати її соціальні контакти. Форма і зміст дитячих висловлювань залежать від форм спілкування, їх комунікативних завдань.

Під час спілкування мовлення набуває нових якостей, зумовлює перебудову психічних процесів, удосконалюється. Розширення лексичного запасу слів є основними напрямками його розвитку. Проте, діти з вадами мовлення мають проблеми у соціалізації через складнощі спілкування, розлади поведінки, підвищену емоційну стомлюваність та ін. У даних тезах ми робимо спробу обґрунтувати деякі теоретичні особливості та практичні аспекти процесу соціалізації дітей із вадами мовлення.

Розкриваючи сутність соціалізації, зазначимо, що поняття «соціалізація» походить від латинського *socialis* – суспільний, означає активне набуття особистістю соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей.

На основі аналізу наукових джерел щодо суті процесу соціалізації О. Хохліна вказує на засвоєння людиною накопиченого людством суспільного досвіду у вигляді знань про явища оточуючої дійсності, норм поведінки, відповідних способів дій (Хохліна О., 2019).

Слушну думку щодо соціалізації висловив Г. Олійник, який вказав на її нерозривний зв'язок із індивідуалізацією особистості, оскільки її зміст вбачається у формуванні індивідуальності. Він зазначив, що процеси соціалізації не можуть бути однаковими для усіх, індивідуальний досвід для кожної людини унікальний (Олійник Г., 2020).

І. Матюшенко, посилаючись на дослідження відомих світових психологів, підкреслює, що спілкування дітей із вадами мовлення з оточуючим світом є найважливішим аспектом та фактором корекції їх недоліків (Матющенко І., 2012).

Соціалізація дітей із вадами мовлення відбувається зі значними складнощами та має певні особливості, що залежать від тяжкості проблем мовлення. Мова є найважливішим засобом соціальної взаємодії. Діти, спілкуючись, вчаться не лише відповідати на уроках, а й товаришувати, вирішувати проблемні питання та ділитися радістю.

Усвідомлюючи власну неспроможність правильно висловлювати свої думки, внаслідок наявних вад мовлення, дитина соромиться, втрачає мотивацію до спілкування, замикається у собі, тому втрачає навички соціалізації. Саме тому діти з вадами мовлення як категорія осіб із особливими потребами, вимагають до себе окремої уваги та організації навчального процесу.

Новою українською школою на основі оновленого законодавства України в галузі освіти передбачено забезпечення таких дітей певними умовами навчання, реабілітації, соціальної адаптації, інтеграції в суспільство. Нова українська школа передбачає, що освітній заклад буде давати не лише знання, а й вчитиме застосовувати їх на практиці та формувати ставлення і цінності. Соціалізація дітей із вадами мовлення повинна відбуватися за допомогою взаємодії педагогів, батьків, психологів та логопедів.

Торкаючись проблемами соціалізації дітей із вадами мовлення, слід звернути увагу на широке використання у навчальному процесі інтерактивних методів. Науковець Л. Пироженко інтерактивне навчання назвав спеціальною формою організації пізнавальної діяльності, метою якої є створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність (Пироженко Л., 2004).

Інтерактивне навчання сприяє не лише засвоєнню конкретного матеріалу, а й розвитку комунікативних, творчих та критичних навичок, які є важливими у сучасному світі, а це основні аспекти процесу соціалізації.

Здійснення соціалізації дітей із вадами мовлення можливе завдяки використанню різних інтерактивних видів дитячої діяльності, як, наприклад, ігрової. Гра займає провідне місце в організації навчальної діяльності, оскільки є природним видом діяльності дітей та якнайкраще підходить для формування у дитини навичок поведінки у соціумі, досвіду соціальної активності, розвитку творчого потенціалу, сприяє проявам допитливості та ініціативності, вчить дитину робити самостійний власний вибір.

Гра сприяє формуванню особистості дитини, саме у колективній формі гри діти відчують себе важливими членами дитячого колективу. Так діти з вадами мовлення почуваються рівними з іншими дітьми, а докладаючи зусилля досягти мети гри, навчаються дружбі, відповідальності, згуртованості, колективізму. Проте, чи не найголовніше, що необхідно для успішної соціалізації – це формування соціальної ролі «ми», що позитивно впливає на розвиток колективу, у якому кожна дитина відчуває свою значущість.

Наступним видом діяльності, який має вагомий вплив на успішність соціалізації дітей із вадами мовлення, слід назвати групову взаємодію, що передбачає організацію та проведення конкурсів та групових завдань, як наприклад вікторин, художніх та музичних конкурсів, спортивних турнірів та ін. Дітей можна залучати до участі у експериментальних дослідженнях, театралізованих виставах, групових проєктах, використовуючи при цьому різні мовленнєві вправи, рекомендовані та розроблені фахівцем-логопедом. Вважаємо таку діяльність надважливою у процесі соціалізації дітей із вадами мовлення.

Таким чином, соціалізація має важливе значення у розвитку людини, адже передбачає активне набуття особистістю соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей. Соціалізація дітей із вадами мовлення відбувається із значними складнощами та має певні особливості, які залежать від тяжкості проблем мовлення, тому потребує спеціального підходу до її організації.

Соціалізація дітей із вадами мовлення повинна відбуватися за допомогою взаємодії педагогів, батьків, психологів та логопедів. Організація навчального процесу має

включати більшу кількість інтерактивних засобів. Вважаємо, що провідну роль у процесі соціалізації дітей із вадами мовлення слід приділити іграм, спортивним турнірам, художнім та музичним конкурсам, використовуючи при цьому мовленнєві вправи. Адже найголовніше, на нашу думку, що необхідно для успішної соціалізації – це формування соціальної ролі «ми».

Антоненко Д. К., Платонова О. Г.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

На сьогоднішній день основним каталізатором складних життєвих обставин (далі – СЖО) є військові дії на теренах нашої держави. Через бойові дії з'явилося ще більше категорій осіб та сімей, які потребують кваліфікованої соціально-педагогічної допомоги.

До початку повномасштабного вторгнення у нашому суспільстві доволі гостро стояло питання благополуччя сімей. Можна вважати, що сімейні проблеми переросли в надзвичайний, кризовий стан. Упала народжуваність, адже у молодого покоління відбувається переосмислення сімейних цінностей. Хтось боїться фінансових негараздів або через безробіття не в змозі забезпечити гідне майбутнє дитини. Паралельно цьому явищу можна простежити тенденцію ранньої вагітності: підлітки, не розуміючи важливості дотримання правил безпечного сексуального життя, у занадто юному віці стають батьками. Або зрілі батьки не володіють знаннями про вікові, анатомічні, фізіологічні та індивідуальні особливості розвитку дитини та дуже часто виховують своїх дітей наосліп чи інтуїтивно.

Зростання сімей, які опинилися в СЖО, обумовлено, в першу чергу, військовим станом (руйнування осель, загибель або відсутність одного з батьків, скрутний фінансовий стан через безробіття, вимушена зміна місця проживання, отримання статусу внутрішньо переміщеної особи і т.д.); погіршенням

стану як ментального, так і фізичного здоров'я; кардинальною зміною сімейних цінностей, ролей, особливо жінок; зростання кількості розлучень; загострення проблеми домашнього насилля тощо.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що суспільство переживає сильні стресові події. Багато чоловіків, які повертаються з передової, не в змозі контролювати свої емоції, не можуть жити цивільним життям та не мають навіть надії знову знайти себе. Як наслідок – ріст насилля в сім'ї. Родина виступає осередком, умовою виживання та джерелом спокою і саме від неї залежить, яким буде наше майбутнє. Якщо дитина переживає негатив батьків на собі, то і свою майбутню сім'ю вона також понесе негатив.

Фахівці соціальної сфери мають досконало оволодіти технологіями соціальної роботи з категорією клієнтів, які опинилися в СЖО. Саме вміння регламентувати та регулювати негативні процеси всередині родини зможуть значно покращити як і роботу спеціаліста, так і забезпечити безболісне подолання тимчасових труднощів. Для цього соціальному працівнику варто вміти застосовувати специфічні методи і засоби впливу, проводити доречні консультації, реагувати на кожний випадок відповідально та індивідуально, бути каталізатором та посередником в урегулюванні випадків, з якими доводиться працювати.

Питання соціально-педагогічної допомоги та підтримки сімей, які перебувають у СЖО, досить різносторонньо висвітлено в науковій площині. Починаючи з кінця 1990-х років це питання ґрунтовно висвітлювалось у публікаціях та працях А. Капської, І. Пешої, Ж. Петрочко, О. Безпалько, І. Звереві, Т. Веретено, І. Трубавіної, Т. Семігіної і т. д.

Під час вивчення даної проблеми нами з'ясовано, що СЖО, скоріше й частіше за все, виступає як тимчасова кризова ситуація. Окрім цього, можна зазначити, що варто брати до уваги морально-психологічний стан людини, адже і він може викликати своєрідне блокування мотивації, цілеспрямованості та індивідуального розвитку особистості. Тривала кризова ситуація чи тривалий кризовий стан несе в собі велику небезпеку, а саме: виникнення соціальної дезадаптації,

маргінальний стан, порушення роботи когнітивних функцій, зтяжна депресія, суїцидальні думки, нервові та психічні розлади тощо.

Окремої уваги заслуговують жертви домашнього насилля, особливо якщо це діти, адже їм набагато складніше самостійно прийняти рішення та знайти спосіб подолання та вихід з кризової ситуації.

Згідно усіх світових статистик, найбільше від домашнього насилля страждають жінки. Іноді у дорослих жінок також самостійно не виходить подолати цю кризову ситуацію, адже йдуть думки про те, що вона нікому не потрібна, що вона не працює, що діти будуть без батьків і т. д. Кожна, так чи інакше, виправдовує тирана та садиста в сім'ї. На сучасному суспільстві це – найбільший кризовий пласт, для урегулювання якого навіть немає сталої та чіткої нормативної бази, яка б по заслугам карала кривдників.

Для з'ясування причин кризового стану жінок нами було проведено опитування респондентів у центрі соціально-психологічної допомоги денного перебування міста Чернігів. Дане опитування містить у собі перелік питань, які дозволять нам проаналізувати, яку ж саме ситуацію у своєму житті респондент вважає найбільш кризовою. Під час інтерпретації відповідей ми зможемо визначити перелік та створити ієрархію найбільш травматичних ситуацій у житті респондентів.

Згідно проведеного опитування, ми дійшли висновку, що основною причиною кризового стану респондентів є проблеми, які виникли на фоні військового стану: економічні, побутові, моральні та психологічні. Основна стресова ситуація, яка присутня у респондентів також так чи інакше залежить від бойових дій та сформувала в особі стійкий, гострий кризовий стан, з якого людина не змогла вийти самостійно.

Подальша інтерпретація стресового положення та проведення конструктивного діалогу показала, що одна з жертв домашнього насилля зазнавала побиття через агресію чоловіка тому, що на початку бойових дій в їхній будинок влучив снаряд. Потім сім'ї прийшлося жити у мами жінки. Отже, економічні проблеми стали підґрунтям до вчинення насильницьких дій.

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДОМ ДЕФІЦИТУ УВАГИ ТА ГІПЕРАКТИВНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Психосоціальні та біологічні явища впливають на людину від народження, відображаючись у її поведінці. Під час виховання можуть виникати різноманітні порушення у поведінці, і батьки іноді не помічають їх з різних причин. Розвиток кожної дитини унікальний, і не існує єдиної уніфікованої траєкторії виховання.

Слід зазначити, що у дитини може розвинути синдром дефіциту уваги та гіперактивності, що є виснажливим порушенням. Тому важливо вчасно помітити прояви та віднайти індивідуальний підхід до таких дітей, щоб не втратити можливість впливу на період, коли все ще можна змінити. На жаль, цей синдром не піддається повністю лікуванню і з часом укорінюється у психіці дитини.

З точки зору клінічної психології, синдром дефіциту уваги та гіперактивності є поліморфним порушенням, де рухова активність перевищує норму. Дитина має проблеми з контролем поведінки, що у свою чергу призводить до непродуктивності, імпульсивності та порушень її уваги. Цей синдром виявляється в різних аспектах, і тому важко знайти дітей з аналогічними проявами. Через те, що синдром може впливати на багато аспектів життя, його раннє виявлення та лікування є важливими. Хоча, як вже було зазначено, цей синдром не піддається лікуванню повністю, все ж за допомогою психотерапії, медикаментів та інших методів можна значно поліпшити стан дитини (Лисенкова І., 2023).

Сучасне суспільство стикається з різноманітними викликами у галузі освіти, зокрема, щодо дітей, які перебувають мають прояви розладу дефіциту уваги та гіперактивності (РДУГ). Засвідчуючи високу поширеність цих розладів серед дітей дошкільного віку, стає важливим завданням створення ефективної системи соціальної адаптації для цієї категорії дітей в закладах дошкільної освіти.

Розвиток наукових досліджень та педагогічної практики у цьому напрямі відіграє визначальну роль у формуванні сприятливого середовища для навчання та взаємодії дітей з РДУГ (Дяченко О., 2017).

Концепція сутності та етимології дефіциту уваги та гіперактивності у дітей виникла як медична категорія, охоплюючи такі розлади, як розлад дефіциту уваги з гіперактивністю та розлад дефіциту уваги без гіперактивності. Діти з РДУГ можуть виявляти значні труднощі у встановленні та підтримці соціальних відносин, розвитку емоційного регулювання та адаптації до соціальних норм.

Метою нашого дослідження є вивчення та аналіз процесів соціальної адаптації дітей дошкільного віку, які мають РДУГ.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, від РДУГ страждає близько 5% дітей у віці від 5 до 17 років. По-друге, РДУГ мають значний вплив на соціальну адаптацію дітей. Діти з РДУГ часто мають труднощі з концентрацією уваги, контролем імпульсів та дотриманням правил. Це може призводити до проблем у спілкуванні з однолітками, навчанні та поведінці. По-третє, заклади дошкільної освіти відіграють важливу роль у соціальній адаптації дітей. У закладі дошкільної освіти дитина вперше стикається з груповим спілкуванням, правилами та вимогами дорослих.

Дитина з РДУГ зазнає особливих викликів у процесі соціальної адаптації через особливості свого психоемоційного стану та реакції на навколишні подразники. Врахування цих особливостей вимагає від педагогічних та інших фахівців в галузі дошкільної освіти глибокого розуміння та готовності до індивідуалізації підходів до кожної дитини.

Гіперактивність та проблеми з увагою найчастіше виявляються при входженні дитини до дитячого садка. Це пояснюється тим, що саме там вона вперше зіштовхується з реальним життям і потрапляє в організовану ситуацію, в колектив, де діють правила й розпорядок, а від кожного учасника очікується відповідальність та самоконтроль. Дитині доводиться вчитися виконувати різні завдання, сидіти тихо, слухати вихователя, реагувати на його вказівки, що вимагає

навичок, які їй може бути важко опанувати. Однак це не означає, що вона винна у цьому (Ковальова В., 2019).

Проблеми з увагою та гіперактивність поглиблюються з кожним роком. Вихователі скаржаться на постійну збудливість дитини. Втомлені батьки вказують на її швидке зношування одягу, надмірну активність у всіх справах, свистіння, гомоніння, непослідовність у спілкуванні, імпульсивне торкання інших. Однак навіть лікарі не завжди можуть визначити, чи є рухова активність цієї дитини вищою, ніж у звичайних дітей, чи це просто особливість характеру.

Важливо відзначити, що 75% таких дітей також мають проблеми з координацією рухів (диспраксією). Вони часто невпевнено рухаються, повільно виконують завдання, які вимагають спритності й координації, і можуть мати труднощі з виконанням рухливих ігор чи взаємодією з предметами навколо. Незважаючи на швидке мовлення та активні рухи, деякі з них можуть виявлятися ніби відокремленими від ситуації.

Гіперактивність може впливати на розвиток психіки дитини, зокрема на її соціальну адаптацію. Цей вплив проявляється у важливості взаємодії з однолітками, оскільки діти з РДУГ можуть мати труднощі у тривалому утриманні уваги та взаємодії з іншими.

Гіперактивність у дошкільників може викликати різні соціальні проблеми, серед яких найбільш поширені ті, які виникають під час спілкування з однолітками. Діти з РДУГ можуть виявляти агресивну, неслухняну чи нав'язливу поведінку, що часто призводить до відчуття відокремленості та відчуження від ровесників (Осадчук О., 2016)

Важливими аспектами у взаємодії дітей з РДУГ з іншими є їхня мова та поведінка. Діти з гіперактивністю можуть мати труднощі з контролем своєї мови та поведінки, що впливає на їхнє спілкування з оточуючими. З ними може бути складно у спілкуванні, адже вони можуть втручаються у бесіду, витратити занадто багато часу на свої висловлення або говорити занадто голосно.

Крім того, діти з РДУГ можуть зазнавати труднощі при адаптації до нових умов, таких як перехід до нового дитячого садка або школи. Це може викликати незручності у їхніх

взаєминах з новими дітьми та вчителями, а також викликати стрес та тривожність (Бондаренко С., 2017).

Діти, які мають симптоми гіперактивності, можуть виявляти труднощі у контролі свого поведінкового спрямування та виконанні соціальних ролей. Їхня нестримність часто призводить до порушень правил поведінки в різних ситуаціях, а також до проблем із емоційним регулюванням, що може викликати стрес і тривогу. Додаткові труднощі виникають у їхньому сприйнятті та розумінні соціальних сигналів, таких як жести, міміка та тон голосу. Вони можуть неправильно використовувати невербальні сигнали та тон голосу, що може спричиняти конфлікти у взаємодії з іншими.

Ці аспекти взаємодії можуть викликати у дітей з РДУГ відчуття власної відмінності від однолітків та відокремленості від соціальної групи, спричиняючи низьку самооцінку та відчуття невпевненості. Враховуючи ці труднощі, важливо надавати дітям з РДУГ підтримку та увагу з боку батьків і вихователів.

З метою подолання цих труднощів можна використовувати різні підходи, такі як індивідуальні консультації з психологом, тренінги з розвитку соціальних навичок, участь у групових заняттях, зайняття спортом та інші методи. Забезпечення позитивного соціального розвитку дітей з РДУГ є ключовим аспектом, який сприяє їхньому впевненому самопочуттю в соціальному середовищі. Важливо також враховувати, що у разі відсутності адекватної підтримки дитина може відчувати себе відстороненою від однолітків та втрачати інтерес до навчання через можливі пропуски в засвоєнні матеріалу.

Ми підтримуємо думку науковців, що важливо розробляти індивідуалізовані підходи до навчання та створювати підтримуюче навколишнє середовище, яке сприяє розвитку соціальних навичок та самооцінки у дітей з РДУГ (Беляєва І., 2020).

Необхідно також акцентувати увагу на підготовці педагогічних кадрів до роботи з цією категорією дітей, враховуючи сучасні методи і технології, які сприяють їхній

соціальної адаптації та активному включенню в групову діяльність.

Разом з тим, важливим елементом соціальної адаптації дітей є активна участь батьків у вихованні та підтримці своїх дітей. А отже, розробка індивідуалізованих стратегій, що сприяють соціальній адаптації, вимагає спільних зусиль вихователів, батьків та фахівців.

Таким чином, для досягнення завдань успішної соціальної адаптації дітей з РДУГ необхідно розробляти підтримувальне навколишнє середовище у закладі, яке враховуватиме потреби цієї категорії дітей. Педагогічні працівники повинні мати відповідні компетентності для роботи з ними, використовувати сучасні методи та технології.

Барбаш Є. В.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД В УКРАЇНСЬКІЙ ВИЩІЙ ОСВІТІ

Вища освіта в Україні проходить етап активного реформування, під час якого в багатьох аспектах вона намагається перейняти успішний досвід Європи. Зокрема, одним із важливих напрямів змін є створення більш гнучкої моделі вищої освіти, особливо на освітніх рівнях бакалавра та магістра. Зумовлюється це, в першу чергу, динамічним станом ринку праці, котрий вимагає від потенційного працівника багатопрофільності та вміння отримувати й використовувати знання з різних дисциплін та галузей. І саме активний розвиток міждисциплінарних програм та проєктів в розрізі вищої освіти є одним із ключових пріоритетів на шляху до вирішення цього питання. Університетам та студентам надається більше можливостей контролювати навчальний процес, ефективно здобуваючи теоретичні знання та практичні навички в рамках ширшої спеціалізації.

Міждисциплінарні програми та проєкти в університетах України є важливими компонентами сучасної вищої освіти, оскільки вони сприяють інтеграції знань із різних галузей та

розвитку комплексного мислення у студентів. Також вони створюють унікальні можливості для співпраці між здобувачами вищої освіти та викладачами різних спеціальностей та факультетів. Наразі в університетах України можна зустріти такі приклади міждисциплінарних програм та проєктів:

1. Міждисциплінарні дослідницькі проєкти: Університети часто організують проєкти, що об'єднують студентів та викладачів з різних факультетів, навчально-наукових інститутів для спільного вирішення конкретних проблем або проведення наукових досліджень. Наприклад, проєкт з вивчення впливу зміни клімату на екосистеми може об'єднувати біологів, географів, екологів та інших фахівців.

2. Міждисциплінарні курси: Університети можуть запропонувати студентам можливість вибирати курси, які об'єднують знання з різних галузей. Наприклад, курс «Наука та технологія у сучасному світі» може поєднувати аспекти фізики, хімії, інформатики та інших наук.

3. Інтердисциплінарні наукові конференції та семінари: Організація заходів, де студенти та викладачі можуть обмінюватися досвідом та ідеями з різних галузей науки та освіти.

4. Міждисциплінарні проєкти з соціального забезпечення: Наприклад, студенти з медичного, психологічного та соціального факультетів можуть спільно працювати над проєктами з підтримки вразливих груп населення або з профілактики психічних захворювань.

5. Міждисциплінарні проєкти з інноваційної технології: Студенти з різних технічних та гуманітарних спеціальностей можуть співпрацювати над розробкою нових технологічних рішень або програмного забезпечення.

Ці та інші міждисциплінарні програми та проєкти дозволяють здобувачам вищої освіти розширювати кругозір, отримувати комплексне розуміння проблем та завдань у сучасному світі, а також набувати навичок співпраці та комунікації в команді, що є необхідними компетентностями в сучасному професійному середовищі.

Наразі ведеться активна правова підтримка з даних питань на рівні держави. Наприклад, МОН прийняла наказ від 1 лютого

2021 р. № 128 «Про затвердження Вимог до міждисциплінарних освітніх (наукових) програм» (Наказ МОН від 01.02.2021 р. № 128).

Цей напрям діяльності сприяє формуванню здобувачів освіти, котрі мають більш широкий спектр знання та можуть усвідомлено підійти до вибору майбутньої спеціалізації. Також це дозволить університетам створювати та запроваджувати освітні й освітньо-професійні програми в кооперації з іншими закладами освіти, науковими установами та підприємствами.

Зокрема, в Українському Католицькому університеті студенти гуманітарного факультету та факультету прикладних наук мають можливість змінити спеціальність після першого року навчання. Перехід можливий між суміжними бакалаврськими спеціальностями, наприклад, між історією, культурологією та філологією.

Бойко В. О.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Проблеми соціалізації обдарованої дитини викликають неабияку увагу спеціалістів різних галузей науки, адже обдаровані діти – це неабиякий творчий потенціал усього суспільства. На жаль, не всі здібні діти мають можливості досягти високого рівня розвитку, в повній мірі проявити свою індивідуальність, талант. Дуже часто буває так, що «вундеркінди», подорослішавши, стають такими ж, як і пересічні їхні однолітки (Москаленко В., 2006).

Особистих проблем в обдарованих дітей зовсім не менше, ніж у їхніх звичайних однолітків, а іноді й більше. До проблем особистісного ставлення обдарованих дітей можна віднести такі:

1. Неординарність, гнучкість і швидкість мислення, прекрасно розвинуте мовлення, здібності організатора, висока чутливість, схильність до критичного ставлення до себе й оточуючих – це далеко не повний перелік якостей обдарованих дітей.

2. Агресивність обдарованих дітей. Часто обдаровану дитину просто не розуміють ні однолітки, ні педагоги, а іноді й батьки. Це веде до складних переживань такої дитини, вона або закривається, замикається в собі, намагаючись збагнути, чому її не розуміють.

3. Неприязнь до школи. Таке ставлення часто виявляється тому, що навчальна програма є нудною, нецікавою для обдарованих дітей.

4. Ігрові інтереси. Обдарованим дітям подобаються складні ігри й нецікаві ті, якими захоплюються їхні однолітки, що мають середні здібності. Унаслідок цього обдарована дитина виявляється в ізоляції, замикається в собі.

5. Конформізм. Обдаровані діти, відхиляючи стандартні вимоги, не схильні до конформізму, особливо, якщо ці стандарти йдуть всупереч їхнім або здаються безглуздими.

6. Занурення у філософські проблеми. Для обдарованих дітей характерним є замислюватися над такими явищами, як смерть, потойбічне життя, релігійні вірування й філософські проблеми, в значно більшому ступені, ніж для середньої дитини.

7. Невідповідність між фізичним, інтелектуальним і соціальним розвитком. Обдаровані діти часто віддають перевагу спілкуванню з дітьми старшого віку. Через це їм часом важко стати лідерами, оскільки вони поступаються останнім у фізичному розвитку.

8. Потяг до досконалості. Для обдарованих дітей характерна внутрішня потреба досконалості. Вони не заспокоюються, не досягнувши вищого рівня.

9. Відчуття незадоволеності. Таке ставлення до самих себе пов'язано з характерним для обдарованих дітей прагненням досягти досконалості в усьому, стати кращими, ніж вони є.

10. Нереалістичні цілі. Обдаровані діти часто ставлять перед собою завищені цілі. Не маючи можливості досягти їх, вони починають переживати.

11. Висока чутливість. Оскільки обдаровані діти більш сприятливі до сенсорних стимулів і краще розуміють відношення й зв'язки, вони схильні до критичного ставлення не лише до себе, але й до оточуючих. У результаті така дитина

вважається такою, що відволікається, гіперактивною, оскільки постійно реагує на різного роду подразники й стимули.

12. Потреба в увазі дорослих. Через природну допитливість і прагнення до зростання обдаровані діти часто монополізують увагу вчителя, батьків та інших дорослих.

13. Нетерпимість. Обдаровані діти часто з недостатньою толерантністю ставляться до тих дітей, які знаходяться нижче від них за інтелектуальним розвитком. Вони можуть відштовхувати оточуючих зауваженнями, що виражають презирливість або нетерплячість (Москаленко В., 2006).

Через вищезазначені проблеми обдаровані діти, за рішенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, входять до «групи ризику» поряд із розумово відсталими, малолітніми порушниками, дітьми алкоголіків, їм необхідні особливі умови для виховання; спеціальні індивідуальні навчальні програми; спеціально підготовлені вчителі; спеціальні школи.

Це повинні бути особливі школи, де знають і враховують особливості й проблеми обдарованої дитини. Для такої дитини повинні бути поставлені зверх завдання, долаючи які, вона буде розвиватися у відповідності зі своїми задатками й здібностями.

Особливості сучасного розвитку суспільства обумовлюють підвищений інтерес до проблеми соціалізації обдарованої особистості, її неповторної індивідуальності, схильності до творчих починань, що проявляється вже в навчальному процесі. Далеко не всі обдаровані юнаки і дівчата одержують можливість реалізувати свої непересічні здібності (Киричков Ю., 2003).

У процесі соціалізації дитина засвоює цінності, переконання, суспільно схвалені форми поведінки, які необхідні їй для нормальної життєдіяльності в колективі. Тобто – люди вчать жити і діяти спільно. Через контакти, взаємини дитина починає правильно сприймати й оцінювати себе та інших. Саме в процесі соціалізації вона збагачується досвідом попередніх поколінь, вибирає все те, що потрібно саме їй – тобто вона стає особистістю.

В ході соціалізації дитина грає як пасивну роль (засвоєння соціального досвіду, сприймання цінностей тощо), так і активну (вироблення певної системи орієнтацій, настановлень тощо).

Соціалізація немислима без активної участі самої людини в процесі засвоєння соціального досвіду і культури. Відомо, що зміна соціальних відносин створює для дитини значні труднощі. Одним із кризових моментів є перехід дошкільника до школи. Зміна обстановки, сфери спілкування, ритму життя, нові вимоги до її самостійності, відповідальності, інтенсивні фізичні та розумові навантаження викликають постійну емоційну напругу, часто тривожний стан, провокуючи так званий синдром шкільної дезадаптації. За А. Маслоу обдарована дитина є неординарною за своїм баченням оточуючого світу і своїми можливостями перетворення навколишнього середовища, що, в свою чергу, не відповідає вимогам певного соціального середовища, в якому ця дитина зростає (Дем'яненко Н., 2000).

Соціалізація обдарованої особистості може здійснитися через її самореалізацію і самоактуалізацію в конкретному суспільстві. Процес соціалізації обдарованої дитини суттєво залежить від труднощів, з якими вона зустрічається, які відчуває, вперше переступивши поріг школи. Тобто позитивна соціальна адаптація залежатиме від ранньої діагностики труднощів, які може відчувати обдарована дитина в колективі однолітків, та прийняття нею вимог середовища (Капська А., 2001).

Обдаровані діти не однаково легко адаптуються до нових умов навчання в школі та поза школою з групою однолітків, тому у них виникає чимало труднощів на різних етапах шкільного навчання.

Відомо, що у обдарованої дитини рано формується зона її особистісних інтересів, і тому на шкільні предмети, які лишаються поза цією зоною, у неї просто не вистачає ні часу, ні бажання. Такі діти, за спостереженнями вчителів і батьків, «виїжджають» на своїй природній обдарованості, що згодом породжує певні труднощі.

Обдарована дитина випереджає у своєму розвитку інших дітей, і вже це викликає їх антипатії.

Слід зазначити, що обдаровані діти часто випадають з-під впливу колективних відносин. Захоплення, улюблена справа не дають їм часу для тіснішого спілкування з однолітками. В ідеалі обдарована дитина має почувати себе комфортно серед

однолітків, адже кожен бажає здобути авторитет і довіру ровесників. Позитивні емоції, які отримують діти від спілкування з однолітками, в багатьох випадках формують її поведінку, полегшують соціальну адаптацію.

Обдаровані діти часто стають у позицію винятковості. Дітям, які прийняли таку позицію, характерні такі риси поведінки, як намагання перебивати співрозмовника, поправляти його, виставляти когось з учасників розмови на посміховисько.

Іноді обдаровані діти заперечують стандартні вимоги, особливо коли ці стандарти не співпадають з їх інтересами. Привернення уваги вчителя до себе своєю допитливістю, обізнаністю може викликати в інших дітей образ.

Деякі обдаровані діти намагаються бути непомітними, не дуже активними під час уроків та поза навчальною діяльністю. Такі діти побоюються негативної оцінки викладача.

Емоційне благополуччя залежить від того, чи знайде обдарована дитина розуміння. Зазначимо, що емоційний дискомфорт знижує у дитини бажання навчатися, гальмує процес засвоєння знань. Незадовільні оцінки, зауваження батьків і вчителів стосовно лінощів обдарованої дитини впливають на ставлення ровесників до неї. Вони, у свою чергу, негативно оцінюють не тільки її успіхи в навчанні, але й характер, зовнішній вигляд. У класі формується зневажливе ставлення до такого учня (Пальчевський С., 2005).

Отже, соціалізація є процес становлення особистості, який починається з перших хвилин життя людини. Виділяють три сфери, в яких здійснюється це становлення особистості: діяльність, спілкування, самопізнання. Саме у цих сферах і виникають проблеми ефективної соціалізації обдарованих дітей. Основні проблеми соціалізації обдарованої дитини пов'язані з неприйняттям або ігноруванням факту обдарованості дитини батьками, дисгармонією сімейних стосунків, нездатністю багатьох сучасних сімей виконувати соціалізуючі функції, проблемами адаптації обдарованої дитини в школі, які, у свою чергу, пов'язані з психологічними та соціальними особливостями таких дітей і, як результат, призводять до втрати віри в себе, у свою індивідуальність, неповторність. Тож, щоб

уникнути таких проблем, зусилля батьків і вчителів повинні бути об'єднані спільною метою: допомогти обдарованій дитині відкрити її життєве покликання, створити всі необхідні умови для її духовного та інтелектуального зростання.

Будакова А. В., Криловець М. Г.

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ В СЕРЕДОВИЩІ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР

Молодіжні субкультури – це групи молодих людей, які об'єднуються на основі спільних інтересів, цінностей, стилю життя та зовнішнього вигляду. Вони відіграють важливу роль у розвитку особистості молоді, надаючи їм відчуття спільноти, можливість самовираження, нові навички та інтереси.

Відчуття спільноти та приналежності: Молоді люди, які належать до субкультури, часто відчують себе частиною чогось більшого, ніж вони самі. Це може допомогти їм зменшити почуття самотності та ізоляції, а також може надати їм відчуття підтримки та прийняття.

Можливість самовираження: Субкультури пропонують молодим людям можливість висловити себе через одяг, музику, мистецтво та інші форми самовираження. Це може допомогти їм розвинути свою ідентичність та відчуття себе.

Розвиток нових навичок та інтересів: Субкультури можуть дати молодим людям можливість навчитися новим навичкам та розвинути нові інтереси. Це може допомогти їм розширити свої горизонти та стати більш різнобічними особистостями.

Підтримка соціальної зміни: Деякі молодіжні субкультури відіграють важливу роль у просуванні соціальних змін. Вони можуть підвищувати обізнаність про важливі соціальні проблеми та мобілізувати людей до дій.

Однак важливо зазначити, що вплив субкультур на розвиток особистості може бути як позитивним, так і негативним.

Позитивні аспекти:

Підвищення самооцінки: Залучення до субкультури може допомогти молодим людям відчувати себе більш впевненими та прийнятими. Це може призвести до підвищення самооцінки.

Розвиток соціальних навичок: Субкультури можуть допомогти молодим людям навчитися спілкуватися з іншими, вирішувати конфлікти та співпрацювати.

Зміцнення моральних цінностей: Деякі субкультури пропагують позитивні моральні цінності, такі як чесність, справедливість та повага до інших.

Негативні аспекти:

Тиск на конформізм: Субкультури можуть чинити тиск на молодих людей, щоб вони відповідали певним нормам та очікуванням. Це може призвести до того, що люди відчуватимуть себе змушеними змінювати свою поведінку та цінності, щоб вписатися в групу.

Ризикована поведінка: Деякі субкультури пов'язані з ризикованою поведінкою, такою як вживання наркотиків, насильство та злочинність. Це може негативно вплинути на здоров'я та безпеку молодих людей.

Конфлікти з більшістю: Субкультури іноді можуть вступати в конфлікт з більшістю суспільства. Це може призвести до того, що молоді люди, які належать до субкультур, відчуватимуть себе стигматизованими та дискримінованими.

Обмеження можливостей: Залучення до субкультури може обмежувати можливості молодих людей у житті. Наприклад, певні субкультурні норми та цінності можуть йти врозрід з очікуваннями роботодавців або навчальних закладів.

Важливо, щоб молоді люди, які розглядають можливість приєднатися до субкультури, зважили всі потенційні наслідки, перш ніж приймати рішення.

Батьки та педагоги також можуть відігравати важливу роль у підтримці здорового розвитку особистості молодих людей. Вони можуть:

Спілкуватися з молодими людьми про субкультури: Важливо, щоб батьки та педагоги вели відкриті та чесні розмови з молодими людьми про субкультури, включаючи як позитивні, так і негативні аспекти.

Підтримувати здорові інтереси: Батьки та педагоги можуть допомогти молодим людям розвинути здорові інтереси та захоплення, які не пов'язані з субкультурами.

Вивчення молодіжної субкультури дозволяє діагностувати проблеми та протиріччя входження молоді у соціокультурне середовище, соціально-активне життя, відстежувати динаміку розвитку і спрямованість життєвих стратегій молодого покоління, починаючи з позитивно-конструктивних до пасивних і негативних. Тому поняття субкультури набуло в українському суспільстві значного поширення і стосується професійних, вікових, національних, релігійних та інших прошарків і верст населення. На думку вітчизняного вченого П. Арт'юмова (2011), субкультури поділяють за місцем у соціальній системі на: формальні – групи, структура і діяльність яких раціонально організовані відповідно до чітко визначених групових правил, цілей і ролевих функцій; неформальні – самодіяльні об'єднання людей, статус, структура, функції яких юридично не оформлені. Участь у організованій громадській діяльності дозволяє молодій людині відчувати себе частиною суспільства, де вона живе, усвідомити свої можливості та корисність своїх дій, а успішне становлення та розвиток молодіжного руху є гарантією розвитку здорового суспільства (Барабаш, 2005).

Тобто, формальні субкультури створені для певної соціальної діяльності, мають юридично визначений статус, нормативну базу існування, яка закріплює структуру, тип завдань, колективні й індивідуальні права та обов'язки, а неформальні такої регламентації позбавлені. Сучасний стан розвитку українського суспільства, коли йде перехід від статички до динаміки принципово змінює роль молоді в суспільстві. Саме динамічні суспільства відзначаються особливою цінністю молоді як фактора інноваційних змін. Молодь тому і є специфічною спільнотою, що її характеристики і риси, на відміну від представників старших поколінь, знаходяться у стані формування і становлення.

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку суспільства в Україні освітні реформи набувають все більше гуманістичної спрямованості. Особливе місце в модернізації системи освіти посідає освіта осіб з особливостями психофізичного розвитку, адже згідно з демократичними соціальними перетвореннями і пріоритетами сьогодення в нашій країні законодавчо визнано право кожної дитини на здобуття освіти в загальноосвітніх закладах за місцем проживання.

Інклюзивна освіта сьогодні є одним із пріоритетів державної освітньої політики України. Перехід до неї зумовлений рядом міжнародно-правових зобов'язань України, які передбачають обов'язок держав забезпечувати інклюзивну освіту на всіх рівнях. Отже, на сучасному етапі розвитку освітньої галузі в Україні активного впровадження набуває інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір, що виявляється в розвиткові нової – інклюзивної – форми навчання в освітньому просторі України.

Згідно з визначенням ЮНЕСКО інклюзивне навчання – це «процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах». Метою інклюзивного навчання є покращання навчального середовища, в якому вчитель і учні відкриті до різноманіття, де гарантується забезпечення потреб учнів і повага до їх здібностей та можливостей бути успішними (Колупаєва А., Таранченко О., 2016).

«Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей», – зазначено у Концепції розвитку інклюзивної освіти.

Визнання прав такої дитини, її інтересів, потреб, надання допомоги у процесі формування навичок соціальної взаємодії, свідомого вибору професії є дуже актуальним на сучасному етапі розвитку освіти, тому важливого значення набуває запровадження інклюзивної освіти.

Метою інклюзивного навчання є реалізація права дітей з особливими потребами на освіту за місцем проживання, їх соціалізація та інтеграція у суспільство, залучення сім'ї до участі у навчально-виховному процесі.

Основними завданнями інклюзивного навчання є:

- здобуття дітьми з особливими потребами освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти;

- забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їх здібностей;

- створення освітньо-реабілітаційного середовища для задоволення освітніх потреб учнів з особливостями психофізичного розвитку;

- створення позитивного мікроклімату у загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей з особливими освітніми потребами з іншими учнями;

- забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами;

- надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, залучення батьків до розроблення індивідуальних планів та програм навчання.

Якість навчально-виховного процесу в школі з інклюзивним навчанням чималою мірою визначена тим, наскільки враховуються і реалізуються потенційні можливості дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні обмеження, завжди є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість життя.

Передумовою у забезпеченні успішності навчання дитини з особливими потребами у загальноосвітньому закладі є

індивідуалізація навчально – виховного процесу. Це передбачає розроблення комплексної програми розвитку дитини.

Індивідуальна програма розвитку – це один із найважливіших документів у роботі з дітьми з особливими потребами, що містить детальну інформацію про дитину і послуги, які вона має отримати. Програма розробляється командою фахівців та об'єднує їхні зусилля з метою створення комплексної стратегії щодо роботи з дитиною і, водночас, визначає, які саме послуги буде надавати кожен фахівець. Батьки або законні представники дитини обов'язково залучаються до складання програми, оскільки вони знають своїх дітей краще за інших. Програма розробляється та реалізується для кожного учня з особливими потребами і переглядається двічі на рік, а у разі потреби – частіше з метою її коригування. В разі якщо поставлена мета досягнута лише частково або не досягнута взагалі, необхідно розробити нові заходи або навіть змінити мету.

В інклюзивному освітньому середовищі всі діти здатні досягати успіху. На основі всебічного аналізу літератури з цього питання Мак-Грегор і Фогельсберг наводять такі переваги для дітей з особливими освітніми потребами: в інклюзивному середовищі діти з обмеженими можливостями демонструють вищий рівень соціальної взаємодії з іншими дітьми, які таких обмежень не мають; в інклюзивному освітньому середовищі підвищується соціальна компетентність і вдосконалюються комунікативні навички дітей з відмінними здібностями; діти з особливими потребами навчаються за складнішою й глибшою навчальною програмою, завдяки чому процес набуття вмінь і навичок протікає ефективніше, а академічні досягнення покращуються; посилюється соціальне сприйняття дітей з відмінними здібностями завдяки методиці навчання в інклюзивних школах, де воно часто відбувається у формі групової роботи (Іноземцева С., 2008).

Працюючи в малих групах, діти навчаються бачити людину, а не її ваду, та починають усвідомлювати, що між ними та дітьми з обмеженими можливостями є багато спільного.

Таким чином, інклюзивне освітнє середовище – це середовище, де всі учні незалежно від своєї освітніх потреб

здатні навчатися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, вдосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною спільноти. Урахування та реалізація нормативно-правового, науково-методичного забезпечення змісту навчально-виховного процесу, використання сучасних підходів до навчання дітей з особливими освітніми потребами, що включають цілеспрямовану діяльність педагогів та батьків учнів, співпрацю з командою фахівців, забезпечують ефективність навчання дітей і створюють підґрунтя для успішного навчально-корекційного результату та підготовки дітей до самостійного життя.

**Грищенко С. В.,
Єфремова О. П., Грищенко О. П.**

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

В сучасній Україні проблемі захисту дітей та молоді з особливими потребами приділяється все більше уваги. Позитивну роль у цьому відіграє вивчення механізмів поліпшення життя таких дітей та створення умов для їхньої інтеграції в суспільство. Сьогодні одним з актуальних напрямів соціальної роботи є соціальна реабілітація дітей та молоді з особливими потребами.

Соціальна реабілітація дітей та молоді з особливими потребами – це комплекс заходів, спрямованих на відтворення порушених чи втрачених дитиною суспільних зв'язків і відносин. Метою соціальної реабілітації є відновлення соціального статусу дітей та молоді з особливими потребами, забезпечення соціальної адаптації у суспільстві, досягнення певної соціальної незалежності (Березовська Л., 2008).

Мета роботи – проаналізувати проблеми соціальної реабілітації дітей та молоді з особливими потребами.

Соціальна реабілітація є комплексним явищем. Існують такі її види: психологічна, соціально-педагогічна, соціально-економічна, професійна, побутова, медична.

Сутність соціально-педагогічної реабілітації полягає у створенні таких умов для саморозвитку дітей та молоді з особливими потребами, в результаті яких виробляється активна життєва позиція особистості (Капська А., 2003).

Маємо визначити основну групу проблем соціальної реабілітації дітей та молоді з особливими потребами (Мельман В., Мартиняк К., 1999): *проблеми дитини*: підтримка фізичного здоров'я, формування особистості, забезпечення емоційної підтримки, навчання, задоволення соціальних потреб; *проблеми сім'ї*: забезпечення фінансової підтримки, житлові умови, навички догляду та навчання дитини, вирішення емоційних проблем, подолання соціальної ізоляції; *проблеми професіоналів*: медики (профілактика та підтримка здоров'я), педагоги та психологи (розробка та впровадження спеціальних методів освіти та виховання дітей і батьків), соціальні працівники (забезпечення допомоги, інформування про ресурси, сімейна та групова робота, захист інтересів дітей та молоді з особливими потребами сім'ї, інтеграція зусиль професіоналів), інженери та виробники (розробка та виготовлення спеціальних засобів для підтримки ефективної життєдіяльності та навчання дітей, створення спеціальних робочих місць), юристи, представники законодавчої та виконавчої влади (створення та впровадження відповідної системи захисту прав і обов'язків дітей та молоді з особливими потребами та їхніх сімей); *проблема суспільства* – зміна ставлення до дітей та молоді з особливими потребами та їх сімей; *проблеми фізичного середовища*: зменшення впливів, що зашкоджують здоров'ю та життєдіяльності людини, створення дружнього для дітей та молоді з особливими потребами простору.

Соціально-педагогічна реабілітація дітей, які мають вади психофізичного розвитку, у повній мірі можлива лише за умови розв'язання багатьох проблем.

Маємо констатувати, що у Постанові КМУ від 19 лютого 2020 р. № 132 внесені зміни в «Положення про індивідуальну програму реабілітації особи з інвалідністю» та його внесено на розгляд Кабінету Міністрів України (Постанова КМУ від 19 лютого 2020 р. № 132, 2020).

Актуальною проблемою вітчизняні вчені вважають ранню

соціальну реабілітацію дітей з особливими потребами. Рання соціальна реабілітація дітей з особливими потребами – це система реабілітаційних і корекційно-відновних заходів, які застосовуються для дітей з особливими потребами раннього віку з метою зменшення або подолання фізичних та інтелектуальних вад, набуття знань, умінь і навичок, які б дали змогу дитині інтегруватись у дитячі колективи і не перебувати в інтернатних установах або навчатися вдома. Головною метою ранньої реабілітації дітей з особливими потребами є надання можливості: «дітям подолати труднощі розвитку, засвоїти побутові та соціальні навички, розвинути свої здібності, повністю чи частково інтегруватись у соціальне життя суспільства; батькам усвідомити суть проблем своїх дітей, оволодіти методикою виконання індивідуальних реабілітаційних програм, перетворитись на активного учасника реабілітаційного процесу і на цій основі досягти прогресу у подоланні вад дитиною, в її інтеграції в дитячий колектив та суспільство» (Мельман В., Мартиняк К., 1999). Зазначимо, що діти та молодь з особливими потребами також мають необхідність успішно реалізувати свої загальнолюдські права, стати корисними громадянами своєї держави, освіченість і соціальний статус яких задовольнятиме потребам суспільства.

Корекційну роботу щодо дітей та молоді з особливими потребами найчастіше виконують самі батьки, проте багато з них не володіють спеціальними знаннями з дефектології та медико-соціальної реабілітації.

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» (2006) визначає основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або компенсації наслідків, спричинених стійким порушенням здоров'я, функціонування системи підтримання особами з інвалідністю фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності (Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України, 2006). Редакція Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» (2006) від 30.06.2021 визначає «соціальну реабілітацію – як систему заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її

соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, задоволення потреби у забезпеченні допоміжними засобами реабілітації». А також, що індивідуальна програма реабілітації – це «комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, термінів реабілітаційних заходів з визначенням порядку і місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей конкретної особи до виконання видів діяльності, визначених у рекомендаціях медико-соціальної експертної комісії».

Підсумовуючи, маємо констатувати, що основними проблемами реабілітації дітей та молоді з особливими потребами є: створення умов для усунення обмежень життєдіяльності дітей та молоді з особливими потребами, відновлення і компенсації їх порушених або втрачених здатностей до побутової, професійної, суспільної діяльності; визначення основних завдань системи реабілітації дітей та молоді з особливими потребами, видів і форм реабілітаційних заходів; розмежування повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування; регламентування матеріально-технічного, кадрового, фінансового, наукового забезпечення системи реабілітації дітей та молоді з особливими потребами; структурно-організаційне забезпечення державної соціальної політики по відношенню до дітей та молоді з особливими потребами; сприяння залученню громадських організацій та батьків дітей та молоді з особливими потребами до реалізації державної політики у цій сфері.

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРОБАЦІЇ

Проблема професійної деформації та професійного вигорання в реаліях сьогодення являється гострою для фахівців різних сфер, особливо тих, хто працює у сфері професій людина-людина. Ситуацію загострюють численні стресогени, які пов'язані з воєнним станом в Україні. До них можна віднести загрозу для життя і здоров'я свого та рідних, смерть близької людини, втрата житла, воюючі члени родини, страх та невизначеність майбутнього тощо. Фактично психоемоційний стан українців можна характеризувати як уразливий. Проте, навіть за таких умов залишається потреба якісно продовжувати виконувати свої посадові обов'язки.

Специфічною сферою професійної діяльності, яка підпадає в категорію ризикової з точки зору професійного вигорання та професійної деформації, є робота в органах пробації. Відповідно до Закону України «Про пробацію», поняття «пробація» слід розуміти як систему наглядових та соціально-виховних заходів, які відповідно рішенням суду застосовуються до засуджених, тобто виконання певних видів кримінальних покарань, які не пов'язані з позбавленням волі, а також пробація здійснює заходи із забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Суб'єктами пробації відповідно вище зазначеного закону є засуджені, щодо яких за рішенням суду застосовуються наглядові, соціально-виховні заходи, а також обвинувачені, стосовно яких органом пробації готується досудова доповідь. Серед завдань, що постають перед працівниками пробації можна виділити такі: виконання певних видів покарань щодо засуджених, що не пов'язані з позбавленням волі; проведення соціально-виховних заходів, а також реалізація пробаційних програм щодо засуджених до пробаційного нагляду; здійснення заходів з підготовки засуджених, які відбувають покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі, до звільнення та інші.

Відповідно дана діяльність потребує неабияких емоційних витрат. Спілкування зі специфічним контингентом клієнтів може негативно вплинути на особистість фахівців установ пробації, зокрема сприяти професійній деформації та професійному вигоранню.

Щодо наукових підходів до розуміння поняття «професійна деформація», то на думку О. Чуб, це певне когнітивне викривлення, коли людина сприймає та оцінює навколишнє крізь призму своїх посадових обов'язків та професійних інтересів, що має прояв у звичках, манері спілкування з близькими, поведінці та у реакціях на життєві події. Дослідниця зазначає, що проблему професійної деформації слід розглядати в контексті багаторічної роботи на одній посаді без помітних змін, що може призводити до формування рутинних ритуалів та впливу на особистість працівника. При цьому акцентується увага на монотонній характеристиці роботи, яка базується на повторюваних механічних діях або ж чітких алгоритмах. Значний вплив на формування професійної деформації має підвищений рівень відповідальності через займану посаду, регулярні конфлікти, стресові ситуації та перевитрати свого особистого часу на виконання робочих обов'язків (Чуб О., 2023).

Науковці прийшли до висновку, що до професійної деформації більш схильні люди, діяльність яких пов'язана з певною владою над іншими, а саме: працівники правоохоронних органів, військові, керівники, депутати, чиновники, соціальні працівники, юристи, педагоги, медики, продавці, психологи тощо. Сюди ж можна віднести і працівників органів пробації.

З таким явищем як професійна деформація нерозривно пов'язане і професійне вигорання. Оскільки людина, яка весь час перебуває у певній соціальній ролі і не переключається на інші, відбувається сильне психоемоційне виснаження, втрата сил та енергії. А це в свою чергу призводить до професійного вигорання.

Професійне вигорання – це синдром, що розвивається під впливом хронічного стресу, значного навантаження (як емоційного, розумового, так і можливо фізичного) у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, та призводить до

психоемоційного виснаження, спустошення. Професійне вигорання виникає тоді, коли значну частину свого життя людина віддає роботі, поринає в робочий процес без пауз, переключення уваги на щось інше. До особливої групи ризику можна віднести людей, які дуже сильно люблять те, що роблять, навіть дещо фанатично ставлячись до виконання своїх посадових обов'язків.

У вересні 2023 р. на усіх рівнях Державної установи «Центр пробачії» було проведено анонімне онлайн опитування працівників (в тому числі керівного та начальницького складу), яке стосувалося психологічної готовності виконувати свої посадові обов'язки (Пробачія України, 2023). Вибірка становила 1667 респондентів з усієї України. Варто звернути увагу на те, що більше 50 % опитаних оцінили своє психологічне здоров'я як таке, що потребує уваги. Також, 30 % зазначили, що воєнний стан в Україні значно пригнічує бажання працювати. Такий результат свідчить, що нині до звичних причин виникнення професійного вигорання додався ще один потужний стресоген. За таких умов, на наш погляд, необхідно особливу увагу приділяти профілактиці як професійної деформації, так і професійного вигорання.

Ми пропонуємо розглянути деякі рекомендації щодо організації діяльності, що сприятимуть профілактиці професійної деформації та професійного вигорання працівників пробачії: відповідність виконуваної роботи посадовим обов'язкам працівників; комфортне та зручне робоче місце (освітлення, температурний режим, технічне забезпечення); забезпечення можливості для кар'єрного зростання; підвищення професійної кваліфікації працівників та рівня їх знань (курси підвищення кваліфікації, міжнародні стажування, обміни досвідом та інше); чітка система стимулювання та заохочення (подяки, нагороди, відгули тощо); створення сприятливого психоемоційного середовища, гуртування колективу, формування команди; проведення періодичних тренінгових занять для працівників з профілактики вигорання, формування стресостійкості, формування команди, психоемоційного розвантаження тощо (не рідше 1 раз на місяць); організація та проведення спільних розвантажувальних заходів для колективу

не рідше 1 раз на рік (підняття на гору, спуск на байдарках, екскурсії по визначним місцям тощо).

Пропонуємо наступні рекомендації працівникам пробації для профілактики професійного вигорання та професійної деформації на особистому рівні: прислухайтеся до своїх внутрішніх відчуттів, не ігноруйте втому; фокусуйтеся на навіть незначних успіхах, хваліть себе за виконане, а не сваріть, за те, що не вдалося; частіше нагадуйте собі «я у себе є», піклуйтеся про себе; не соромтеся просити про допомогу; усвідомте, що ваші емоційні реакції – це нормально у тих умовах, в яких ви зараз знаходитесь, ці реакції допомагають вам підсвітити проблему, звернути увагу на себе; навчіться говорити «ні» на прохання, якщо ви відчуваєте, що не маєте внутрішнього ресурсу та вільного часу допомогти комусь (дотримуйтеся принципу – спочатку рятуємо себе, а потім увесь світ); приділіть увагу своєму фізичному здоров'ю (здоровий сон, збалансоване харчування, фізичні вправи та ін.); візьміть за правило «1 година для себе в день», в цей час ви маєте не виконувати жодних соціальних ролей, робіть тільки те, що вам хочеться; знайдіть своє хобі і час для нього; обідня перерва – це закон, коли не можна думати про роботу, робити роботу і говорити про неї; спілкування з природою без гаджетів (не рідше разу на тиждень заплануйте прогулянки на свіжому повітрі, коли всі 5 органів чуттів фокусуються в даному моменті); частіше спілкуйтеся з позитивними і життєрадісними людьми; проводьте якісно час з дітьми і домашніми тваринами; започаткуйте сімейну традицію і слідуйте їй.

Варто зауважити, що запропоновані рекомендації не є вичерпними. Не існує уніфікованого алгоритму дій, тут важливий індивідуальний підхід (залежно від темпераменту, характеру, зовнішніх обставин, фізичних можливостей та ін.). Таким чином, ми рекомендуємо тестувати різні варіанти запропонованого та комбінувати їх. Головне – це допомогти психіці переключатися з робочих задач на іншу діяльність, допомогти мозку відпочити від думок, пов'язаних з професійною діяльністю.

Подальшого дослідження потребує проблема впливу різних зовнішніх та внутрішніх факторів на розвиток

професійного вигорання та професійної деформації працівників пробації.

Донець Т. П.

АКТУАЛЬНІ МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОГО СВІТУ

За роки незалежності України соціальна робота пройшла кілька етапів становлення та розвитку. За цей час створено державну систему центрів соціальних служб для молоді, виникли різноманітні служби, ініціаторами яких стали як державні структури, так і громадські організації. Але без глибокого знання закономірностей розвитку соціальних процесів, конкретних умов життєдіяльності людей, без уміння використовувати досвід, накопичений попередніми поколіннями і сучасниками, неможна успішно виконувати завдання, поставлені перед соціальною роботою. Сьогодні світ переживає кризові явища, що позначилися на всіх без винятку сферах людської життєдіяльності. На жаль, і світ, і Україна друге десятиліття ХХІ ст. проживають здебільшого в атмосфері деструкції, що породжує й посилює стани самотності, відчаю, агресивності, заглиблені процеси відчуження людини від інших, від світу, природи та суспільства (Рудкевич Н., 2021).

В сучасному суспільстві актуальності набуває проблема практичного вирішення соціальних проблем суспільства. Соціальна робота в сучасних умовах розглядається з різних точок зору: по-перше, як навчальна дисципліна; по-друге, як професійна діяльність; по-третє, як наука. Слід зазначити, що у вирії останніх подій розвиток соціальної роботи набирає обертів. Соціальна робота виступає основною ланкою та посередником між об'єктами та суб'єктами соціальної допомоги. Відповідні місце та роль соціальної роботи пов'язані з виникненням великої кількості складних соціальних проблем в усьому світі. Відповідні проблеми виступають предметом для багатьох дискусій, досліджень та вимагають негайного вирішення. Таким чином, саме соціальна робота, як професійна

діяльність та невід'ємна складова соціальної політики держав, сприяє вирішенню ситуації, що склалась в сучасних умовах (Рудкевич Н., 2021).

Соціальна робота як навчальна дисципліна є міждисциплінарною. Отже, вирішенням даної проблеми займаються такі науки, як: соціологія, філософія, політологія, психологія тощо. Філософія відіграє особливу роль у процесі вирішення даної проблеми, оскільки вона допомагає описати сучасний стан соціальної роботи та систематизувати її (Андрущенко В., Бех В., 2002).

Дослідження стану сучасної соціальної допомоги її сутності та предмету дослідження здійснювала немала кількість вітчизняних та зарубіжних вчених. Історія становлення соціальної роботи, як невід'ємної складової суспільства була у центрі уваги таких вчених, як В. Андрущенко, В. Бех, В. Козубовська, М. Лукашевич, М. Маршавін, І. Мигович, В. Мітрохін, М. Михальченко, І. Пінчук, С. Толстоухова, М. Туленков та інших відомих вчених.

Роль соціальної роботи розглянута у працях О. Бец, О. Киричук, В. Курбатова, В. Полтавця, Є. Холостова, К. Ханвея, Л. Тютюнник та інших; місце та роль соціального працівника як посередника між об'єктом та суб'єктом соціальної допомоги представлена у працях О. Безпалько, Д. Бирик, Г. Медведєва, М. Пейна, С. Тетерського, І. Савельчук, В. Сидорова, А. Ярошенко (Поліщук О., 2019).

Термін «соціальна робота» прийнятий у всьому світі і означає вияв гуманного становлення людини до людини. Поняття «соціальна робота» увійшло в соціально-гуманітарну та психолого-педагогічну літературу наприкінці XIX ст. у відповідь на соціальну потребу суспільства у змістовному вираженні практичної діяльності людей, які допомагали бідним. Об'єкт та суб'єкт соціальної роботи є її предметом та є основним структурним елементом. Під об'єктом розуміють усіх, хто потребує допомоги незалежно від її характеру та специфіки. Усі, хто надає таку допомогу, належать до суб'єктів соціальної роботи. Отже, соціальна робота — це своєрідна взаємодія об'єкта і суб'єкта, результатом якої є допомога людям у розв'язанні їхніх життєвих проблем. Поняття «соціальна

робота» розглядається у трьох основних значеннях: як професійна діяльність, як галузь наукових знань, як навчальна дисципліна (Андрущенко В., Бех В., 2002).

Соціальна робота – це надання професійної допомоги людям в успішному вирішенні їхніх життєвих негараздів і проблем за допомогою розвитку та прояву власного потенціалу людини і її соціального оточення. Однак у кожній місцевій територіальній громаді, в залежності від потреб населення, є свої методи соціальної роботи. Актуальними методами соціальної роботи, які проводяться спеціалістами організацій та установ соціальної сфери у багатьох країнах світу є: командна соціальна робота, волонтерська, телефонне консультування, соціальна робота в спільноті, фостеринг, соціальна робота з випадком, мобільна соціальна робота. «Fostering» – це виховання у спеціально підготовлених сім'ях дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та тих, що опинились у складних життєвих обставинах, протягом тривалого часу за одночасного збереження контактів із справжньою сім'єю.

Основними функціями соціальної роботи у сучасних соціокультурних умовах є такі: гносеологічна; організаційно-виховна; регулятивно-профілактична; інформаційно-комунікативна; соціоінтеграційна; аналітико-прогностична.

Гуманістично-моральні засади соціальної роботи в Україні базуються на багатовікових благодійних традиціях українського народу (традиції братств, монастирів, релігійних організацій, традиції народної моралі, діяльність громад, сімейне виховання, статус жінки-матері тощо). Процес становлення соціальної роботи в Україні як науки, без сумніву, поглиблюватиметься під впливом суспільних запитів і власного розвитку. Вже нині її розуміють не тільки як традиційну благодійність чи діяльність державної системи закладів соціального забезпечення, але і як різноманітну суспільну практику, перспективну навчальну і наукову дисципліну. Про це свідчить, зокрема, той факт, що ця спеціальність запроваджується більш як у 30 закладах вищої освіти країни. З розширенням і ускладненням завдань практики соціального захисту населення дедалі актуальнішим стає її осмислення,

наукове і методичне обґрунтування, достатнє і якісне кадрове забезпечення (Рудкевич Н., 2021).

Соціальна незахищеність є однією з головних проблем сучасного соціуму. Людина не може бути впевнена у завтрашньому дні, як в фінансовому, так і в особистісному плані. Зазвичай люди захищаються від відчуття невизначеності, складаючи плани та сподіваючись на їх здійснення. Однак у нашому суспільстві ситуація може багато разів змінитися лише протягом одного дня, однієї хвилини, і, навіть маючи роботу, звичайна людина боїться на щось сподіватися та чогось чекати. В умовах політичної та фінансової нестабільності, а особливо в теперішній дуже складний час повномасштабної війни з російським агресором можна в будь-який момент потрапити до категорії неблагонадійних та опинитися за межами соціуму (Рудкевич Н., 2021).

Російсько-українська війна, яка перейшла у нову фазу в зв'язку з повномасштабним вторгненням країни-агресорки у лютому 2022 року та окупацією значної частини території України, зумовила збільшення кількості родин, які зазнали травматизації високого ступеня інтенсивності внаслідок зміни місця проживання та переходу в статус ВПО, участі когось із батьків чи інших членів сім'ї або безпосередньо в бойових діях, або проходження військової служби в підрозділах Сил оборони. Однак у значній кількості українських родин ці два статуси часто поєднуються, оскільки після переїзду із місць, де відбуваються бойові дії, багато членів родин були мобілізовані до лав Збройних сил України. Події, які відбуваються сьогодні, потребують значного посилення системи соціального захисту, допомоги соціальних служб та підтримки родин із дітьми (Реформа інтернатів: чому це важливо в період війни, 2023).

Що ж в такій ситуації зробити може соціальний працівник? Як правило посадові обов'язки співробітника соціальної служби визначаються стандартами, правилами та інструкціями. Однак зараз ми маємо не лише загострення «традиційних» соціальних проблем, до яких відносяться: пенсійний вік, дитяча безпритульність, неблагонадійні та малозабезпечені сім'ї, безробіття, інвалідність, асоціальна поведінка молоді і т.д. За останні 5 років можна спостерігати

появу нових «злободенних» проблемних ситуацій: *повоєнна реабілітація, ескалація соціальних конфліктів, інформаційний вплив, переселення біженців* і т.д. Яким же чином можливо знизити рівень соціальної напруги? Соціальна робота як професія повинна не лише бути пов'язаною із вирішенням актуальних суспільних проблем, але й працювати над їхнім попередженням. Величезну кількість соціально-побутових конфліктів можна уникнути, якщо проводити регулярну профілактичну роботу в сім'ях; проблема повоєнної реабілітації може поступово зникнути після стабілізації політичної обстановки; прийняття правильних державних законів допоможе надати реальну допомогу малозабезпеченим та пенсіонерам і т. д. Співробітники соціальних служб повинні докласти максимум зусиль для стабілізації соціальної обстановки в країні.

Виникає питання – чим займається соціальний працівник і чим він повинен займатися, щоб поліпшити ситуацію в суспільстві? І якими особистісними і професійними якостями він повинен володіти?

Юридична грамотність. Людині потрібно не лише зуміти надати допомогу, але й надати її законно. Знання законодавчих актів необхідно як для правильного оформлення документів, так і для вибору стратегії вирішення соціальної проблеми.

Педагогічні навички. Робота з дітьми або з неблагонадійною категорією населення часто вимагає вміння переконувати та виховувати шляхом формування нової системи цінностей, що неможливо без знання основ педагогіки.

Уміння надавати медичну допомогу. Що робить соціальний працівник, якщо стикається із травмами або шоківим станом підопічного? Правильно, надає першу медичну допомогу, тому всі співробітники соціальної служби зобов'язані мати елементарні медичні навички, які вони повинні отримати або під час навчання, або на спеціалізованих курсах.

Знання психології. Вирішення соціальних проблем починається із розуміння та вирішення проблем душевних. Проникливі бесіди, живе спілкування, спільний пошук шляхів виходу із душевної кризи – ось чим займається соціальний

працівник під час надання допомоги своїм підопічним. Також співробітнику волонтерської організації або соціальної служби часто доводиться переконувати інших у своїй правоті, використовуючи при цьому різноманітні психологічні прийоми.

Вільна орієнтація серед вітчизняних та міжнародних соціальних стандартів. При наданні допомоги потрібно дотримуватися соціальних стандартів та міжнародних конвенцій щодо захисту прав людини, тобто в кожному конкретному випадку працівник соціальної служби повинен вміти здійснювати кореляцію вітчизняних та міжнародних правил.

Окрім професійних компетенцій, робота соціального працівника передбачає наявність унікального набору особистісних якостей, в яких повинні домінувати:

Емоційний інтелект (здатність співпереживати).

Навряд чи можна надати соціальну допомогу, не маючи уявлення про переживання підопічного. Потрібно вміти гостро відчувати емоційний фон, щоб правильно реагувати на людські проблеми, адже якщо людина не зможе розкритися, значить і не зможе отримати кваліфіковану допомогу.

Психологічна стабільність. Що таке соціальний працівник? Це і персональний помічник, і юридичний консультант, і доглядальник, і вихователь в одній особі. Співробітники волонтерських організацій повинні мати стійку психіку, щоб не розпочати жити проблемами інших, забувши про особисте життя. Варто пам'ятати, що рівень професійного згорання у соціальній роботі є одним з найвищих,

Фізична витривалість. Якщо соціальний працівник швидко втомлюється, регулярно недосипає або часто нездужує, він у буквальному сенсі починає «зриватися» на своїх клієнтів (або близьких людей), що є руйнівним чинником його життя (тобто він швидко захворіє і буде змушений покинути роботу). *Соціальна робота як професія – це не лише знання та навички, але й важка інтенсивна робота* (Поліщук О., 2019).

На сьогодні не існує універсальних рецептів вирішення соціальних проблем, як і не існує глобальних соціальних організацій, здатних взяти під контроль всі конфліктні ситуації, що виникають в світовому соціумі. Однак у кожній країні функціонує велика кількість волонтерських організацій, мета

яких – успішно реалізувати стратегію вирішення соціальних проблем і оздоровити суспільство. Робота соціальним працівником в сучасному соціумі подібна таланту художника в мистецтві – людина повинна відчувати покликання допомагати людям (іноді і навіть проти їхнього бажання), вирішувати їхні складні та багаторівневі проблеми. Що таке соціальний працівник? Це актуальна та затребувана для сучасного суспільства професія, яка є водночас і складною, і захоплюючою, та створена для справжніх вольових людей із сильним характером та багатим внутрішнім світом.

Сьогодні, в такий складний час, коли постійно лунають повітряні тривоги, літають дрони та звукові ракети, діти та учні навчальних закладів спускаються в сховища, чують та переживають таке жакіття, необхідно ще обов'язково відмітити роботу *соціальних педагогів*.

Соціальний педагог – це педагогічний працівник, основна мета роботи якого полягає у забезпеченні соціально-правового захисту учнів школи та попередженні впливу негативних соціальних чинників на формування та розвиток особистості дитини. Завдання якого – формування духовної, творчої, соціально-активної, всебічно розвиненої особистості з комплексом життєвих позицій і цінностей. Соціальний педагог – це одна з головних фігур у школі, яка покликана об'єднати зусилля сім'ї, школи, громадськості для надання допомоги дитині.

Освітлення душі особистості, підготовка її до життя, професійної мобільності та сприяння швидкій адаптації до змін і розвитку в освітній, соціальній, культурній, політичній сферах – ці напрями є своєрідною основою, на якій базується діяльність соціального педагога в школі (Поліщук О., 2019).

Соціальний педагог у школі:

- створює сприятливі умови у мікросоціумі для розвитку здібностей та реалізації можливостей кожної дитини;
- забезпечує формування власних цінностей та громадянської позиції в учнів;
- попереджує та локалізує негативні впливи соціального середовища на особистість;

- здійснює соціальний патронаж малозабезпечених, багатодітних, неповних сімей тощо.

- проводить інформаційно-просвітницьку роботу з учнями на педагогічну, психологічну, політичну тематику;

- проводить соціально-профілактичну роботу з дітьми, схильними до девіантної поведінки;

- здійснює посередництво між особистістю і освітнім установою, сім'єю, середовищем, органами влади;

- вивчає психолого-педагогічні особливості дітей та їх оточення, умов життя; виявляє інтереси й потреби, труднощі й проблеми школярів, відхилення у поведінці та надає соціальну допомогу і підтримку учням, які навчаються у школі (Фурман А., 2014).

Напрями роботи соціального педагога:

- діагностичний напрям – вивчення та оцінювання за допомогою методик, анкетувань, опитувальників, тестів особливостей діяльності особистості, мікроколективу (класу чи референтної групи), шкільного колективу в цілому; спрямованості впливу мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання, джерел негативного впливу на дітей;

- прогностичний напрям – прогнозування на основі спостережень та досліджень динаміки розвитку негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на особистість чи клас;

- консультативний – надання порад, рекомендацій учням, батькам, учителям та іншим особам, які звертаються до соціального педагога;

- правозахисний – забезпечення дотримання норм охорони та захисту прав дітей, представлення їхніх інтересів у різноманітних інстанціях (службі у справах дітей);

- профілактичний – переконання учнів у доцільності дотримання певних норм та правил поведінки стосовно суспільних норм, здоров'я, способу життя;

- соціально-перетворювальний – перетворення негативних соціальних впливів на позитивні за допомогою тренінгових занять, брейнрингів, семінарів, бесід;

- організаційний – ведення документації (журналу щоденного обліку роботи соціального педагога, протоколів

звернень учнів, батьків, вчителів тощо), написання планів робіт на рік, на місяць, формування банку даних на дітей соціально-незахищених категорій тощо (Поліщук О., 2019).

Отже, соціальна робота як наука стає все більш конкурентно-спроможна поряд з іншими науками та професійною діяльністю, займаючи важливе місце в суспільстві. Соціальна робота як невід’ємна складова сучасного суспільства дає змогу людям боротися з проблемами, звернувши увагу на свої внутрішні здібності, щоб зайняти краще місце в житті. Унікальність соціальної роботи полягає в тому, що, вирішуючи одну проблему, вона автоматично може задіяти та розпочати вирішення суміжних та похідних проблем, вдосконалюючи та змінюючи особистість, суспільство та життя кожної окремої людини на краще.

Рівень розвитку соціальної роботи напряму залежить від рівня розвитку держави. Оскільки соціальна допомога виступає головним аспектом існування та формування цивілізованого суспільства. Якщо суспільство зустрічає байдужість, незацікавленість прийняття своїх проблем та відсутність механізмів до їх вирішення, то таке суспільство становить ризик не лише для самого себе, а й для світового співтовариства. Місія соціальної роботи – надавати можливість людям якомога повніше розвивати власний потенціал, збагачувати своє життя та попереджувати виникнення різних проблем.

Дяківська І. А.

ПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Актуальність проблеми інклюзивної освіти пов’язана зі збільшенням кількості дітей кожного року, що потребують корекційного навчання. В основі інклюзивної освіти – ідея, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, забезпечує рівне ставлення до всіх людей, передбачає навчання і виховання дітей з особливими потребами в освітньому закладі. Навчання дітей з особливими освітніми потребами повинно відбуватися на

принципах виваженої педагогіки, дієвість яких підтверджена практикою життя. Вона передбачає, що відмінність між людьми є природним явищем.

У зв'язку з обмеженням у спілкуванні, самообслуговуванні, пересуванні розвиток дітей з особливими потребами значною мірою залежить від задоволення їхніх потреб іншими людьми, а це становить величезний процес соціально-педагогічної інтеграції та інклюзії. Освіта дітей з порушеннями розумового, фізичного розвитку є одним із найважливішим завдань для країни.

Як свідчить практика передових європейських держав, більшість дітей з особливими освітніми потребами можуть навчатись у закладах освіти за умови використання моделі інклюзії. При цьому якість освітньо-виховного процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються і реалізуються потенційні можливості навчання та розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Пріоритетними напрямками роботи педагогів є сприяння соціальному, емоційному і когнітивному розвитку кожної дитини, з тим, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя.

Інклюзивний освітній процес передбачає інтеграцію дітей з особливими потребами також до закладів дошкільної освіти. Організація інклюзивного середовища дає можливість дітям із особливими потребами не замикатися у собі, не боятися світу і не комплексувати стосовно своєї інакшості.

Наразі відбувається пошук нових способів, методів та форм організації освіти дітей з особливими потребами. Однак на даний час практично не розроблено механізм здійснення інклюзивного навчання дітей дошкільного віку, які потребують корекції психофізичного розвитку. У зв'язку з цим виникає невідповідність нагальній потребі в організації інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти, де б реалізовувались принципи інклюзивної освіти, забезпечувались дітям, починаючи з раннього віку, всі освітні послуги – корекційно-розвивальні, оздоровчо-лікувальні, соціально-психологічні тощо.

Основними завданнями інклюзивного навчання та виховання дітей в закладах дошкільної освіти є:

1. Розвиток потенційних можливостей дітей з особливостями психофізичного розвитку в спільній діяльності із здоровими однолітками.

2. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей з особливостями розвитку в закладах дошкільної освіти.

3. Реалізація корекційно-розвивального навчання, спрямованого на виправлення або послаблення наявних у дітей фізичних або психічних порушень, які заважають їхньому успішному навчанню та розвитку.

4. Створення адаптивно-освітнього простору, що задовольнить освітні потреби дитини з порушеннями фізичного, інтелектуального розвитку.

5. Формування життєвого досвіду та цілеспрямованого розвитку когнітивних, мовленнєвих, моторних, соціальних функцій у дітей, які дадуть змогу знизити залежність дитини від сторонньої допомоги та підвищити соціальну адаптацію.

6. Формування в суспільстві позитивного ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку, створення психологічно комфортного середовища в закладах дошкільної освіти.

7. Запобігання виникненню та подолання (за наявністю) вторинних, третинних порушень фізичного або психічного розвитку у дітей з особливими потребами.

8. Надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку, залучення законних представників до процесу навчання та виховання дитини, формування у них адекватного ставлення до особливостей її розвитку, напрацювання оптимальних варіантів сімейного виховання.

Важливим показником розвитку суспільства є гуманне, турботливе та милосердне ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, які не мають змоги вести повноцінне життя. Сучасне громадянське суспільство неможливе без активного залучення всіх своїх членів у різні види діяльності, без поваги прав і свобод кожної окремої людини, без забезпечення необхідних гарантій безпеки, свободи та рівноправності. В основі інклюзивної освіти лежить право на освіту для всіх дітей, що закріплено в законодавчих та

нормативних документах – Загальній Декларації ООН про права людини (1948), Конвенції ООН про права дитини (1989), Конвенції ООН про права людей з інвалідністю (2006), Конституції України (1996), Законі України «Про охорону дитинства» (2001), Законі України «Про освіту» (2017) та інших.

Особливості організації освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами в умовах дошкільного навчального закладу розглянемо з позицій універсального дизайну, які закріплені у ст. 2 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Основні принципи універсального дизайну: рівноправне використання; гнучкість користування; просте та зручне використання; сприйняття інформації з урахуванням різних сенсорних можливостей; припустимість помилок; наявність необхідного розміру і простору.

Командний підхід до надання підтримки дітям з особливими освітніми потребами є найбільш ефективним. Форма спільної роботи двох педагогів у групах дітей дошкільного віку передбачає, що основний вихователь визначає навчальний зміст, методи навчання, види діяльності для всієї групи, зокрема і для дітей з особливими освітніми потребами, а асистент вихователя надає допомогу дітям із проблемами в розвитку, працює в малих групах.

Використання паралельного навчання дітей дошкільного віку фахівцями з дошкільної педагогіки і соціальними педагогами може бути цікавим, навчальний зміст тотожним, хоча методи навчання будуть різнитися. З метою індивідуальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами використовується диференційоване навчання, коли більшість дітей працюють у складі великої групи, а окремі діти – у малих групах.

Співпраця з батьками дитини з особливими освітніми потребами має свою специфіку. Так, батьки мають право отримувати інформацію про освітній процес, про місію навчального закладу, додаткові можливості та послуги, що надаються дітям. Педагоги повинні постійно надавати інформацію батькам дітей з особливими потребами щодо прогресу в розвитку дитини, виконання нею індивідуальної програми розвитку. Батьки, у свою чергу, можуть суттєво

допомогти педагогові наданням інформації щодо прогресу в навчанні та розвитку своєї дитини. Запорукою успішного інклюзивного навчання дитини дошкільного віку в умовах освітнього закладу буде участь батьків у роботі команди з розроблення індивідуальної програми розвитку. Таку програму створюють на основі навчальної програми, відповідно до вимог Базового компонента з метою визначення освітніх цілей і навчальних завдань. Залучення батьків до освітнього процесу на етапі оцінювання рівня розвитку дитини, планування її освітньої траєкторії допоможе батькам краще з'ясувати можливості своєї дитини та вплине на подальший вибір освітнього закладу для продовження навчання.

Завацька Л. М.

ПІДТРИМУЮЧІ ПІХОДИ У РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПЕРЕЖИВАЮТЬ ТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕС

З точки зору психології будь-яка ситуація стає складною, якщо виникає не відповідність між її основними елементами: потребами (цілями) людини, її можливостями і умовами діяльності. Тобто складна ситуація завжди характеризується невідповідністю між тим, чого людина бажає (зробити, досягти та ін.) і тим що вона може в цих обставинах з наявними у неї власними можливостями (Дзюба Т., 2012). Така неузгодженість перешкоджає досягненню поставленої мети, що викликає появу негативних емоцій, які слугують важливим індикатором наскільки є складною ця ситуація для людини. Для розвитку дитини зазначене розуміння складних ситуацій є типовим.

Складні ситуації, під впливом яких проявляються способи поведінки і формується ставлення до травматичних наслідків, мають різний характер. Найбільш суттєвий вплив на дітей здійснюють гострі психічні травми і хронічні психотравмуючі дії, які є ситуаціями підвищеного ризику і є передумовами щодо виникнення дезадаптивних реакцій. У дітей різного віку ці ситуації розрізняються за змістом. Для дітей дошкільного віку найбільш характерними виявляються травмуючі ситуації,

пов'язані з втратою (реальною або уявною) відчуття захищеності. Для дітей шкільного віку найбільш типові ситуації пов'язані зі зниженням цінності «Я».

Наразі аналізуючи класичні дослідження медичної і психологічної практики стосовно ситуацій підвищеного ризику, що можуть викликати появу травматичного стресу, ми транспонували їх на сучасну ситуацію військової агресії РФ, в якій знаходяться діти. Всі вони залишаються достатньо актуальними, але деякі з них у дітей шкільного віку отримали інші акценти та неочікувано додалися психотравмуючі ситуації, які більше стосувались дітей дошкільного віку, пов'язані з втратою відчуття захищеності.

Для дитини найбільш важливим оточенням де вона може знайти допомогу, підтримку і захищеність є сім'я. Сучасні батьки живуть у світі засилля інформації, значна частина якої це інформація про способи швидкого і «якісного» подолання травматичних наслідків та стресових ситуацій (Титаренко Т., 2018). Окрім цього сьогодні розширились можливості відвідання різних он-лайн платформ щодо підтримки ментального здоров'я разом з дітьми. Тому підвищена активність у взаємодії дорослого з дитиною інколи стає настільки ж небезпечною, наскільки небезпечною буває і відсутність такої активності. Для сучасної дитини стресовою ситуацією стає все те, що доросла людина визнає як повсякденне життя, тому що дитина не має ще достатньо знань і досвіду переживання травматичного стресу.

Відповідно батьки школярів звертаються за допомогою до психологічної служби закладу освіти. За запитами батьків дітей початкової школи в закладі загальної середньої освіти №2 нами розроблений цикл вебінарів «Підтримуючі підходи у роботі з сім'ями».

Саме тому в основу розробки вебінарів «Підтримуючі підходи у роботі з сім'ями» нами була покладена концепція «Well-being». «Well-being» – дослівно з англійської «благополуччя». Well-being – стан комфорту, здоров'я або відчуття щастя, добробуту, процвітання та благополуччя (Оксфордський словник). Відповідно сам термін «благополуччя» можна трактувати як стан або ситуацію, в якій

ми почуваємо себе комфортно. Ця концепція включає в себе погляд на людей та їх потреби. Про благополуччя можна говорити тоді, коли людина усвідомлює свій потенціал, здатність долати стреси, вибудовує психічну стійкість, відчуває задоволення і радість від життя, вважає себе цінною людиною, а її життя має сенс, цінує себе, піклується про своє здоров'я і фізичну активність. Тобто Well-being – це комплексний підхід, що включає не тільки фізичний стан, але й процес формування культури усвідомленої відповідальності за власне здоров'я, емоційний стан, соціальне благополуччя, створення середовища для досягнення задоволеності життям, тобто «бути в цілісності». При цьому підтримкою благополуччя потрібно займатися постійно.

Що означає «бути в цілісності» – об'єднати і гармонізувати нашу внутрішню систему – розум, емоції, тіло, поведінку і вчинки; ми несемо повну відповідальність за те, що ми думаємо, відчуваємо і робимо (за своє ставлення та рішення).

Відповідно до концепції Well-being мета «добробуту» навчитись: змінити свої звичні моделі мислення, поведінки та ставлення; покращити та підвищити якість свого життя. Але обов'язковою умовою є: уважність і доброта до себе; щодня робити маленькі кроки для наповнення життя і зміни звичок.

Класифікація Well-being:

- *фізичний*: передбачає турботу про фізичне тіло; включає усвідомлення власних біоритмів – сон, світло, їжа, рух, відпочинок;

- *духовний*: дає зрозумілі відповіді на питання про сенс життя: «Чому я тут», «Хто я є», «Яке моє завдання, місія, бачення», «Куди я рухаюсь»;

- *когнітивний, інтелектуальний*: це почуття цікавості до того, що ви вивчаєте; критичне мислення та відкритість до нових ідей; це здатність та бажання до навчання протягом усього життя;

- *емоційний*: здатність розпізнавати власні та чужі емоції; здатність конструктивно переживати емоції; здатність впливати на емоційний стан. Допомагає впоратись зі стресом, запобігає емоційному вигоранню, зміцнює психічне здоров'я;

- *соціальний*: це побудова та підтримка здорових стосунків та значуща взаємодія з тими, хто вас оточує. Це почуття приналежності, цінуючи різноманітність. Передбачає відкрите спілкування, встановлення кордонів та взаємоповагу незалежно від наших відмінностей;

- *довкілля*: це здатність бути пов'язаним із середовищем, в якому ми живемо і працюємо. Середовище, в якому я живу, яке мене оточує (локація – місто чи село, квартира, будинок, гуртожиток); навколишнє середовище – повітря, вода, чистота довкілля (екологія – сортування сміття, ресурсозбереження), природа; робоче середовище (навчальні заклади – школа, університет, місця, де я проводжу вільний час);

- *фінансовий*: фінансова грамотність: фінансове планування сьогодення і майбутнього, контроль власних ресурсів, а також життя за коштами.

Заняття проводились з батьками і дітьми. Логіка підтримуючих підходів була побудована наступним чином з використанням вправ відповідно до класифікації Well-being.

I. Ключові позиції батьківської допомоги.

Дитина не може вибудувати психологічну стресостійкість самотужки, вона дуже залежить від дорослих.

Батьки «кисневу маску» спершу надягнуть на себе.

Зосередження уваги на допомозі.

Важливо слідкувати за станом дитини. Нехай вона не переживає проблеми наодинці з собою. В такий час батьки повинні стати для дитини ще більш значимими людьми, які цікавляться її життям. Важливі зараз питання «Як ти?», «Як ти почуваєшся?», «Що тебе цікавить» ви повинні ставити не тільки дорослим, але і весь час своїм дітям.

II. Ключові позиції допомоги дітям.

Навчати дітей покроково та практично, впроваджувати навички та методи, які допомагають подолати психологічні та соціальні наслідки катастрофічних подій.

Загальна мета підтримуючої допомоги дітям полягає у тому, щоб показати як вони можуть контролювати неприємні інтрузивні картинки та спогади, допоможуть відновити у дитини

відчуття панування над ситуацією та загалом покращити якість життя.

Наразі існує безліч підходів щодо розуміння і розв'язання проблем у роботі з дітьми, які переживають травматичний стрес. Важливо згуртувати в цій роботі сім'ю і близьке оточення дитини, тому що страхи і стреси батьків, породжуючи аналогічні або відповідні «дзеркальні» страхи дітей, впливають на почуття захищеності та можливість підвищення стійкого адаптивного бар'єра у дитини. Відповідно завдання психологічної служби закладу освіти – навчання дітей конструктивним способам поведінки у складних ситуаціях.

Зайченко Н. І.

РЕФОРМАТОРСЬКІ АТРИБУЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ НА МЕЖІ XIX – XX СТОЛІТЬ

Соціальна педагогіка на межі XIX – XX століть оформлювалася як самостійний науковий напрям у новітньому реформаторському інтелектуальному русі, спрямованому не просто на перегляд остовів «класичної» освіти, а на рішучу боротьбу з усім «старим» у вихованні та зведення «нового» виховного укладу. Поява реформаторської педагогіки і її кульмінаційне розгортання на зламі XIX і XX століть – живе свідчення вичерпності філософсько-теологічної парадигми в педагогічному мисленні та освітній практиці. Методологія класицизму освіти, меморизму школи і месіанізму вчителя не могла далі відповідати викликам «індустріального віку». Реформаторський педагогічний рух був представлений розмаїттям течій та напрямів, і говорити про нього як про єдиний порив, що раптово охопив душі численної когорти прогресивних педагогів, можливо тільки умовно.

Реформаторська (альтернативна) педагогіка тим не менше – своєрідна віха в історії світової педагогіки; міст від філософсько-теологічної до соціалізаційної парадигми в педагогічному світогляді. Провідне історичне значення реформаторської педагогіки полягало в тому, що вперше

настільки масштабно переосмислювалися ідеологеми освітнього процесу – і «педагогіці страху» рішуче протиставлялася «педагогіка свободи».

Соціальна педагогіка (педагогіка народів, педагогіка мас, педагогіка спільнот, цивілізаційна педагогіка тощо) на межі XIX – XX століть втілювала реформаторський дух щонайповніше. По-перше, ключова соціально-педагогічна ідея – всезагальне народне просвітництво. Попри, упроваджені ще в XIX ст. в окремих європейських державах, закони про обов'язкову освіту, рівень масової неграмотності населення залишався вкрай високим.

«12 мільйонів іспанців не уміють читати і писати, більшість шкільних учителів живуть чудом, дехто ходять просити милостиню від хати до хати; приміщення для початкового навчання – гидкі, а засоби навчання і педагогіка перебувають на висоті часів Вільяорнате кульгавого», – наголошувалося в замітці «Правильний шлях» (*La Epoca*, 28 de julio 1899: 1).

Видатний іспанський педагог, засновник Вільного Інституту просвітництва Франсіско Хінер (*Francisco Giner de los Rios*) підкреслював: «Соціальна педагогіка є народною в істинному значенні цього слова, вона відстоює ідею створення школи як виконання обов'язку суспільства для його ж інтересів, оскільки здійснення суспільного розвитку можливе тільки тоді, коли нові члени соціального організму стануть освіченими й духовно багатими» (*La pedagogia social por R.*, 1902: 323).

По-друге, соціальна педагогіка постала з необхідності «соціалізації народної освіти» (Чепіга Я., 1917) або іншими словами – демократизації соціального виховання (*Parral Crisobal L.*, 1899; *Unamuno M.*, 1909).

Творення «єдиної школи» – лейтмотив тогочасного соціально-педагогічного дискурсу. Освіта, культура, наука мали бути доступними народові; освіченість (культурність, цивілізованість, громадянськість) розумілася як обов'язок особистості, поза освітою людина не стане істотою соціальною.

«Окрема людина – це, власне, лише абстракція, подібно до атома у фізиці. Людина відносно всього того, що робить її людиною, не представляється спочатку окремою одиницею,

щоби згодом вступити в спільноту з іншими, але без цієї спільноти вона – зовсім і не людина», – писав славетний німецький філософ, професор Марбурзького університету Пауль Наторп (Paul Gerhard Natorp) (Natorp P., 1899: 97).

Про те саме вів мову визначний швейцарський педагог, професор Цюріхського університету Роберт Зейдель (Robert Seidel), стверджуючи: «Усі знання і здібності, усі чесноти людини мають цінність не самі по собі, а лише тією мірою, якою вони служать суспільству та державі. Немає чесноти самої по собі, і немає людини самої по собі. Є тільки людина в суспільстві та через суспільство, і точно так само є і чеснота тільки в суспільстві та через суспільство. Людське суспільство і людська природа – ось наріжні каміння, ось основа соціальної педагогіки. Збудована на цьому фундаменті справжня соціальна педагогіка включає в себе все гарне й розумне, що міститься в індивідуальній педагогіці, і лиш відкидає все нерозумне, непобачно-антисоціальне, що індивідуальна педагогіка внесла в галузь виховання. На цьому гранітному фундаменті тільки й можливо поставити мету виховання» (Зейдель P., 1919: 65).

Ключовим об'єктом соціально-педагогічного реформування мала стати школа. Школа як твердиня традиції мала повністю змінити свій характер, перетворитися на «служницю народного добробуту». Вона мала відчинити двері для всіх дітей – незалежно від їхнього походження, соціального становища, віросповідання. Школа мала будуватися на демократичних засадах єдності, рівності, солідарності, світськості, а в педагогічному процесі – орієнтуватися на гуманістичні ідеали поваги до особистості дитини, її свободи та права на освіту. Саме школа розумілася поводитирем народного просвітництва і справжніх соціальних змін. Не дивно, що проблема єдиної школи як втілення ідеалів нового суспільства зазнала найгострішої дискусії, оскільки мала як завзятих захисників, які бачили в єдиній школі передовсім демократичну інституцію, так і непримиренних ворогів – прихильників старого порядку, консервативного аристократичного виховання й головним чином релігійного устою школи.

У промові на честь відкриття Індустріальної школи в м. Бехар (провінція Саламанка) у 1909 році славетний письменник,

педагог Мігель де Унамуно (Miguel de Unamuno у Jugo) зазначав, що соціальне виховання досягатиме своїх цілей, коли усі діти народу – від дитини найбагатшого до дитини найбіднішого – відвідуватимуть одну й ту саму школу, і співіснування породжуватиме справжній демократичний дух (Unamuno M., 1909).

«Коли і в педагогіці стало центральним соціальне питання в його зв'язку зі школою, з'явилася соціальна педагогіка, педагогіка суспільності, виховання соціальне. У цей же час сильного загострення класової боротьби, економічних і промислових переворотів у всьому світі та перебудови всього життя, ускладнення самого процесу боротьби за існування, гостро відчувалася тяга життя і його віддзеркалення – педагогіки («педагогіка – служниця життя») до третього завдання школи, до ідеї здійснення шляхом школи та через школу пристосування учня до життя, до того суспільного середовища, де він має обертатися як юнак та дорослий. Ідея соціального виховання тут тісно зливається з вихованням волі й характеру людини, з ідеєю «школи дії», активності в школі та трудового виховання, що нерозривно пов'язано зі шкільно-суспільним вихованням», – розмірковував знаний педагог Микола Іорданський (Іорданський М., 1919: 12–13).

По-третє, соціальна педагогіка на межі XIX – XX століть передбачала виховання народного (колективного, солідарного, громадянського) духу, націлювалася на формування консолідаційного суспільства. Педагог Антоніо Ройо Вільянова (Antonio Royo Villanova) у доповіді «Школа і суспільна солідарність» на конференції у Мадридському Атеней (травень 1914 р.) наголошував: «Суспільна солідарність – це те, що змушує індивіда розуміти, що суспільство не зможе існувати без індивіда, а він – не зможе без суспільства. Соціальна педагогіка виходить із цієї ідеї. Суспільна солідарність пояснюється тим, що індивід не ставиться до держави з острахом, а держава не розглядає індивіда як жертву натиску» (La Correspondencia de España, 8 de mayo de 1914: 3).

Нарешті, соціальна педагогіка на зламі століть XIX і XX передбачала інтеграцію виховних зусиль усього суспільства. «Справа виховання, як ми її розуміємо, є справою

загальнонародною. Вона має бути причетністю не окремих тільки осіб, а всього народу, і там, де менш за все родина спроможна виховувати своїх дітей, там і потрібна особливо допомога суспільних організацій, що спрямовуються на цілі виховання», – зауважував видатний учений Володимир Бехтерев у публікації «Питання суспільного виховання» (Бехтерев В., 1910: 38).

Сутність соціально-педагогічного повороту як реформаторського натхнення влучно означив Роберт Зейдель (Robert Seidel) у дискурсі «Цілі виховання»: «Вища позиція, з якої тільки і можливий розгляд цілей виховання, це – точка зору соціальної педагогіки. Я маю на увазі соціальну педагогіку, яку, власне, можна було би назвати соціально-педагогічною філософією. Мені неодноразово доводилося захищати перед педагогічним світом цю точку зору, і у своїх публічних виступах, усно та в друці, я вже давно передбачав, що справжня соціально-педагогічна точка зору стане панівною, тому що цього вимагає природний хід розвитку соціальних і педагогічних ідей, тому що це диктується соціальними умовами та запитам виховання» (Зейдель Р., 1915: 58).

Таким чином, націленості соціальної педагогіки на межі ХІХ – ХХ століть можуть бути зрозумілими лише в історичному контексті європейського реформаторського інтелектуального руху – неоднорідного, складного, значного. І саме тому, що в тогочасний соціально-педагогічний дискурс заклалися потужні суспільно-політичні й громадянсько-цивілізаційні реформаторські інтенції (не просто соціально-орієнтовані, як у просвітителів ХVІІІ – першої половини ХІХ ст.), подальший розвиток світової педагогічної думки буде здійснюватися в річищі соціально-педагогічного повороту, а від 1920-х років – педагогічне мислення хутко переорієнтуватиметься на нову світоглядну парадигму – соціалізаційну – з прийняттям детермінованості особистості середовищем на протипагу природовідповідній ексагогії людської душі.

ДІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Від початку повномасштабної війни в Україні діти стали однією з найбільш уразливих груп населення, яка прямо відчуває насильство, травматичні події та емоційні стреси. Ці враження глибоко впливають на їхній розвиток і майбутнє благополуччя.

Один із найбільш відчутних ефектів війни на дітей – втрата близьких родичів, батьків та друзів. Багато дітей стають сиротами, змушені жити в неспокійних і дезорганізованих умовах. Це не лише створює матеріальні труднощі, але й призводить до емоційних, психологічних травм, почуттів замкненості та відчуження. У тяжких обставинах воєнного лихоліття особливо важливим є забезпечити дітям доступ до психологічної та медичної підтримки, створити безпечне освітнє середовище та відновити нормальні соціальні умови для їхнього розвитку та зростання. Стреси, втрати близьких, переїзди та нестабільні умови життя об'єктивно ставлять дитинство перед серйозними труднощами. Для малечі, що перебуває в укриттях, евакуйованих зі своїх домівок, кожен день може бути наповнений тривогою та невизначеністю. Освітній процес фактично потребує змінення форматів навчання.

За воєнний період близько 70% українських дітей були вимушені залишити свої рідні домівки та переміститися в межах країни або за її кордон (Права дітей, 2022).

Війна призвела до розлучення дітей із батьками, які стали на захист Батьківщини. Діти, що залишилися в Україні, постійно опиняються в небезпеці через ворожі масовані обстріли, пошкодження енергосистем, систем водопостачання, тепlopостачання тощо. Повітряні тривоги і загроза безпеки ускладнюють реалізацію освітнього процесу в українських школах. Україй необхідним є забезпечення підтримки та доступності ресурсів для психологічного супроводу дитинства в умовах воєнного конфлікту, щоби сприяти їхньому фізичному та психічному благополуччю.

Ініціатива #BraveKidsUkraine має значення у справі психологічної підтримки дітей. Відеоролики зі словами підтримки, вправами та цікавими завданнями можуть стати ефективним засобом зменшення стресу та покращення емоційного стану дітей у сховищах. Міграція від війни та нерівність можливостей можуть викликати дискримінацію та виключення. Освіта повинна бути адаптованою до воєнного стану, забезпечуючи доступність для усіх дітей незалежно від їхнього соціального статусу, національної та релігійної належності або місця перебування. Особлива увага повинна бути приділена навчанню дітей – ВПО, постраждалих унаслідок війни, забезпечуючи їм необхідну підтримку та ресурси для успішної адаптації та розвитку (Лубінець Д., 2023).

Таким чином, діти України, які переживають воєнний конфлікт, знаходяться в надзвичайно важкому становищі. Вони стикаються з реальною загрозою для свого фізичного та психологічного благополуччя. Стрес, втрати близьких, переїзди та нестабільні умови життя ставлять їх перед серйозними труднощами. Для дітей, які перебувають в укриттях чи евакуйовані зі своїх домівок, кожен день може бути наповнений тривогою та невизначеністю. Освітній процес теж зазнає впливу воєнного конфлікту, іноді вимагаючи адаптації до нових умов та форматів навчання. Психологічна підтримка та ініціативи, подібні до #BraveKidsUkraine, можуть допомагати дітям подолати стрес, зміцнювати їхню стійкість та підтримувати позитивний емоційний стан. Важливо продовжувати надавати ресурси та допомогу цим дітям, щоби забезпечити їхнє безпечне та здорове зростання в умовах воєнного конфлікту.

Зінченко Т. В.

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

Сучасний світ швидко змінюється у всіх сферах життєдіяльності людини протягом її життя. Зростаюча кількість

дітей з особливими освітніми потребами спонукає суспільство реагувати на це у напрямку розробки інноваційних методів терапії та розвитку, які сприятимуть їх успішній соціальній та комунікативній інтеграції у дане суспільство. Актуальною є проблема казкотерапії як природного засобу з розвитку соціально-комунікативних навичок у дітей з особливими освітніми потребами. Саме такий підхід щодо використання казкотерапії може дієво допомогти цим дітям у подоланні труднощів соціальної та комунікативної сфери, яких вони часто зазнають.

Для активізації подолання соціально-комунікативних труднощів в освітньому середовищі може використовуватися казкотерапія. Оскільки кожна казка являє собою набір незвичайних ситуацій у житті персонажів, і, відповідно, демонструє різні дії та шляхи щодо їх подолання або розв'язання. Життєві проблеми і способи їх вирішення у казковій формі, як правило, гіперболізовані, при цьому сприяють вихованню в дітей окремих рис характеру чи сприйняттю навколишнього світу. Повертаючись з казкового середовища у реалії життя, дитина почуватиметься впевненіше, почне усвідомлювати й вірити у власні сили переборювати подібні труднощі в житті. У дошкільному та молодшому шкільному віці важлива для дитини інформація краще сприймається та усвідомлюється через яскраві казкові образи та персоналії, оскільки для них характерним виступає емоційно-чуттєве сприйняття навколишнього світу. Тому метод казкотерапії вважається природовідповідним та ефективним у роботі з дитячими емоційними, поведінковими та комунікативними труднощами. Саме психотерапевтичні казки допоможуть дітям засвоювати загальноприйняті моральні й етичні норми поведінки та мовлення; демонструють шляхи перебороти у собі тривожні стани, страхи, негативні звички або риси характеру. Виявлені проблеми у дітей можуть бути вчасно скореговані педагогами й батьками у доступній казковій формі, що не залишиться непоміченим у подальшому дитячому розвитку.

Казкотерапія як методологія може використовувати казку як інструмент для розвитку особистості дитини. Їх основою є

уявний світ казок з потужною символічною силою, який може стати засобом самовираження, розкриття емоцій, розвитку творчих здібностей та пошуку рішень (Карпенко О., 2015).

Казкотерапія покликана сприяти цілісному розвитку особистості дитини, в тому числі з особливими освітніми потребами. Педагогічний вплив з елементами казкотерапії, як правило, пробуджує у дітей доброту і доброзичливе ставлення до інших, бажання допомогти іншим, що сприяє активізації мовлення у дітей з особливими освітніми потребами.

Визначальною особливістю застосування казкотерапії є її безпосередня взаємодія з дитиною на ціннісному рівні, оскільки морально-етичні, поведінкові, комунікативні проблеми можливо розв'язувати на основі засвоєних моральних цінностей дитини, її особистісного потенціалу.

Казкотерапія як засіб розвитку та емоційно-комунікативного становлення дитини може сприяти пізнанню власних емоцій і переживань, усвідомленню власних можливостей, внутрішнім відчуттям впевненості у своїх силах, творчій взаємодії з новим незвіданим ще світом, здатністю фантазувати, творчо розвивати уяву. При повторних прослуховуваннях казки у дітей, які співпереживають казковим героям, відбуваються зміни у світогляді та поведінці. Цьому сприяють вікові особливості дітей.

Казка як засіб корекції з дітьми з особливими освітніми потребами виступає як самостійний, привабливий і реальний світ. Через казку з раннього віку діти знайомляться й засвоюють інформацію про світ тварин, взаємостосунки між персонажами казок, накопичують власний досвід взаємодії та спілкування через наслідування або засудження й неприйняття окремих зразків поведінки. Неповторні історії та герої казок закарбовуються у підсвідомості дітей (Борисенко О., 2015) і можуть впливати на подальший розвиток і життя дитини в цілому. Нерідко батьки, читаючи або розповідаючи казку повторно, доповнюють її зміст власними елементами, демонструючи дітям творчий багатоваріантний підхід до розвитку подій у казці, формуючи в дітей образне мислення, варіативність у прийнятті рішень. В подальшому дитина зможе сама уявляти та зображувати казкових персонажів, їх поведінку,

спілкування, риси характеру, порівнювати їх образи і демонструвати у своєму житті за їх зразком.

Казки, маючи вплив на дитячу психіку, можуть стимулювати соціальний розвиток та комунікативність у дітей з особливими освітніми потребами, сприяти формуванню їх соціальних навичок. Це дасть можливість дітям спостерігати за розвитком та розв'язанням соціальних ситуацій, взаємодіяти з різними казковими персонажами/героями, допомагати їм розв'язувати проблеми, спілкуватися, переживати емоції, налагоджувати стосунки (Довганик І., 2014).

Казкові персонажі можуть стати прикладом для наслідування для дитини у сфері соціально прийнятних дій і поведінки. Як правило, казкові персонажі демонструють соціально позитивні моделі поведінки, активно спілкуються казковою мовою. Діти з особливими освітніми потребами часто наслідують своїх улюблених героїв у реальному житті, а саме: у вчинках, діях, словах, емоціях, у проявах рис характеру різних персонажів. Казки сприяють розвитку в дітей емпатії, співпереживання, готовності допомагати іншим, вживати чемні слова у власних життєвих ситуаціях. Діти з особливими освітніми потребами на прикладі казкових персонажів вчать розуміти інших людей, їх переживання, почуття, емоції, що сприяє налагодженню контактів та розвитку комунікативних навичок (Фролова Е., 2019).

Наявність у казках незвичайних, часто фантастичних, персонажів, елементів, ситуацій сприяють розвитку дитячої уяви, фантазій, бажанню щось творити і змінювати, продукувати власні ідеї й варіанти подальших подій. Діти можуть доповнювати або змінювати сюжет казки, створювати власні казки, малювати до них ілюстрації (Якимчук О., 2016).

Важливим аспектом застосування казкотерапії є можливість дитини взаємодіяти з іншими дітьми, учасниками групи. Саме така взаємодія сприяє більш активному розвитку мовлення, формулювати думку, встановлювати контакти з іншими учасниками групи. Включення у казкотерапію рольових ігор для дітей з особливими освітніми потребами сприяє напрацюванню власного комунікативного досвіду за допомогою повторення реплік, висловлювання власного бачення розвитку

подій, уважного слухання інших. Таким чином, дитина має можливість напрацювати власний досвід, впевненість у своїх силах, виокремлювати власні сильні сторони та можливості. Часто такі діти ідентифікують себе з казковими персонажами, які успішно долають труднощі й досягають успіхів. Це сприяє підвищенню самооцінки у дітей, їх розвитку позитивного самовизначення та зміцненню внутрішньої стійкості (Горас І., 2017).

Таким чином, казкотерапія виступає ефективним методом роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. При систематичному використанні педагогами та батьками вона може мати значний вплив на їх розвиток, допомагати розв'язувати різні проблеми, такі як соціальна адаптація, розвиток комунікативних навичок, уяви, креативність, емоційна регуляція, мислення. Казкотерапія створює ефективне середовище, де діти можуть розкрити свої емоції, позитивні сильні сторони, комунікативні навички налагодження контактів з іншими дітьми, знайти способи подолання труднощів. Казкотерапія є цінним інструментом для педагогів та батьків і сприяє інтеграції й розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Карпова І. Г.

ВИКОРИСТАННЯ МАСОВИХ ФОРМ У СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ З СІМ'ЯМИ

Одним із провідних напрямків роботи педагогів-організаторів, фахівців по роботі з молоддю, інших соціально-педагогічних працівників, шкільних педагогів, педагогів дошкільних установ має бути, безумовно, робота з сім'єю молодшого учня, чи дошкільника, чи старшокласника та ін.

Сім'я, як відомо, являє собою складну систему відносин, оскільки вона об'єднує не лише подружжя, але і їхніх дітей, а також інших родичів. Саме сім'я відіграє першочергову роль у становленні особистості дитини, процесі її соціалізації, набутті соціальних ролей, передачі соціального досвіду. Через різні

види діяльності, спілкування сім'я наче «вводить» дитину у суспільство, світ культурних надбань, допомагає ознайомитись із набутками цивілізації. Тому, безумовно, від «якості» виконання сім'єю своїх функцій (матеріально-економічної, житлово-побутової, рекреаційної, комунікативної, виховної, психологічного захисту та ін.) залежить, наскільки процес соціалізації буде успішним, і дитина сформується як самостійна, ініціативна, активна, творча, діяльна особистість.

В сучасній педагогічній науці, теорії соціальної роботи існує чимало класифікацій сімей, коли за основу береться та чи інша ознака (А. Капська, 2012; І. Трубавіна, 2007; А. Чобанян та ін.). Так, наприклад, за складом прийнято виділяти неповну сім'ю, окрему, просту або нуклеарну, складну (сім'я кількох поколінь), велику родину, материнську сім'ю, родину повторного шлюбу; за кількістю дітей – бездітну або інфертильну сім'ю, одnodітну, малодітну, багатодітну; за типом головування в сім'ї – егалітарну (засновану на рівності) і авторитарну сім'ї; за сімейним стажем – сім'я молодят, молода сім'я, родина середнього подружнього життя, родина старшого подружнього віку, сім'я літньої подружньої пари; за географічною ознакою виділяють сім'ї міські, сільські, віддалені.

Це далеко не повний перелік класифікацій сімей, коли за основу береться певна ознака (такими ознаками можуть бути також однорідність соціального складу, тип юридичних взаємостосунків, якість емоційно-психологічних взаємостосунків, специфічні проблеми сім'ї, спрямованість, соціально-правова стійкість). Виходячи із специфіки соціальної та соціально-педагогічної роботи, розрізняють функціональні сім'ї та дисфункціональні (вразливі, в СЖО, соціально-небезпечні).

Педагогів-організаторів, фахівців по роботі з молоддю, соціальних педагогів, інших педагогічних працівників, в першу чергу, цікавить, наскільки ретельно виконує сім'я свої виховні функції. З огляду на цей фактор прийнято виділяти благополучні й неблагополучні сім'ї, а також зовні благополучні та сім'ї групи ризику.

У благополучних (функціональних, здорових, гармонійних) сім'ях існують гармонійні відносини між усіма членами родини, дитина відчуває себе рівноправним членом сімейного колективу, приймаються спільні рішення на сімейних нарадах, існує розумний розподіл сімейних обов'язків. У неблагополучних сім'ях, які повністю або частково втратили свої виховні функції, навпаки, виникають несприятливі умови для виховання дитини, і як наслідок – з'являються діти з девіантною поведінкою.

Своєрідну категорію сімей складають так звані зовні благополучні сім'ї, в яких можуть на достатньому рівні виконуватись матеріально-економічна, житлово-побутова, репродуктивна функції, але разом із тим допускати серйозні помилки, прорахунки у реалізації комунікативної, виховної функцій, функції психологічного захисту та ін., в цілому в системі сімейного виховання внаслідок невміння будувати правильні взаємини як між батьками, так і між батьками і дітьми, а також низької педагогічної культури та неосвіченості батьків.

Зрозуміло, що соціальна, соціально-педагогічна робота фахівців із сім'єю повинна будуватись, виходячи із рівня «здоров'я» сім'ї. Соціальні працівники, соціальні педагоги, інші фахівці на основі проведення діагностики сім'ї визначають індивідуальну «траєкторію» соціальної та соціально-педагогічної роботи з вразливими сім'ями, сім'ями у СЖО, соціально-небезпечними сім'ями (консультування, соціальна профілактика, ведення випадку, супровід, кризове та екстрене втручання та ін.).

Соціально-виховна робота з сім'ями в цілому, незалежно від категорії сім'ї, повинна бути спрямована, в першу чергу, на розвиток і удосконалення виховного потенціалу сім'ї, педагогічної культури батьків, комунікативних навичок, навичок емпатії, навчання батьків (особливо молодих батьків) особливостям сімейного виховання дітей. І в цьому плані, на нашу думку, значний соціально-виховний потенціал мають масові форми соціально-виховної роботи (нагадаємо, що масовою формою виховної роботи у вітчизняній педагогіці вважається та, в якій бере участь 40 і більше осіб).

Існує значна кількість масових форм роботи з батьками, наприклад, день відкритих дверей для батьків у школі, бесіди і лекції для батьків на педагогічну тематику, тематичні вечори і вечори запитань та відповідей, конференції тощо.

З нашої точки зору, ефективність та результативність масових форм роботи з батьками буде залежати від того, наскільки самі батьки будуть включені у процес підготовки та проведення таких заходів. З огляду на це, їх умовно можна поділити на три групи: репродуктивного характеру, синтетичного характеру, креативні форми роботи (Карпова І., 2011).

Форми соціально-виховної роботи репродуктивного характеру – це форми роботи, підготовка та проведення яких майже повністю покладаються на педагога – фахівця по роботі з молоддю, педагога-організатора, соціального педагога, класного керівника та ін.

Батьки залучаються до підготовки на кінцевому етапі чи вже в процесі проведення форми роботи, наприклад, це можуть бути конференції, зустрічі для батьків, лекції, на яких виступають запрошені фахівці (медичні працівники, співробітники правоохоронних органів, діячі культури й мистецтва, фахівці з ІТ – технологій та ін.), наприклад, із питань статевого виховання дітей та молоді з метою кращого розуміння батьками особливостей психіко-фізіологічних властивостей підліткового, юнацького віку, або ознайомлення із основами адміністративного, карного та ін. законодавства з метою профілактики протиправних дій серед молоді; із фахівцями з ІТ-технологій – із питань безпечного користування соціальними мережами. Доречними будуть і зустрічі запитань-відповідей із провідними педагогами, психологами, соціологами та ін. Такі масові заходи в умовах воєнного стану, звичайно, доцільно проводити в режимі онлайн.

Крім того, в умовах воєнних дій в Україні доречно проводити зустрічі з батьками також в режимі онлайн із представниками ЗСУ, ТЦК та СП, спецпідрозділів поліції, на яких компетентні фахівці проводять лекції з правил поведіння з вибухонебезпечними предметами, правил дій в умовах

повітряної тривоги та ін., з метою подальшого роз'яснення батьками своїм дітям необхідних правил самозбереження.

Масові форми соціально-виховної роботи синтетичного характеру передбачають, що в процесі їх підготовки поєднується творчість педагогів-організаторів, фахівців по роботі з молоддю, соціальних педагогів із докладеними творчими зусиллями самих батьків. Педагог у проведенні таких організаційних форм роботи займає позицію методиста, радника, генератора ідей. Проте головні зусилля для досягнення успіху творчої справи докладають самі батьки.

Прикладом таких форм роботи можуть бути організовані батьками екскурсії, зустрічі із сім'ями (подружжями), які мають потужний позитивний педагогічний досвід виховання дітей і молоді (багатодітні родини, прийомні сім'ї, подружжя дитячих будинків сімейного типу та ін.).

Зокрема, досвідчені батьки можуть поділитися досвідом (що особливо важливо для формування педагогічної культури молодих батьків) в організації планування бюджету сім'ї, розподілу сімейних обов'язків, організації і проведення дозвілля, сімейних свят та ін. Такі зустрічі можуть стати чудовим своєрідним педагогічним «майданчиком» обміну думками, взаємних консультацій, надання порад тощо.

Прикладом масових форм соціально-виховної роботи синтетичного характеру можуть бути й так звані Свята («Акції») здоров'я (Карпова І., 2022). Ми розглядаємо «Акцію» здоров'я (що доцільно повинна мати назву на зразок «В здоровому тілі – здоровий дух», «За здоровий спосіб життя», «Здорова молодь – здорова нація» та ін.) як комплексний соціально-виховний, соціально-педагогічний захід, спрямований не лише на фізичне виховання і загартування дітей та молоді, всебічний розвиток особистості, а й розвиток співпраці батьків і дітей, оскільки вони активно долучаються до організації і проведення заходу.

Комплексність даного оздоровчо-фізкультурного заходу, що, як показала практика, перетворюється на справжнє дійство, свято здорового способу життя для його учасників, полягає в тому, що в процесі проведення відбувається не лише фізичне загартування і оздоровлення дітей та молоді, а їх розумовий, естетичний, моральний, екологічний та інший розвиток, трудове

виховання, виховується повага до історичного минулого, традицій української народної культури, розвиваються не лише фізичні якості підростаючого покоління, а й кмітливість, креативність, змагальний дух, зорова пам'ять тощо. Такі заходи створюють гарні умови для сімейного виховання, адже в них беруть участь, найчастіше, сім'ї з дітьми, а батьки активно включені в процес підготовки і організації «акцій» здоров'я.

Проведення креативних масових форм соціально-виховної роботи передбачає те, що батьки самостійно генерують нові ідеї, втілюють їх у життя. Педагоги займають позицію спостерігача, радника з організаційних питань. В сучасних умовах в Україні прикладом таких заходів стали численні організовані батьками з дітьми у середніх загальноосвітніх, дошкільних закладах при підтримці педагогічних працівників благодійні ярмарки на підтримку ЗСУ, дорослих і дітей із прикордонних районів, в процесі підготовки й проведення яких виховується почуття патріотизму, поваги до захисників України, розвиваються почуття відповідальності як батьків, так і дітей, милосердя, відчуття причетності до загальної великої справи.

Отже, масові форми соціально-виховної роботи (репродуктивного, синтетичного характеру та креативні) дозволяють вирішувати різноманітні завдання в процесі формування педагогічної культури батьків, підготовки до усвідомленого і відповідального виконання ними своїх виховних функцій.

Кисла О. Ф.

АРТТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ПІД ЧАС АДАПТАЦІЇ ДО ШКОЛИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ВІЙНИ

У зв'язку з військовими подіями в Україні психологи і медики констатують збільшення відхилень в емоційному розвитку дітей. Діти сильніше за дорослих відчувають напруженість у суспільстві. Через брак життєвого досвіду, несформованість навичок стресостійкості вони переживають

емоційне неблагополуччя. Висока тривожність, страхи, неврози супроводжують адаптацію сучасних першокласників до школи. Саме тому вітчизняні педагоги, психологи знаходяться в пошуку нових форм індивідуалізації та гуманізації освітнього процесу. Значна увага науковців та практиків сучасності (Власюк М., Вознесенська О., Терлецька Л., Хараджи М.) звертається до передового досвіду використання арттерапії у роботі з дітьми, які потребують корекції розвитку, особливо з дітьми, які пережили військові дії, є ВПО, втратили рідних, домівку і т. д. Арттерапія є особливою технологією, що забезпечує індивідуальний підхід до кожної дитини, діагностику, корекцію та формування позитивних якостей особистості, ціннісного ставлення до себе й оточуючого її світу.

На сьогоднішній день існують різні наукові підходи до трактування терміну «адаптація», зміст якого акцентує увагу на необхідності реальної допомоги дітям означеної категорії в освітньому процесі, надання підтримки та можливості самореалізуватися у процесі входження в шкільний колектив. Адаптацію можна розглядати в різних аспектах (соціальний, педагогічний, психологічний), але варто зупинитися на основних ознаках успішної адаптації дитини:

- перебування в спокійному, врівноваженому стані;
- стриманість, уважність на уроках; активність і рухливість на перервах;
- прояв інтересу до нових дорослих, дітей;
- комунікабельність у спілкуванні з учнями не лише свого класу;
- легка орієнтація у просторі школи;
- готовність виконувати вимоги вчителя, не чекаючи заохочення; позитивне оцінювання дитиною своїх дій, результатів власних зусиль;
- адекватне сприйняття негативної оцінки дорослого;
- ініціативний характер спілкування в період навчальної діяльності; активність на уроках;
- успішне опанування навчального матеріалу.

Психологічними проблемами адаптації до школи в період невизначеності у молодших школярів є залежність емоційного стану дитини від зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на неї, це, перш за все, підвищена тривожність,

страх, замкнутість, неврози. Виникнення проблем в адаптації на сьогоднішній день пов'язано з соціально-політичною ситуацією у країні, перш за все з військовими діями. Теоретичне дослідження та аналіз особливостей прояву труднощів в адаптації учнів 1 класу вказують на необхідність впровадження спеціальної психолого-педагогічної роботи з метою оптимізації особистісно-емоційної сфери дітей. В якості корекційної технології у роботі з першокласниками пропонуємо використовувати метод арттерапії як спеціалізовану форму психотерапії, засновану на використанні засобів мистецтва, мета якої полягає в гармонізації розвитку особистості дитини через розвиток здатності до самовираження і самопізнання. Арттерапія розглядається нами як метод розкриття переживань дитини, звільнення її від негативних емоційних станів, який допомагає дитині виявити власні внутрішні неусвідомлені переживання та позбавитися від їх деструктивного впливу, за допомогою природнього для неї стану гри та творчості. Враховуючи особливості актуального рівня адаптації першокласників та станів тривожності, страху у дітей, нами було розроблено план проведення арттерапевтичних занять з учнями 1 класу. Він складався з 13 занять, кожне із яких обумовлено особливостями адаптації дитини до взаємодії з соціальним оточенням та умов шкільного навчання, а також тими труднощами, які відчувають діти в процесі адаптації до шкільного навчання. В основі розроблених нами занять покладено принципи психолого-педагогічної корекції А. Осипової.

1. Принцип єдності корекції і розвитку. Робота з учнями здійснювалась на основі психолого-педагогічного аналізу внутрішніх і зовнішніх умов розвитку дитини.

2. Принцип єдності вікових і індивідуальних особливостей розвитку першокласника. До кожної дитини здійснювався індивідуальний підхід в контексті її вікового розвитку. У процесі роботи діти мали право вибору матеріалів, з яким хочуть працювати (олівці, фломастери, фарби), завдання, ролей, враховувались бажання та інтереси дітей.

3. Принцип єдності діагностики і корекції розвитку. Основні завдання нашої діяльності визначені на основі

діагностики і оцінки найближчого прогнозу розвитку, який визначається виходячи із зони найближчого розвитку дитини.

4. Діяльнісний принцип здійснення корекції. Першокласники були залучені до різних видів діяльності – малювання, ліплення, театралізована діяльність, танці, співи тощо.

5. Принцип ставлення до кожної дитини як до обдарованої. Арттерапевтичні заняття не передбачають спеціальної підготовки дитини чи наявності у неї художніх, музичних і т. д. здібностей. Мобілізація рушійних сил розвитку відбувається у дитини тоді, коли вона відчуває, що дорослий вірить в неї, довіряє їй, включає у вирішення все більш складних завдань.

6. Принцип безумовного прийняття дитини. Віра, підтримка дитини є головними принципами роботи.

7. Принцип демократизму в спілкуванні дорослого і дитини, дотримання рівноправності на фоні загального безумовного прийняття. На заняттях недопустимі примус, накази. Дитина в будь-який час могла відмовитись від виконання завдань.

8. Принцип заохочення досягнень дитини в плані отримання творчої самостійності і продуктивності.

9. Принцип символічного відреагування дитячих проблем (тривога, страх) і перетворення їх в об'єкт творчого опрацювання (Кисла О., 2015).

Отже, процес адаптації до шкільного навчання викликає у дитини серйозне емоційне навантаження, адже це суттєва перебудова життя, фізіологічних та психічних станів першокласників, що супроводжується неприємними відчуттями дискомфорту, швидким накопиченням нової інформації та особистісними змінами. Арттерапія допоможе педагогам, батькам скоригувати розвиток дитини. Розвиток творчих здібностей першокласників сприятиме гармонізації відносин з дорослими і однолітками, зниженню емоційного напруження, перенесення негативних емоцій, переживань у позитивну енергію.

СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ МОЛОДІ

За сучасними уявленнями здоров'я розглядають не як суто медичну, а як комплексну проблему, складний феномен глобального значення. Здоров'я людини тільки на 10% залежить від рівня медицини, на 20% – від стану екології, ще на 20% – від спадковості і на 50% – від способу життя. Нині все більше утверджується точка зору, відповідно до якої здоров'я визначається взаємодією біологічних і соціальних чинників, тобто зовнішні впливи опосередковані особливостями функцій організму та їх регуляторних систем. Здоров'я людини не зводиться до фізичного стану, а передбачає психоемоційну рівноваженість, духовне та соціальне здоров'я. Людині варто переорієнтуватися з лікування хвороб на турботу про своє здоров'я, зрозуміти, що причина нездоров'я насамперед не в поганому житті, забрудненому навколишньому середовищі, відсутності належної медичної допомоги, а в байдужості людини до самої себе.

Покращення здоров'я пов'язане, перш за все, зі свідомою, розумною роботою самої людини з укріплення, відновлення і розвитку життєвих ресурсів організму. *Першим важливим кроком* для цього є формування мотивації молоді до збереження власного здоров'я, виховання почуття відповідальності за власне здоров'я. Потрібно допомогти усвідомити учням і молоді, що ніякі ліки не здатні зробити людину здоровою. Активний фізичний розвиток, рухова активність, раціональне харчування, духовний розвиток у поєднанні зі сприятливим соціальним середовищем є передумовою та основою здоров'я.

Другим кроком має стати поширення знань щодо формування здорового способу життя в молодіжному середовищі. Це потрібно робити, перш за все, за рахунок переорієнтації системи пропаганди із вивчення впливу негативних факторів поведінки на показ переваг, які забезпечує здоровий спосіб життя.

Третім кроком має стати засвоєння цих знань і необхідних навичок, що уможливить свідоме ставлення молоді до власного здоров'я та до здоров'я людей із соціального оточення.

Цілісна система здорового способу життя ґрунтується на ідеології початку пропаганди до народження дитини, роботи з майбутньою матір'ю, її продовження в сім'ї, дитячому дошкільному закладі, початковій, середній і вищій школі, у державних і недержавних структурах служби або праці, у пенсійному віці, тобто протягом усього життя. Потребує розроблення проблема освіти молоді з питань дошлюбного тестування, планування сім'ї, поведінки матері в період вагітності, із питань наслідків небажаного батьківства, здоров'я майбутньої дитини. Узагальнені результати соціологічних досліджень висвітлюють одночасне існування протилежних щодо здоров'я ціннісних орієнтацій у молодіжному середовищі, які домінують залежно від того, хто або що найбільше впливає на конкретну групу молоді, якого характеру ідеали, авторитети визначають вектори спрямувань у духовному світі молодих людей. Певна група молоді не цікавиться проблемами власного здоров'я, цінність здоров'я не уявляється нею вищою за інші життєві цінності. Для іншої групи молоді здоров'я є головною цінністю, невід'ємною частиною успішної кар'єри, добробуту та благополуччя в житті.

Успішна діяльність щодо інформованості молоді про здоров'я пов'язана з потребами пошуку нетрадиційних, оригінальних ідей, розроблення інформаційних матеріалів, пошуку методів і форм доведення інформації. Визначено, що найпопулярнішими формами роботи щодо формування здорового способу життя в молодіжному середовищі стали інноваційні методики, такі, як інтерактивні театри, молодіжні лекторські групи, спікерські бюро тощо. Знайти нетрадиційні ідеї впливової інформації щодо формування здорового способу життя досить важко, урахуовуючи, що досвід людства в цій галузі майже вичерпав усе нове. Фахівці вважають, що існують перевірені роками ідеї подання матеріалу в ЗМІ таким чином, щоб інформація впливала не тільки на свідомість людини, а й на підсвідомому рівні. У подальшому спрацьовують стереотипи

постійного нагадування, систематичного привертання уваги до теми. Сьогодні, наприклад, може спрацювати ідея самозахисту – спроба переконати людей, що їхнє здоров'я й лікування нікого не цікавить, тому здоров'я – справа особиста, якою кожен повинен опікуватися щоденно. Одночасно необхідно роз'яснювати доступні кожному засоби захисту – найпростіші методи і прийоми здорового способу життя. Для деякого переконливими є приклади конкретних ровесників, які дійшли до здорового способу життя внаслідок смертельної небезпеки, спричиненої попереднім нехтуванням здоров'ям. Можна готувати спеціальні матеріали про зустрічі з таким людьми. Нині в суспільстві формується ідеал заможної людини, отже, це можна поєднати із здоров'ям – рекламувати здоров'я як необхідну передумову життєвого успіху.

До недавнього часу профілактика соціально негативних явищ полягала в передаванні молоді спеціалістами інформації та певних знань. Проте світовий досвід свідчить, що у пропаганді здорового способу життя більш ефективним є поширення серед молоді соціально значимої інформації серед своїх однолітків за принципом «рівний – рівному», оскільки саме особистісний приклад ровесників може бути не тільки зразком для позитивної поведінки, але й формувати новий стиль молодіжної поведінки, коли здоровим бути модно та сучасно. Організація впливу за таким принципом викликає більшу довіру й зацікавленість аудиторії. Це важливо й тому, що, як вважають фахівці, нині для великої кількості молоді чи не єдиним і найбільш авторитетним джерелом інформації є найближче молодіжне оточення. Ефективним у пропаганді здорового способу життя виявляється вплив людей, яким вдалося подолати шкідливі звички. Йдеться про взаємодопомогу на кшталт роботи групи анонімних алкоголіків, колишніх наркоманів тощо.

Профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі, формування здорового способу життя є надзвичайно важливою роботою. Ця робота не може бути виконана за один, два чи більше разів. Це має бути постійна робота, підтримувана на державному рівні. Держава, яка не вкладає кошти у профілактику негативних проявів та формування принципів здорового способу життя, витрачає

потім значно більші кошти на лікування нації. Завдання держави – створити умови для позитивного свідомого вибору засад саме здорового способу життя кожній людині, кожному своєму громадянину.

Конончук А. І.

РОЗВИТОК ПОСЛУГИ «УНІВЕРСИТЕТ ТРЕТЬОГО ВІКУ» ТА ШЛЯХИ ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТЦСО/ЦНСП

Потреба суспільства у демократичних змінах особливо відчутною є у соціальній сфері, а воєнний стан та активні бойові дії на території України ще більше актуалізують розвиток системи соціального обслуговування як одного з найважливіших пріоритетів соціальної політики нашої держави. Активно впроваджуються реформи соціальної сфери, формуються ринкові механізми функціонування системи соціального обслуговування, запроваджуються інтегровані соціальні послуги. Безперервність, послідовність надання соціальних послуг та їх різноманітність забезпечуються шляхом взаємодії суб'єктів системи надання соціальних послуг. На ринку соціальних послуг маємо нових надавачів – комплексні установи, які надають різні соціальні послуги різним групам населення, приватні підприємства та громадські організації, до переліку яких приєднуються установи сфери зайнятості, охорони здоров'я, освіти, культури, що забезпечує раціональний підхід до фінансування соціальних послуг, дозволяє ефективно реалізувати ресурсну спроможність кожної громади. Закон України «Про соціальні послуги» визначив пріоритетні напрямки зазначених змін та основні засади функціонування системи надання соціальних послуг – відповідність соціальних послуг потребам вразливих груп населення, забезпечення державних гарантій у сфері надання соціальних послуг.

В умовах сучасних викликів особливого значення набувають послуги соціальної адаптації, які дозволяють

підтримати та повернути до активного життя людину, що зазнала життєвих негараздів. У контексті розвитку послуги соціальної адаптації і як відповідь на соціальні виклики ми розглядаємо розбудову послуги «Університет третього віку» (далі УТВ) як соціальної служби в умовах реформування інституційної спроможності ТЦСО/ЦНСП. Слід зазначити, що якщо основною категорією отримувачів послуги УТВ раніше були особи похилого віку та дорослі особи з інвалідністю, то на сьогодні до них слід віднести категорії осіб, які перебувають у СЖО, зокрема, постраждалих від бойових дій (особи з інвалідністю внаслідок війни, члени сімей загиблих ветеранів війни, внутрішньо переміщені особи та ін.). Поява нових категорій осіб в складних життєвих обставинах призводить до розширення спектру підтримки, формують нові вимоги до методів роботи та напрямків навчальних заходів УТВ, що мають бути спрямовані на набуття та посилення внутрішніх та зовнішніх ресурсів для подолання СЖО. Тому цілі соціальної служби УТВ полягають у створенні умов для доступності, забезпечення якості та раціонального використання ресурсів на надання послуги. Відповідно основними завданнями надання послуги соціальної адаптації через УТВ є такі:

- задоволення потреб отримувачів послуг у соціальній адаптації до умов соціального середовища, враховуючи особисті реальні можливості та мотивації, фізичний стан, особливості інтелектуального розвитку, вікові, освітні, професійні характеристики;

- інтелектуальний та культурний розвиток особистості, формування культури навчання впродовж життя;

- підвищення рівня самостійності, економічної активності, конкурентоспроможності на ринку праці;

- формування активної громадянської позиції, сприяння участі у суспільному житті, активному та здоровому довголіттю;

- створення умов для оволодіння новими знаннями та навичками, заохочення до набуття нових вмінь та компетенцій.

Вирішення вищезазначених завдань потребує наступних шляхів трансформації послуги в умовах розбудови інституційної спроможності ТЦСО/ЦНСП:

1) внесення змін та удосконалення правових норм для створення та функціонування УТВ: УТВ може бути створений і функціонувати як юридична особа, як структурний підрозділ установи (закладу, підприємства) надавача соціальних послуг, будь-якої форми власності та підпорядкування, як окремий заклад, установа або їх структурний підрозділ, що передбачає у визначеному законодавством порядку затвердження положення (статут) про його діяльність. Для забезпечення доступності послуг УТВ, в окремих населених пунктах та територіях можуть створюватися філіали УТВ, застосовуватися мобільні або дистанційні форми роботи УТВ. Також УТВ може входити до переліку послуг, які надаються відділеннями установ (закладів, підприємств), недержавними надавачами соціальних послуг. Послуги УТВ можуть надаватися у відділенні соціальної адаптації, денного догляду, стаціонарного догляду інших структурних підрозділах ТЦСО/ЦНСП, в будинку-інтернаті для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, інших установах, закладах, підприємствах надання соціальних послуг. У разі надання послуг УТВ, як одного із заходів послуги соціальної адаптації, відділенням надавача соціальних послуг, у положенні про структурний підрозділ вноситься інформація про особливості надання послуги УТВ, категорії отримувачів послуги та умови її надання;

2) застосування мультидисциплінарного (міжвідомчого) підходу у наданні послуги УТВ (взаємодія закладів і установ закладів соціальної сфери і відповідних фахівців) та інтегрованого підходу, якщо УТВ функціонує у складі закладів та установ системи освіти, культури, охорони здоров'я та/або у підпорядкуванні відповідної системи соціальної сфери. До надання послуг УТВ можуть бути залучені фахівці системи соціального захисту населення та інших сфер діяльності, волонтери, представники громадськості, які мають необхідний рівень освіти та досвіду для надання освітніх послуг відповідного напрямку навчання;

3) визначення кількісних і якісних показників потреб населення у наданні послуг УТВ, планування (доцільно проводити в рамках загальних заходів із визначення потреб

населення громади у соціальних послугах, відповідно до порядку, затвердженому Міністерством соціальної політики України з використанням системи методів збору даних для ретельного аналізу наявного стану організації послуг УТВ, складнощів надання послуги, перспектив розвитку послуги на визначений період часу, в тому числі ресурсів, необхідних для задоволення потреб населення громади у наданні послуги УТВ з урахуванням гендерних особливостей та потреб всіх категорій отримувачів.

4) **внесення змін та удосконалення організаційних форм функціонування УТВ** з урахуванням особливостей надання послуги УТВ: структура, факультети, групи, термін надання, графік і періодичність занять, групи навчальних приміщень, організація обліку та звітності послуг УТВ (програми, графіки, журнали обліку), види навчального процесу (очна, дистанційна, мережева, індивідуальна, групова, домашня), форми організації навчального процесу (лекція, лекція-бесіда, лекція-дискусія та інші; практичне заняття (семінарське заняття, практичне, лабораторне); урок; нетрадиційні види уроків (рольові ігри, круглий стіл, прес-конференція, урок відкритих думок, урок-вікторина); заняття-екскурсія; індивідуальні заняття; консультації та ін.

5) **спрямування змісту неформальної освіти в рамках УТВ на вирішення завдань соціальної адаптації осіб** похилого віку, дорослих осіб з інвалідністю, окремих категорій осіб, які потрапили у складні життєві обставини (ВПО, члени сімей загиблих учасників війни тощо) до нових умов життєдіяльності, участі в суспільних процесах, розвитку активності у процесі навчання. Зміст неформальної освіти дорослих у загальному вигляді – це соціальний досвід у різних сферах життєдіяльності людського суспільства (культури, охорони здоров'я, виховання, правових відносин, комунікації, соціальної політики, цифрових технологій тощо), які необхідно зробити надбанням осіб, залучених у навчальний процес. З цієї системи необхідно виокремити обсяг, який потрібно засвоїти саме отримувачам послуги соціальної адаптації. Визначальними умовами такого відбору є запит (потреби) майбутніх слухачів (населення громади) щодо розширення знань та умінь у

визначених сферах життєдіяльності, наявність необхідних матеріальних, фінансових та кадрових ресурсів закладу, конкретних обставин (воєнний стан, тимчасове перебування території в окупації тощо). Зміст освіти відображається у навчальних програмах для факультетів УТВ.

б) організація навчального процесу слухачів УТВ з дотриманням наступних вимог: використовувати такі методи і форми організації навчального процесу, що активізують пізнавальну діяльність дорослих слухачів, формують дискусійну культуру, рефлексивне мислення; навчати процедур обговорення, зіставлення точок зору, аргументації, соціального спілкування; навчання здійснювати у невеликих (5–20 осіб) групах, що забезпечують стабільний зворотній зв'язок і тісну взаємодію слухачів; враховувати стадії становлення групи слухачів, яка формується на початку курсу навчання (знайомство, взаємних дискусій, рольових орієнтацій); використовувати індивідуалізовані форми навчання; диференціація навчання; оптимально насичувати навчальний процес наочними матеріалами, сучасними технічними засобами навчання, інформаційними технологіями (Інтернет, соціальні освітні сервіси (ZOOM та ін.), засобами освітньої комунікації (e-mail, Viber, Telegram та ін.), соціальними мережами (Facebook та ін.); спиратися на міжвідомчу та міждисциплінарну взаємодію для забезпечення узгоджених і професійних дій у навчальному процесі.

Таким чином, сучасні соціальні виклики виступають важливими чинниками розвитку системи соціальних послуг. Послуга УТВ також перебуває у процесі трансформації під впливом означених викликів, потреб і проблем отримувачів соціальних послуг та інституційної спроможності закладів соціальної сфери.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ
В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

У сучасному освітньому просторі все більше уваги приділяється інклюзивному навчанню, яке передбачає активну участь дітей з особливими освітніми потребами у освітньому середовищі. Однак, успішна реалізація цієї концепції неможлива без ефективного психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти. Психолого-педагогічний супровід є ключовим елементом у створенні комфортного та безпечного середовища для навчання та розвитку дітей з різними освітніми потребами (Мехед, Рябченко, Тюпіна, 2020).

У інклюзивному середовищі психолог та педагог відіграють ключову роль у створенні підтримки та навчального процесу для дітей з особливими освітніми потребами. Нижче наведено основні аспекти їхньої ролі.

Психолог:

- проводить діагностику особливих освітніх потреб учнів, визначає їхні індивідуальні ресурси та проблемні аспекти;
- на основі отриманих даних розробляє індивідуальні програми підтримки та розвитку для кожного учня з урахуванням його потреб та можливостей;
- надає консультації педагогам щодо психологічної та педагогічної підтримки дітей з особливими потребами, а також співпрацює з батьками у розвитку ефективних стратегій взаємодії з дітьми вдома та в школі.

Педагог:

- створює індивідуальні підходи до навчання для кожного учня, враховуючи його потреби, стиль навчання та рівень здібностей;
- активно працює над створенням в класі атмосфери взаємоповаги, толерантності та підтримки, що сприяє інтеграції дітей з особливими потребами;

- взаємодіє з психологом, логопедом, реабілітологом та іншими спеціалістами для організації комплексної підтримки учнів.

Загальний підхід полягає в тому, щоб психолог та педагог спільно працювали над створенням інклюзивного середовища, де кожна дитина має можливість розвиватися та навчатися згідно зі своїми унікальними можливостями та потребами (Докучина Т., 2020).

Інклюзивна педагогіка ґрунтується на принципі рівних можливостей для всіх учнів, незалежно від їхніх особливостей, і розвивається через застосування різноманітних методів та підходів. Зокрема до таких методів та підходів відноситься диференціація навчання, що може бути організована у вигляді групової роботи (передбачає формування груп з урахуванням потреб та рівня знань учнів, що дозволяє забезпечити ефективну роботу з кожною дитиною окремо) та індивідуальної (представлення завдань на різні рівні складності, щоб кожна дитина могла працювати на своєму рівні та досягати успіху). Також потрібно зазначити кооперативне навчання (спільне вирішення завдань та взаємопідтримка між учнями з різними потребами), взаємодопомогу (створення умов для того, щоб учні вчилися співпрацювати, допомагати один одному та розвивати соціальні навички) та адаптивні технології, зокрема використання ІТ-засобів (застосування комп'ютерних програм, мультимедійних матеріалів та інших технологій для індивідуалізації навчання та забезпечення доступу до навчального матеріалу для всіх учнів), спеціалізовані додатки (використання програм та додатків, які допомагають учням з особливими потребами у засвоєнні матеріалу та розвитку навичок) (Носко М., Мехед О., 2023).

Заслугує на особливу увагу використання різноманітних методів навчання, а саме візуальні методи, що передбачають використання ілюстрацій, схем, діаграм для урізноманітнення навчального процесу та сприяння кращому засвоєнню матеріалу та аудіальні методи, що включають використання аудіоматеріалів, аудіокниг, звукових завдань для дітей з аудіальними особливостями. Також потрібно зупинитись на організації продуктивної співпраці з батьками та спільнотою, а

саме інформування та консультування, проведення батькам тренінгів, надання інформації про особливості навчання дітей з особливими потребами та способи підтримки вдома, залучення їх до навчального процесу, запрошення батьків на уроки, спільні заходи та проекти для спільного вирішення питань навчання та розвитку дитини (Максименко С., Ложкін Г., Колосов О., 2020).

Ці методи та підходи спрямовані на створення сприятливого навчального середовища, де кожна дитина має можливість розвиватися та досягати успіху відповідно до своїх унікальних можливостей та потреб (Романовська Д., Мінтянська Р., 2019). Адаптація освітнього процесу до потреб кожного здобувача освіти в інклюзивному середовищі в дитячому садочку полягає у створенні індивідуальних умов та підходів для кожної дитини з урахуванням її особливостей, потреб, темпераменту та рівня розвитку. Це передбачає використання спеціалізованих методик та засобів навчання для дітей з різними особливостями розвитку (наприклад, методика «Монтессорі» для розвитку самостійності та дрібної моторики), забезпечення педагогів необхідними знаннями та навичками для роботи з дітьми з різними особливостями розвитку.

Отже, адаптація освітнього процесу з урахуванням інклюзивного освітнього середовища у дитячому садочку вимагає системного та індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її унікальних потреб та можливостей. Успішна інтеграція вимагає створення сприятливої соціальної атмосфери, де дитина з особливими потребами відчуває себе прийнятою, підтриманою та важливою для колективу. Розвиток соціальних навичок та взаємодія з однолітками має велике значення. Важливо мати належні ресурси та інфраструктуру для підтримки дітей з особливими потребами, такі як доступ до спеціалізованих матеріалів, адаптованих приміщень, технологій та інших засобів. Важливо включати батьків у процес прийняття рішень та планування навчання їхніх дітей. Співпраця з батьками сприяє кращому розумінню потреб та інтересів кожної дитини. Ці аспекти допомагають створити сприятливе середовище для успішної інтеграції дітей з особливими потребами в освітній процес та сприяють їхньому повноцінному навчанню та розвитку.

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

В умовах сьогодення інклюзивна освіта займає вагомe місце в усьому світі та в Україні. Організація інклюзивного освітнього простору наразі є актуальним питанням як освіти, так і соціальної роботи та освітньої інклюзії.

Досвід розвинених країн засвідчує, що вирішальним напрямом освіти та виховання дітей з особливими освітніми потребами є створення інклюзивного освітнього середовища, що задовольняє індивідуальні освітні потреби всіх дітей, незалежно від їхніх інтелектуальних, соціальних, емоційних чи інших особливостей.

Під поняттям «середовище» більшість науковців розуміють безпосереднє оточення особистості, сукупність різних умов її життєдіяльності, міжособистісні відносини й контакти з іншими людьми, реальне оточення в умовах якого відбувається розвиток людини. Такий підхід до тлумачення середовища як до соціальної категорії доводить, що саме воно сприяє особистісному розвитку дитини, забезпечуючи взаємодію цілеспрямованого навчання та виховання.

Доречним є і аналіз середовища з точки зору освіти, адже чим більше особистість використовує можливості середовища, тим краще відбувається її вільний і активний саморозвиток. Ми схильні стверджувати, що одним із напрямів діяльності сучасного дитячого садка стає орієнтир на «включення» дітей з особливими освітніми потребами в колектив однолітків, що зазвичай розвиваються, на правах «рівних партнерів», що зумовлює пошуки шляхів удосконалення організації, змісту і методик навчання та виховання дітей із обмеженими можливостями (Гречко Л., 2008).

Поняття «інклюзія» означає повне включення дітей з різними можливостями у всі аспекти життя закладу дошкільної освіти, в яких із задоволенням та радістю беруть участь також решта дітей. Поширення інклюзії на дітей з обмеженими можливостями в закладах освіти є ще одним кроком до

забезпечення повноцінної реалізації прав дітей на отримання доступної освіти. Незалежно від соціального становища, фізичних та розумових здібностей інклюзивна освіта надає можливість кожній дитині задовольнити свою потребу у розвитку та рівні права в отриманні освіти (Дичківська І., 2014).

Інклюзивна освіта займає одне з пріоритетних місць в освітніх реформах. Багато змін відбулося у ланці початкової освіти у зв'язку із запровадженням концепції НУШ та нових освітніх стандартів.

Впровадження інклюзивного навчання дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку, передбачає створення для них спеціального освітнього оточення, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини та забезпечило б адекватні умови й можливості для отримання нею освіти в межах спеціальних освітніх стандартів, корекції порушень психофізичного розвитку, ранньої соціалізації.

Інклюзивне освітнє середовище – це сукупність умов, способів і засобів для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їх потреб і можливостей (Бондарь В., Синьов В., 2011).

Завданнями освітнього середовища є: зменшення проблем із поведінкою дітей; залучення дітей до щоденних видів діяльності; заохочення до розвитку незалежності дітей; сприяння виникненню дружніх, партнерських взаємин між дітьми та взаємин за інтересами; підтримка роботи педагога; збільшення ефективності роботи персоналу.

Ретельно сплановане освітнє середовище може значно покращувати взаємодію між дітьми, використання іграшок та видів діяльності, які покращують соціальну взаємодію (наприклад, збирання пазлів, виготовлення колективної роботи з малювання чи аплікації), об'єднання дітей з особливими освітніми потребами з ровесниками впливає на тривалість взаємодії між ними (Софій Н., Найда Ю., 2019).

Коли йдеться про створення освітнього середовища, багато людей одразу починають думати про меблі, іграшки, обладнання, тобто думають про матеріальне оснащення. Проте, крім фізичного середовища, не менш важливим є соціальне середовище: якість взаємодії між вихователем і дітьми,

батьками, між самими дітьми. Тобто те, наскільки освітнє середовище сприяє формуванню відповідних цінностей, вихованню почуття відповідальності, поваги до багатоманітності.

Разом із тим, середовище має містити різноманітні нові речі, адже певний рівень новизни та незвичності спонукає до появи пізнавального процесу. Також потрібно пам'ятати, що різні аспекти середовища можуть мати різний стимулюючий вплив, що відображається на поведінці дітей (Колупаєва А., Данілавічюте Е., Литовченко С., 2012).

Виділяють три взаємопов'язані компоненти освітнього середовища у дошкільних групах.

1. Соціальне середовище. Взаємодія в дошкільній групі між дітьми; дітьми і педагогами; дітьми, педагогами і батьками.

2. Структурне середовище. Час, послідовність, тривалість видів діяльності впродовж дня.

3. Фізичне середовище. Планування і оснащення групової кімнати, що охоплює центри діяльності, навчальні матеріали, іграшки, меблі.

Тільки у разі, якщо кожен із компонентів буде детально продуманий і реалізований, це створить належне для розвитку і навчання дітей середовище. Окрім цього, кожен аспект освітнього середовища має відображати філософію закладу освіти і цілі навчальної програми (Бондарь В., Синьов В., 2011).

В інклюзивному середовищі всі діти спроможні досягати успіху. Працюючи в малих групах, діти вчаться бачити людину, а не її ваду, та починають усвідомлювати, що між ними та дітьми з особливими освітніми потребами є багато спільного (Лапін А., 2014).

Дружні стосунки між дітьми з особливими освітніми потребами та іншими, які таких обмежень не мають, частіше розвиваються в інклюзивному середовищі. Дослідження довели, що діти в інклюзивному закладі мають триваліші і надійніші зв'язки з друзями, ніж діти в сегрегованому середовищі. Це особливо справедливо в ситуації, коли діти відвідують місцевий освітній заклад у своєму районі та мають більше можливостей бачитися з друзями після занять (Даніелс Е., Стаффорд К., 2002).

Інклюзивне освітнє середовище – це система ціннісного ставлення до навчання, виховання та особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, сукупністю засобів, внутрішніх і зовнішніх умов життєдіяльності в закладах освіти із спрямованістю на індивідуальні освітні стратегії дітей. Предметний компонент середовища – це, насамперед, матеріальні можливості установи: доступна (безбар’єрна) архітектурно-просторова організація; забезпеченість сучасними засобами та системами, що відповідають освітнім потребам дітей.

Не менш вагомою умовою успішного навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладу освіти є обґрунтування й запровадження в освітній процес індивідуальної програми розвитку (ІПР) із гнучкою варіативною структурою її компонентів, а саме: індивідуального навчального плану (за потреби), індивідуальної навчальної програми, системи необхідних адаптації та модифікації, комплексу додаткових послуг, які б забезпечили навчання таких дітей у відповідності з їхніми можливостями та з урахуванням додаткових потреб. Індивідуальна програма розвитку виконує низку функцій, у тому числі: навчально-методичну, комунікативну, менеджменту, підзвітності, моніторингу, контролю дотримання нормативних вимог та оцінки. Технології індивідуалізації навчання здійснюються на основі адаптації та модифікації освітнього середовища чи окремих його компонентів до конкретних потреб дитини (Софій Н., Найда Ю., 2019).

Отже, створення інклюзивного освітнього середовища передбачає розробку адаптованих освітніх програм, спеціальне матеріально-технічне забезпечення, архітектурне перетворення. Позитивний вплив середовища на освітній процес дітей з особливими освітніми потребами дозволило сформулювати низку вимог, що забезпечують специфіку організації та реалізації цього процесу. У більшості випадків проблему варто шукати не в дитині, а в середовищі, що її оточує (на рівні сім’ї, групи, дитячого садка, класу, школи та ін.), тобто її обмеження зумовлені середовищем. Якщо у дитини є особливі потреби, то вона включається в освітнє середовище на своїх власних

умовах: не дитина пристосовується до середовища, а середовище до дитини.

На сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища. У такому середовищі всі діти навчаються разом у системі масової освіти за загальноосвітніми навчальними програмами, що пристосовані до потреб дитини з особливими освітніми потребами (Софій Н., Найда Ю., 2019). Водночас створення такого середовища з відповідною структурою в сучасних умовах викликає певні труднощі. Тому важливим постає розуміння того, що перешкоджає впровадженню інклюзії в закладах дошкільної освіти та яким чином можна подолати ці перешкоди, як це роблять заклади освіти, в яких інклюзивна практика успішна.

Таким чином, створення інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти передбачає створення системи умов для особистісного розвитку учасників освітнього процесу. Такими умовами, на наш погляд, є безпечний (у тому числі психологічно) простір в інклюзивній групі, створення рівних умов перебування для всіх дітей та розвитку комунікативних навичок дошкільників, організація психолого-педагогічного супроводу вихованців і їхніх родин на засадах співпраці.

Махоткіна Л. Б.

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУСПІЛЬСТВА

Соціальний неспокій дуже часто зумовлений соціальною несправедливістю в суспільстві, відсутністю демократії, сконцентрованою власністю та влади в руках небагатьох, і, коли немає достатньо можливостей, щоб отримати ресурси, необхідні для життя та розробки своїх власних ідей, люди іноді втрачають надію досягти успіху. Тому в розвинутих країнах громадянське суспільство у сучасному світі утворює такі цінності, як чесність, рівність, інклюзивність не лише у

парламентах, але і на робочих місцях. Поняття життєздатності у наш час стає більш широким і включає в себе не лише комерційну самостійність, а і поняття екологічної відповідальності та створення суспільного багатства. Для того, щоб забезпечити їх, і застосовується сьогодні нова модель бізнесу – соціальна.

Соціальне підприємництво започаткувалося як альтернативний підхід до вузько спрямованого накопичення доходів у приватному секторі. Соціальне підприємництво поєднує у собі чесність, демократію, соціальну та екологічну відповідальність; воно є сучасним підходом до підприємництва XXI століття, у якому збережені складові ринкової економіки, де кожен може вільно торгувати, виходячи з попиту та пропозиції, та відкритої конкуренції.

Соціальне підприємництво стає важливою темою у світі. Приклади організацій, які можуть одночасно вирішувати соціальні проблеми та генерувати дохід із застосуванням бізнесових методів, викликають повагу і бажання сприяти розповсюдженню подібних практик. Працюючи на перетині громадського та комерційного секторів економіки, такі підприємства створюють фінансову основу для соціальних проєктів, працевлаштовують людей із вразливих груп населення і розвивають соціальні інновації у ринкових умовах. У деяких країнах вже існують цілі екосистеми соціального підприємництва, що включають освітні та фінансові програми, широке коло експертів, спеціальне законодавче регулювання. Україна теж перебуває на шляху формування подібної екосистеми (Спреклі Ф., 2015).

З кожним роком соціально орієнтованих бізнесів стає все більше. Отже, визначаючи поняття соціального підприємства, зазначимо, що це бізнес-модель, яка:

- націлена на здійснення позитивного соціального впливу (задля вирішення соціальної/екологічної проблеми),
- фінансово стабільна: генерує хоча б частину доходу від господарської діяльності (займається продажем товарів та послуг),

- реінвестує дохід у діяльність (посилюючи вплив, над яким працюють, розширює вирішення соціальної/екологічної проблеми).

Концепцію соціального підприємства як форми господарської діяльності вперше було обґрунтовано у праці Дж. Емерсона, який дослідив поєднання економічної та соціальної складової в діяльності організацій та окреслив їх взаємодоповнюючий, а не антагоністичний вплив. Множина дефініційних визначень соціального підприємства дає змогу окреслити ключові характерні особливості їх функціонування, які відрізняють поміж інших суб'єктів господарської діяльності:

- пріоритетність соціальної компоненти, соціальної корисності у формулюванні місії діяльності;

- застосування соціальних інновацій, тобто вирішення нагальних суспільних потреб у ринковий спосіб.

Узагальнення існуючих підходів до створення та функціонування соціальних підприємств дозволяє визначити їх наступні варіанти:

- соціальне підприємство створюється людьми з обмеженою працездатністю або обмеженими соціальними можливостями (переселенці, пенсіонери), часто під управлінським супроводом осіб з числа працездатного населення, для здійснення підприємницької діяльності, яка може і не спрямовуватися на вирішення соціальних проблем;

- соціальне підприємництво створюється з числа працездатного населення, однак прибуток спрямовується на користь вирішення певної соціальної проблеми, яка часто є суміжною з основним напрямом діяльності соціального підприємства. При цьому, якщо для фінансування діяльності соціального підприємства були залучені інвестиційні кошти, після повернення основної суми боргу, дивіденди, як правило, не сплачуються;

- соціальне підприємство створюється та визначає місією діяльності вирішення нагальної суспільної соціальної проблеми за допомогою інноваційного, часто креативного підходу у бізнесовий спосіб. Принциповою характерною ознакою соціального підприємства є отримання так званого трипаризму ефективності, тобто досягнення водночас економічної,

екологічної та соціальної ефективності діяльності (Овсянюк-Бердадіна О., 2021).

Основною відмінністю соціального підприємства від чисто благодійної організації є те, що для власної діяльності воно використовує бізнесову модель управління, враховує закони бізнесу та націлюється на отримання прибутку, що робить даний вид діяльності привабливим для підприємців. Принциповою ж відмінністю соціального підприємства від чистого бізнесу є добровільність застосування підприємницької діяльності для вирішення соціальних проблем та вирішення соціальних запитів суспільства за допомогою комерційних підходів.

Економічна ефективність діяльності соціального підприємства виражається у незалежності діяльності й отриманні прибутку, тоді як соціальна ефективність – у досягненні соціальних результатів, підтримці місцевої спільноти, екологічна ефективність – у застосуванні екологічних матеріалів, програм ресурсозбереження; екології праці.

Соціальний ефект від діяльності соціального підприємства здійснюється за рахунок:

- працевлаштування цільових груп (розв'язання проблем ресоціалізації, адаптації, тощо);
- надання послуг та товарів представникам соціально вразливої групи на пільгових умовах;
- спрямування доходів від підприємницької діяльності на підтримку певної соціальної місії;
- застосування інноваційних підходів до розв'язання соціальних проблем;
- залучення суспільства до участі у соціальних ініціативах на волонтерських засадах;
- більш ефективне використання наявних ресурсів;
- зниження навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем, що особливо актуально в умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів (Овсянюк-Бердадіна О., 2021).

А відтак, підготовка молоді до започаткування соціального підприємництва є актуальним напрямком, тому навчальна дисципліна «Соціальне підприємництво» є базовою

навчальною дисципліною та вивчається згідно з навчальним планом підготовки фахівців освітнього рівня «магістр» галузі знань «Соціальна робота».

Михайленко О. В.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЙ СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ

Одним із перспективних та важливих напрямів соціальної роботи в Україні є соціальна реабілітація як комплекс заходів, спрямованих на відновлення зруйнованих чи втрачених індивідом суспільних зв'язків та відносин.

Поняття реабілітаційної діяльності найбільш широко розроблено у сфері медицини. За визначенням ВООЗ реабілітація – це комбіноване та координоване застосування методів у соціальних, медичних, педагогічних та професійних заходах з метою підготовки та перепідготовки індивіда для досягнення його оптимальної працездатності.

Реабілітацію визначають як комплекс медичних, психологічних, педагогічних, професійних, юридичних заходів, спрямованих на відновлення чи компенсацію порушених або втрачених індивідом суспільних зв'язків і відносин внаслідок зміни стану здоров'я, соціального статусу, втрати близьких людей, навичок навчальної діяльності, соціальної дезадаптації та ін., які супроводжуються стійким розладом функцій організму (інвалідністю), захворюванням на алкоголізм, наркозалежністю, втратою соціального статусу, роботи, житла, близьких людей і тяжкими переживаннями таких втрат, скоєнням злочинів тощо. Передбачає якнайшвидше і найбільш повне відновлення повноцінного функціонування різних категорій населення (Алексєєнко Т., 2015).

Велика кількість визначень поняття реабілітації багато в чому пов'язана з розвитком різних теоретичних підходів до розуміння цього процесу. Реабілітація – поняття з багатим та різноманітним змістом, що містить різні загально визнані аспекти, у визначенні сутності яких фахівці різних галузей

спираються на дослівне значення терміну «відновлення», похідного від латинського «rehabilitation», а саме: – юридичний, що передбачає відновлення юридичних прав через скасування раніше визнаної винуватості; – психологічний, який передбачає відновлення втрачених здібностей особистості як прояв її гнучкості та адаптивності; – соціальний, що спрямований на відновлення втрачених соціальних функцій та зв'язків із середовищем життєзабезпечення; – медичний, орієнтований на запобігання інвалідності за рахунок відновлення порушених функцій організму та працездатності (Шпак В., 2006).

Болгарські дослідники на чолі з В. Мановою-Томовою (1981) одними з перших у минулому столітті виділили чотири групи складних і різнопланових чинників, у результаті яких виникає необхідність проведення реабілітації: 1) медико-біологічні (спадкові, вроджені, що виникають у період індивідуального життя); 2) соціально-економічні (урбанізація, проблеми сучасної сім'ї, відсутність правильної організації дозвілля учнів, вплив засобів масової інформації та ін.); 3) психологічні (ставлення до соціуму, різні етапи формування здібностей, темпераменту і характеру); 4) педагогічні (наявність чи відсутність систематичного виховання, запобігання негативному впливу середовища, вулиці). На основі такої класифікації болгарські вчені розглядають також різні комбінації поняття «реабілітація»: психолого-педагогічна, соціально-педагогічна, медико-педагогічна, психолого-медико-педагогічна реабілітація тощо.

Сучасне розуміння реабілітації тісно пов'язане із соціальним контекстом. В даний час під реабілітацією мають на увазі як відновлення психофізичного здоров'я людини, так і інтегрування її до суспільства, сприяння набуттю статусу рівноправного члена суспільства.

Соціальна реабілітація – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення зруйнованих чи втрачених індивідом суспільних зв'язків та відносин внаслідок порушення здоров'я зі стійким розладом функцій організму (інвалідність), зміни соціального статусу (особи похилого віку, біженці та вимушені переселенці, безробітні тощо), особи з девіантною поведінкою (Семигіна Т., 2005).

Соціальна реабілітація як процес є динамічною системою, у її ході здійснюється послідовна реалізація тактичних завдань, які постійно виникають у процесі взаємодії з особою на шляху до досягнення стратегічної мети – відновлення її соціального статусу.

Соціальна реабілітація як кінцевий результат – це досягнення її кінцевої мети, коли людина після проходження комплексної реабілітації активно залучається до соціально-економічного життя у суспільстві та не відчуває своєї неповноцінності.

Соціальна реабілітація як діяльність стосується рівною мірою як особистості фахівця, який є її організатором, так і особистості, включеної в соціально-реабілітаційний процес, яка виступає в ньому як суб'єкт діяльності та спілкування.

Таким чином, соціальна реабілітація – це система заходів, що мають на меті якнайшвидше та найповніше відновлення здатності до соціального функціонування хворих, осіб з інвалідністю та інших дезадаптованих категорій населення.

Соціально-реабілітаційна діяльність, як і будь-який інший вид діяльності, має якісні характеристики. Найважливішою такою характеристикою є цілеспрямованість. Цілеспрямованість соціально-реабілітаційної діяльності виявляється в тому, що процес соціальної реабілітації будується з урахуванням чітко окресленої мети, яка залежить від того, на яку категорію клієнтів спрямовані реабілітаційні дії.

Мета соціальної реабілітації – відновлення здоров'я, працездатності та соціального статусу осіб, досягнення ними матеріальної та соціальної незалежності, інтеграції (або реінтеграції) до звичайних умов життя суспільства.

Соціально-реабілітаційна діяльність, як і будь-який інший вид діяльності, має свої якісні характеристики. Найзагальніші з них: цілеспрямованість (будується з урахуванням чітко визначеної мети), суб'єктивність (виявляється в проявах індивідуальності як фахівця із соціальної реабілітації, так і особи, включеної в соціально-реабілітаційний процес), інтенсивність (обумовлена наявністю у кожного фахівця із соціальної реабілітації індивідуального стилю діяльності), динамічність (визначається поступальним рухом у реалізації

поточних завдань у роботі з особою), ефективність (виявляється у співвідношенні досягнутого результату до максимально досяжного або наперед запланованого результату) (Колишкін О., 2015).

Виділяють низку спеціальних видів соціальної реабілітації (Гусак Н., 2011).

Медична реабілітація спрямована на повне або часткове відновлення або компенсацію тієї чи іншої порушеної, чи втраченої функції, можливе уповільнення прогресування захворювання

Об'єктом соціально-медичної реабілітації виступають особи, які перенесли гострі захворювання, травми, операції, які страждають хронічними захворюваннями, що мають інвалідність.

Психологічна реабілітація передбачає комплекс психологічних заходів, спрямованих на зміну характеру клієнта з метою нівелювання у нього негативних поведінкових відхилень і вироблення стійкої соціальної адаптації до нових умов життя. Психологічна реабілітація інтегрована, по суті, до всіх аспектів роботи, спрямованих на відновлення індивідуально-особистісного статусу особистості, на розвиток та формування здібностей та якостей, що дозволяють їй успішно виконувати різні соціальні ролі (сімейні, подружні, батьківські, громадські, політичні та ін.), мати можливість бути реально включеною у різні сфери соціальних відносин. Зміст психологічної реабілітації полягає, перш за все, у відновленні оптимального функціонування психологічних механізмів, які забезпечують соціальну діяльність та соціальну інтеграцію клієнта.

Педагогічна реабілітація поєднує заходи корекційного навчання та виховання, спрямовані на засвоєння дитиною певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють їй успішно функціонувати як повноправному члену суспільства. Роль педагогічної реабілітації зростає у ситуації зниження здібностей до сприйняття, засвоєння, актуалізації та передачі знань, смислової інформації внаслідок порушення фізичного чи психічного розвитку.

Соціально-педагогічна реабілітація – система педагогічних заходів, спрямованих на відновлення частково втрачених або ослаблених властивостей і функцій організму дитини (людини), щодо оволодіння знаннями, уміннями і навичками з метою максимально повного розвитку її індивідуальних можливостей і адаптації до навколишнього світу.

Професійна реабілітація – система заходів, спрямованих на підготовку особи до професійної діяльності, відновлення чи здобуття працездатності шляхом адаптації, реадптації, навчання, перенавчання чи перекваліфікації з можливими подальшим працевлаштуванням та необхідним соціальним супроводженням з урахуванням особистих схильностей та побажань особи.

Побутова реабілітація передбачає заходи, спрямовані переважно на відновлення навичок виконання повсякденної побутової діяльності, поєднує заходи, створені задля відновлення найпростіших, елементарних навичок самообслуговування і пересування.

Соціокультурна реабілітація – комплекс заходів, що включають культурологічний механізм, спрямований на повернення, створення психологічних механізмів, що сприяють постійному внутрішньому зростанню, розвитку і в цілому відновленню культурного статусу особистості. Долучаючись до культури, особа стає частиною культурної спільноти. Соціокультурна реабілітація становить важливий елемент реабілітаційної діяльності, оскільки задовольняє блоковану у осіб з інвалідністю потребу в інформації, в отриманні соціальних, культурних послуг, доступних видів творчості. Соціокультурна діяльність виступає найважливішим соціалізуючим фактором, долучаючи людей до спілкування, відновлюючи їх самооцінку, допомагає звільнитися від комплексу неповноцінності, пробуджує інтерес до життя.

Головне завдання фахівців, які здійснюють соціальну реабілітацію, полягає у забезпеченні позитивних змін клієнта як особистості, а також позитивних змін у його оточуючому середовищі. Для цього необхідний комплексний, системний підхід, що передбачає врахування як зовнішніх, так і внутрішніх

факторів, що впливають на успішність соціально-реабілітаційного процесу.

Могильний Ф. В.

ОСОБЛИВОСТІ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Трагічні події війни, що відбуваються в Україні з 2014 року, коронавірусна інфекція 2019 року (SARS-CoV-2, або 2019-nCoV) спричинили появу в українському суспільстві нових поглядів на ціннісні орієнтири у житті та організацію життєдіяльності кожного громадянина без винятку.

Попри продовження війни, життя в Україні повинно продовжуватися і доказом цьому є прагнення молодих поколінь, будуючи власне майбутнє, будувати майбутнє всієї України. Найбільш активною, амбіційною, підприємливою та орієнтованою на досягнення є молодь.

Вікові рамки молоді визначені дуже конкретно у системі агентств і організацій ООН (Організація Об'єднаних Націй). ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) і МОП (Міжнародна організація праці) молоддю вважають 14–25-літніх. Програма розвитку ООН (Організація Об'єднаних Націй) (UNDP) – 15–25-літніх. Тоді як UNICEF (Дитячий фонд ООН), WHO (Всесвітня Організація Охорони Здоров'я) та UNFPA (Фонд народонаселення) працюють із трьома визначеннями: «підлітки» – 10–19 років, «молодь» – 15–24, а разом вони творять групу «молодих людей» – 10–24 років.

Подібним до трактування ООН (Організація Об'єднаних Націй) молоді віком 15–24 років використовують: Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), Світовий банк – 12–24 роки, британський департамент міжнародного розвитку (DFID) – 10–24 роки, американське Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) – 10–29 років.

В Законі України «Про основні засади молодіжної політики» визначено, що молодь – молоді особи – це особи віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями

та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, що складало станом на 1 січня 2022 року, за даними Державної служби статистики України, 24,3% від загальної чисельності постійного населення України.

Однією з вікових груп молоді є студентська молодь. Згідно Закону України «Про освіту» здобувачі освіти – вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти. У Законі України «Про вищу освіту» студент – особа, зарахована до закладу вищої освіти з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра. За даними Міністерства освіти і науки України, у 2023 році на бакалаврат загалом вступило 267 тисяч абітурієнтів, що в умовах війни є досить оптимістичним показником.

Законом України «Про вищу освіту» закріплені права осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, стаття 62, пункт 11, участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчального процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення. Зважаючи на зазначену актуальність та перспективність даного напрямку, увагу нашого дослідження намагаємося зосередити на такій складовій життєдіяльності студентської молоді, як дозвілля. Проаналізувавши наявний теоретичний та практичний досвід вивчення компонентів дозвіллевої діяльності студентської молоді, необхідно закласти основу подальшого порівняльного дослідження.

У Етимологічному словнику Української мови «дозвілля» трактується як: 1) причетність, наближення до вибору, бажання; 2) частина бажання. Глумачний словник Української мови пояснює «дозвілля» як вільний від праці час, час відпочинку. Cambridge dictionary пояснює «дозвілля»: 1) свобода від вимог роботи або обов'язків; 2) час, вільний від вимог роботи чи обов'язків, коли можна відпочити, насолоджуватися хобі чи спортом та ін. Таким чином, «дозвілля» – це діяльність, яку люди виконують, коли вони не працюють, щоб розслабитися та отримати задоволення певних фізичних, інтелектуальних, соціальних і культурних потреб. Дозвілля включає в себе часову

та змістовну характеристику. Існує також декілька підходів до розуміння «дозвілля»: 1) Окремий вид життєдіяльності людини – активність, яка змістовно наповнена творчими й конструктивними (або ж безцільними та асоціальними) діями, що є джерелом задоволення. 2) Складник системи показників витрат часу. 3) Властивість психологічного стану людини. В цьому разі дозвілля характеризують через особливості емоційного сприйняття людиною дозвіллевих занять. 4) Одна з ознак цілісного способу життя.

Дослідниками проблем молоді та молодіжного дозвілля в Україні є Ю. Баранецька, І. Бекешкіна, І. Белецька, Г. Бреславська, І. Бойчев, В. Бочелюк, О. Бойко, Б. Брилін, Л. Виговський, А. Воловик, В. Воловик, І. Гімро, І. Гутник, М. Головатий, Е. Головаха, І. Зязюн, Н. Іванцова, Н. Котельникова, В. Лісовський, І. Мельников, В. Осовський, В. Перебенесюк, І. Петрова, В. Піча, С. Пішун, Н. Прозур, В. Попов, С. Сергієнко, С. Савченко, С. Харченко, С. Цюлюпа, Т. Ченіговець, О. Шамсутдінова, Л. Яковенко та ін.

Завдяки роботі не одного покоління дослідників можна виділити загальноприйняту класифікацію дозвілля:

- за видом активності (пасивне та активне дозвілля);
- за періодичністю (щоденне, щотижневе, відпусчне, святкове);
- за тривалістю (короткочасне, довготривале, епізодичне);
- напрямками діяльності (творче, рекреаційне і культурне, спортивне, декоративно-прикладне, туристичне).

Дослідники виділяють такі основні функції дозвіллевої діяльності: відновлювальна, розвивальна, гармонізуюча.

Виходячи з твердження, що дозвілля спрямоване на задоволення потреб та бажання конкретного індивіда, нами було проаналізований Закон України «Про вищу освіту», що дозволяє оцінити особливості соціального статусу студентської молоді. Зокрема, нас цікавили обов'язки закладів вищої освіти. Умовно їх можна поділити на наступні напрямки: освітня діяльність; організаційна діяльність; наукова діяльність; інформаційна діяльність, контролююча діяльність.

Також нами були проаналізовані права студентської молоді. З 28 пунктів 68 % пунктів стосуються освітньої

діяльності студентів, 7 % пунктів стосуються наукової діяльності студентів, 14 % пунктів стосуються участі студентів у адмініструванні освітнього процесу закладів вищої освіти, 11 % пунктів стосуються позаосвітньої діяльності студентів (трудова діяльність у позанавчальний час та громадська діяльність (приналежність до громадських об'єднань)).

Якщо описувати обов'язки осіб (студентів), які навчаються у закладах вищої освіти, то їх всього три: 1) дотримуватися вимог законодавства, статуту та правил внутрішнього розпорядку закладу вищої освіти; 2) виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями; 3) виконувати вимоги освітньої (наукової) програми (індивідуального навчального плану (за наявності), дотримуючись академічної доброчесності, та досягати визначених для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання.

Важливим орієнтиром для дослідження дозвіллевої діяльності студентської молоді є Указ Президента України «Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року», в якому зазначається, що основні пріоритети стратегії є: безпека – підвищення безпечності середовища і посилення життєстійкості молоді; здоров'я – формування навичок здорового способу життя, розвиток та збереження фізичної культури, культури здорового харчування та психогігієни; спроможність – залучення молоді до участі у суспільному житті, підвищення її самостійності, конкурентоспроможності, формування у молоді громадянських компетентностей; інтегрованість – підвищення мобільності, соціальної і культурної інтеграції молоді в суспільне життя України та світу.

Окремої уваги потребує аналіз дослідження молоді І. Волосевич, І. Когут, Т. Жерьобкіна, Ю. Назаренко, яке реалізовувалось за підтримки Представництва Фонду ООН в галузі народонаселення в Україні, Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства молоді та спорту України. Одним із його питань були особисті проблеми, які турбують молодь у порівнянні з 2021 роком та 2022 роком. Отримані результати

продемонстрували зменшення кількості респондентів, яких турбують проблема відсутності вільного часу на 22 %.

Також збільшилися показники бажань найбільших досягнень у житті за напрямками: Сімейного щастя; Здоров'я; Зробити кар'єру; Бути вільним і незалежним у своїх рішеннях та вчинках; Багатства; Мати можливість реалізувати свій талант і здібності; Стати кваліфікованим спеціалістом(-кою); Спокою та можливості ні в що не втручатися; Принести користь своїй країні; Влади; Слави.

Отже, дозвілля розглядається як засіб особистої трансформації та благополуччя студентської молоді. Організація Об'єднаних Націй наголошує на праві всіх людей на відпочинок і дозвілля. Як східне, так і західне суспільства все більше зосереджуються на дозвіллі для підвищення рівня щастя, життєдіяльності громади та загальної якості життя, що вимагає політичних рамок для розвитку дозвілля. Науковцями дозвілля сприймається як невимушена діяльність, яка виконується для задоволення, часто асоціюється з випадковим дозвіллям і гедонічним задоволенням, хоча іноді його можна неправильно тлумачити як легковажність чи марнування часу.

Враховуючи соціалізуючий потенціал дозвілля, окремого та особливого дослідження потребує оцінка особливостей дозвіллевої діяльності студентської молоді в умовах війни, зважаючи на умови, місце проживання та наявність травмуючого досвіду студента, адже дозвілля залежить від бажань та потреб студентської молоді, до яких додаються умови життя, соціальний статус та роль студента. Проведене теоретичне дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленого питання, є необхідною умовою, обґрунтуванням та розкриває перспективи для подальшого порівняльного дослідження особливостей дозвіллевої діяльності студентської молоді.

ГРА ЯК МЕТОД ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТВОРЧОСТІ А. С. МАКАРЕНКА

Видатний український педагог і письменник Антон Семенович Макаренко вніс великий вклад у справу розвитку педагогіки в нашій країні. Його практична діяльність, педагогічні ідеї щодо можливостей виховання, духовних потенцій і творчих сил людини мають винятково важливе значення для створення науково обґрунтованої методики виховної і освітньої роботи.

Система виховання А. Макаренка є багатогранною. Вона вивчалася з різних аспектів макаренкознавцями з усього світу. Більшість питань, пов'язаних з оцінкою діяльності педагога та аналізом його поглядів на виховання, висвітлено в працях зарубіжних (І. Іванов, Л. Гриценко, В. Кумарін, А. Левін, Г. Хілліг, Л. Фрезе, А. Фроліко) та українських науковців (Н. Абашкіна, Н. Дічек, І. Зязюн, І. Кривонос, В. Моргун, М. Ніжинський, Н. Ничкало, М. Окса, М. Євтух, М. Ярмаченко). Антон Макаренко розробив виховну систему, в основі якої лежить ідея виховання нової людини, активної і свідомої, здатної в кожную хвилину життя знаходити правильні норми особистої поведінки і вимагати правильної поведінки від інших.

Антон Семенович Макаренко був переконаний в тому, що незалежно від підходу до процесу виховання, у будь-якому випадку предметом виховання виступає людина, що відчуває відповідний вплив. Сутність виховання полягає в такій взаємодії, коли вихователь має вплинути на вихованця, тобто виховання виступає одним з видів діяльності щодо перетворення людини або групи людей. «Я впевнений в абсолютно безмежній могутності виховного впливу. Я впевнений, що коли людина погано вихована, то в цьому виключно винні вихователі. Якщо дитина хороша, то цим вона теж зобов'язана вихованню, своєму дитинству», – писав педагог.

А. Макаренко використовував різноманітні методи виховання, щоб формувати характер учнів і розвивати їхні

здібності. Одним із них був метод переконання, за допомогою якого педагог пояснював важливість правил і кодексів поведінки. Він також використовував метод похвали учнів за їхні позитивні досягнення. Важливу роль у його методах навчання відігравала гра. Він використовував ігри для розвитку інтелекту, творчості, фізичних і соціальних навичок. Наприклад, військові ігри розвивали дисципліну та стратегічне мислення. А. Макаренко також використовував методи постановки перед дітьми амбітних цілей та їхнього досягнення.

Велике значення педагог надавав дитячій грі, особливо рольовій, і вважав її дуже важливою в житті дитини. «Як діти граються, так вони будуть працювати, коли виростуть», – зазначав він.

Антон Макаренко наголошував на важливості гри у розвитку особистості дитини. Гра – це не просто розвага, а потужний інструмент виховання. Створюючи сприятливі умови для гри вдома та беручи в ній активну участь, батьки можуть сприяти загальному розвитку дитини, формувати в неї необхідні знання, навички та цінності.

Гра відіграє важливу роль у формуванні дитячого колективу, сприяючи розвитку різних аспектів особистості. Вона навчає дітей співпрацювати, взаємодіяти, допомагати одне одному та брати відповідальність за спільні дії та результати. Крім того, гра виховує відповідальність, навчаючи дотримуватися правил, бути чесними та відповідальними за свої вчинки та слова. Вона також допомагає формувати навички самоврядування, вирішувати конфлікти, приймати рішення та організовувати свою діяльність. Стимулюючи творчість та уяву, гра сприяє розвитку креативного мислення та вигадливості. Крім того, вона сприяє зміцненню дружби та дружніх стосунків, допомагаючи дітям спілкуватися, знаходити нових друзів та вчитися дружити. Таким чином, гра важливим чином впливає на соціальний та особистісний розвиток дітей.

А. Макаренко підкреслював значення ігор у вихованні, оскільки вони відіграють важливу роль у формуванні різних аспектів особистості дитини. Використання різноманітних видів ігор у виховній діяльності дозволяє педагогам створювати насичену та цікаву середу для розвитку дітей. Рухливі ігри, такі,

як естафети чи спортивні змагання, не лише сприяють фізичному здоров'ю, а й формують командний дух, взаємодопомогу та відчуття колективної відповідальності. Сюжетно-рольові ігри, де діти можуть втілити різні образи та відігравати різні ролі, розвивають уяву, емпатію та соціальні навички. Інтелектуальні ігри, такі як головоломки або конкурси, сприяють розвитку мислення, логіки та творчого мислення. Театралізовані дійства, де діти можуть виступати у різних ролях та спільно створювати виставу, сприяють розвитку творчих здібностей та формуванню почуття колективної спільноти.

У своїх рекомендаціях А. Макаренко акцентував увагу на різноманітності та належному підборі ігор з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей. Він наголошував на тому, що ігри повинні бути не лише розважальними, а й навчальними, сприяючи вихованню в дітей цінностей, які є важливими для успішного функціонування в суспільстві. Такий підхід до використання ігор у виховній роботі дозволяє створити ефективне і стимулююче навчальне середовище, у якому діти можуть активно розвиватися та вчитися взаємодіяти з оточуючими.

Молібог І. М., Платонова О. Г.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ВИБОРУ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ МОЛОДЦЮ В УКРАЇНІ

Вибір професії є одним з ключових рішень у житті кожного, що визначає його майбутнє. Цей процес включає в себе різноманітні форми та методи, які допомагають керувати вибором і визначити оптимальний шлях кар'єрного розвитку.

Профорієнтаційна робота, що включає в себе різноманітні форми та методи, розпочинається ще зі шкільних років. Це сприяє виявленню і розвитку інтересів, здібностей та усвідомленню можливих кар'єрних шляхів у майбутньому.

Мета профорієнтаційної роботи включає ознайомлення учнів з різноманітними професіями та правилами їх вибору.

У молоді часто є потенціал, який не має можливості проявитися через відсутність відповідних умов. Низький рівень самосвідомості, нестабільність емоційного стану та недостатня самооцінка часто стають перешкодою у визначенні професійних перспектив. Додатково, недостатні знання про ринок праці та помилки у виборі професії через обмежений життєвий досвід можуть ускладнювати процес вибору (Вінс В., 2016).

Профорієнтаційна діяльність впроваджується у рамках навчально-виховного процесу, а також у позаурочний та позашкільний час, щоб надати учням повну, необхідну підтримку у важливому процесі вибору професії.

Цілі профорієнтації включають:

- надання підтримки учням під час вибору профілю навчання та майбутньої професійної сфери діяльності;

- формування у школярів свідомого ставлення до праці та професійного самовизначення, заснованого на їхніх можливостях і здібностях, а також врахуванні вимог ринку праці;

- збір і систематизація інформації про переваги, схильності та можливості учнів для правильного розподілу їх за профілями навчання;

- забезпечення широкого вибору варіантів профільного навчання за допомогою комплексних і нетрадиційних форм і методів, які застосовуються як на уроках, так і в позаурочний час;

- додаткова підтримка певних груп учнів, у яких передбачаються труднощі у майбутньому працевлаштуванні;

- розвиток гнучкої системи співпраці між школою, установами додаткової та професійної освіти, а також підприємствами міста чи регіону.

Вибір професійного шляху – це складний процес, що вимагає уважного розгляду та аналізу різноманітних аспектів. Для успішного вирішення цієї задачі важливо враховувати власні інтереси, здібності, можливості отримання професійної освіти та перспективи працевлаштування в обраній сфері (Балл Г., 2005).

Вибір професії – це важливий крок, який потребує серйозного підходу та ретельного обдумування. Правильно

обрана професія приносить задоволення не лише моральне, а й матеріальне благополуччя. Щоб зробити правильний вибір, важливо збалансувати три основні фактори:

- цікавість та привабливість професії («ХОЧУ»). Це сфера діяльності, яка вас цікавить і викликає позитивні емоції. Якщо ви займаєтеся чимось з ентузіазмом, ви будете готові працювати над собою, покращувати свої навички і, нарешті, отримувати відповідне матеріальне винагородження та визнання серед колег;

- попит на ринку праці («ТРЕБА»). Це знання про перспективні професії, які відповідають сучасним потребам ринку праці та мають високий попит на спеціалістів. Важливо обирати професію, в якій є стабільний попит на робочу силу, щоб мати гарантії успішного працевлаштування;

- доступність та особисті можливості («МОЖУ»). Це врахування ваших здібностей, фізичного стану здоров'я, рівня знань і вмінь. Важливо обирати професію, яка відповідає вашим здібностям і можливостям, дозволяє вам працювати продуктивно та досягати успіху в обраній сфері без великих перешкод (Вінс В., 2016).

При виборі професії важливо уникати наступних помилок. По-перше, обрання професії лише заради компанії. Це відбувається, коли особа вибирає професію або навчальний заклад лише через вплив друзів чи оточення. Важливо розуміти, що професія, яку обрав ваш друг, може не відповідати вашим інтересам та здібностям.

По-друге, обрання професії лише заради престижу. У сучасному світі деякі професії, пов'язані з бізнесом, фінансами та управлінням, вважаються особливо престижними. Вибір професії має базуватися на власних інтересах, здібностях та перспективах, а не лише на зовнішніх чинниках, таких, як престиж.

По-третє, обираючи високооплачувану професію, важливо розуміти, що просто отримання фаху не гарантує високого доходу. Для успіху потрібні не лише професійні знання, а й досвід роботи та бажання постійно вдосконалюватися.

По-четверте, також важливо уникати ототожнення професії з конкретною людиною. Наприклад, якщо вам

подобається якийсь знайомий інженер і ви вирішуйте стати таким же, це може бути помилковим рішенням.

По-п'яте, прийняття рішення про вибір професії є важливим етапом у житті, яке слід робити самостійно. Важливо не дозволяти друзям та родичам впливати на ваш вибір, але враховувати їхні думки як один з варіантів та уважно розглядати кожен з них.

По-шосте, важливо не захоплюватися лише зовнішніми аспектами професії. Кожна професія має свої переваги та недоліки, тому важливо передбачити та зважити всі плюси та мінуси обраного професійного шляху.

По-сьоме, при виборі професії важливо керуватися своїми власними здібностями, схильностями, інтересами, талантами та бажаннями. Тільки такий підхід допоможе знайти професію, яка буде задовольняти вас як особистість і забезпечувати успіх у майбутньому (Вітковська О., 2015).

Таким чином, вибір професії є важливим етапом у житті кожної людини, і правильно обрана кар'єра може значно сприяти задоволенню від роботи та особистому розвитку. Форми і методи професійного самовизначення, такі як профорієнтаційні курси, консультації, тестування та участь у виставках та заходах, допомагають особі краще розуміти свої інтереси, здібності та цілі, що допомагає зробити більш обґрунтований вибір професії. Використання різноманітних методів сприяє глибшому осмисленню професійних можливостей та забезпечує більш успішний старт у кар'єрі.

Новгородський Р. Г.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ДЦП В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні дедалі більш важливою стає завдання впровадження інклюзивного навчання та створення ефективної системи психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами, зокрема дітей з дитячим церебральним паралічем. Проблема психолого-педагогічного

супроводу дітей з інвалідністю привернула увагу вітчизняних дослідників, серед яких можна відзначити А. Колупаєву, А. Капську, Н. Компанець, І. Луценко, Л. Коваль, В. Павленко, О. Казакову, С. Миронову, С. Литовченко, Н. Мирошніченка, Т. Скрипник та інших.

За статистичними відомостями у Сновській громаді Корюківського району Чернігівської області на медичному обліку перебувають понад 200 дітей з інвалідністю, в тому числі і діти з ДЦП. Всі вони відвідують заклади освіти в громаді. Згідно даних Управління освіти Сновської міської ради у 2022–23 навчальному році у громаді працювало 17 класів з інклюзивним навчанням для дітей з різним рівнем підтримки та різними нозологіями та ще 11 учнів охоплені педагогічним патронажем, серед яких діти з ДЦП (мають порушення ходи і належать до маломобільної групи населення – Петрівський ліцей (3 клас), Новоборовицький ліцей (4 клас), Сновський ліцей №2 (6 клас) та Сновський ліцей №1 (1-В, 4-А, 5-В класи). Згідно висновків Менського ІРЦ, для інклюзивних класів передбачена наявність асистента вчителя. Відповідно означені заклади освіти розпочали впровадження інклюзивної освіти та здійснювали психолого-педагогічний супровід дітей з ДЦП.

На думку сучасних досліджень Ю. Найди та А. Колупаєвої, психолого-педагогічний супровід слід розглядати як: один із різновидів цілісної й комплексної системи соціальної підтримки та психолого-педагогічної допомоги; інтегративна технологія, суть якої полягає у створенні умов для розвитку та саморозвитку особистості, реалізації її особистого потенціалу; процес реалізації супроводу, тобто взаємовідносин між сторонами цього супроводу (Колупаєва А., 2007).

Також можна зазначити, що психолого-педагогічний супровід є пролонгованим процесом, спрямованим на запобігання або усунення факторів, що можуть викликати труднощі у дітей з особливими освітніми потребами, щодо формування їх адаптивних навичок, забезпечення їх оптимального розвитку та здобуття якісної освіти в умовах навчального закладу.

Наше емпіричне дослідження було організовано з метою дослідження рівня задоволеності батьками та якістю організацією психолого-педагогічного супроводом дітей з ДЦП в умовах

закладів освіти громади. На підставі цього нами була розроблена онлайн анкета за допомогою Google-форми, в якій взяли участь 16 батьків дітей з ООП з десяти закладів громади де є 16 дітей в інклюзивних класах. Учасниками емпіричного дослідження стали також фахівці мультидисциплінарних команд цих закладів – 16 фахівців (асистент вчителя – 7, класні керівники – 5, соціальний педагог – 2, практичний психолог – 2).

Так, для визначення рівня задоволеності батьками якістю надання супроводу їх дітям ми виокремили такі шкали оцінки якісних і кількісних показників надання послуги супроводу, зокрема: кількість отриманих скарг від батьків чи інших учасників супроводу дітей в інклюзивних класах; кількість отриманих подяк від батьків для учасників супроводу дітей в інклюзивних класах; кількість отримувачів послуги супроводу, у яких відбулися зміни на покращення в навчально-виховному процесі; частка учасників організаторів супроводу, які підвищили рівень кваліфікації; частка учасників організаторів, які мають відповідну фахову освіту.

До якісних показників дослідження нами було віднесено: **адресність та індивідуальний підхід в організації супроводу дітей з ДЦП в закладах** (критеріями виступили: наявність визначення індивідуальних потреб отримувача послуги супроводу; наявність індивідуальної програми розвитку дитини з ДЦП, яка має відповідати індивідуальним потребам дитини); **результативність** (критеріями виступили: рівень задоволеності супроводом дітьми з ДЦП та їх батьками (або законними представниками), покращення емоційного, психологічного стану дітей з ДЦП, результати опитування батьків, фахівців та дітей з ДЦП, реагування на скарги членів їхніх сімей, проведення роз'яснень дітям з ДЦП та членам їхніх сімей щодо особливостей організації супроводу в умовах інклюзивного класу, наявність системи заохочення учасників організації супроводу); **своєчасність виступила для нас наступним показником якості** (критеріями своєчасності стали: вчасність прийняття рішення щодо надання соціального супроводу; визначення в строки індивідуальних потреб дитини з ДЦП; вчасність щодо підготовки індивідуального програми розвитку для дитини з ДЦП та індивідуального плану надання супроводу; підписання у двосторонньому порядку договір про надання супроводу дитині з

ДЦП (строки, терміни надання супроводу дитині з ДЦП мають відповідати зазначеним у договорі); **доступність та відкритість як показник оцінки якості супроводу** (критеріями доступності та відкритості ми обрали такі показники: наявність приміщень, що відповідають усім санітарно-протипожежним нормам; наявність спеціально обладнаних місць – паркувальних для транспортну, пандусів тощо; спеціально відведені місця з необхідною інформацією для отримувачів послуги супроводу (зміст послуг, умови та порядок надання); розміщення інформації в доступних формах (стенди, сайти закладів, соціальні мережі, буклети тощо); **повага до отримувача послуги супроводу тобто до дитини з ДЦП** (критеріями ми вважали дотримання ввічливого і гуманного ставлення з боку учасників організації супроводу дитини з ДЦП (педагоги, асистент вчителя, учні, інші фахівці); дотримання професійних та етичних норм і принципів у роботі з дітьми з ДЦП); показник **професійності** (критеріями для нас виступили: наявність належного рівня кваліфікації учасників організації супроводу для дітей з ДЦП; проведення підвищення кваліфікації чи проведення відповідної атестації їх; наявний розклад та графік роботи з дітьми з ООП згідно чинного законодавства; наявність затверджених посадових інструкцій учасників організації супроводу для дітей з ООП, зокрема дітей з ДЦП; наявність розроблених індивідуальних програм розвитку та індивідуальних навчальних планів для дітей з ДЦП; наявність графіків для стажування та атестації відповідних учасників організації супроводу дітей з ДЦП; наявність документів відповідної освіти чи курсів підвищення кваліфікації учасників, що надають супровід; відповідним чином оформленні особисті медичні книжки; наявність відповідного обладнання (тверде, м'яке обладнання, транспорт для надання супроводу тощо).

За результатами нашого дослідження ми встановили, що психолого-педагогічний супровід в закладах освіти Сновської громади направлений на реалізацію потенціалу дітей з ООП, виявлення їх сильних сторін, стимуляцію створення особистою ситуації успіху, накопичення та доцільного використання соціального досвіду, опанування необхідних життєвих навичок дітей з ДЦП. Психолого-педагогічний супровід в досліджуваних закладах освіти для дітей з ДЦП носить комплексний, системний

характер діяльності мультидисциплінарної команди фахівців разом із батьками дитини з ДЦП (або законними представниками) та сприяє створенню необхідних умов, щодо розвитку особистості дитини, успішній адаптації, її самореалізації та успішній інтеграції у соціум.

Таким чином, згідно дослідження рівня та якості задоволеності організацією психолого-педагогічним супроводом дітей з ДЦП в умовах ЗСО на прикладі Сновської громади дали можливість нам з'ясувати, що переважна більшість опитаних батьків (90%) оцінила стосунки дитини з однокласникам як «хороші/дружні»; значна частина батьків (92%) вважають, що їх діти з ДЦП отримують якісну освіту, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей; важливим показником для оцінки задоволеності став обсяг навчального навантаження та домашніх завдань таким, що є в розумних межах вважають 58% батьків, 12% – кількість завдань вважають достатніми. Натомість 30% батьків вирішили, що домашні завдання містять величезний об'єм завдань і перенавантажують їх дітей і надто малий лише 2% опитаних; серед батьків не виявилось таких, щоб не допомагали дитині з виконанням навчальних завдань (іноді потребують допомоги – 52%, часто потребують допомоги – 38%, і 10% відповіли – не потребують допомоги); більшість опитаних батьків задоволені організацією психолого-педагогічним супроводом, підтримкою та відповідно результатами навчання своїх дітей в інклюзивних класах (необхідність інклюзивної освіти підтримали всі батьки – 100% відповіли «так»); кількість отриманих скарг та результати їх розгляду в установі відсутні; кількість подяк отриманих від батьків склали – 100 %; кількість отримувачів послуги супроводу у яких відбулися зміни на покращення у навчально-виховному процесі – 15 (93%) «добре»; кількість задоволених звернень про отримання супроводу – 15 (93%), «добре»; частка учасників організаторів супроводу, які підвищили рівень кваліфікації – 9 (56%) «добре». Щодо якості надання організації супроводу для дітей з ДЦП в умовах інклюзивного середовища ми отримали такі показники як: адресність та індивідуальний підхід – 100%; результативність 93%; своєчасність – 100%; доступність та відкритість – 100%; повага до дитини з ДЦП – 100%; професійність – 56 % (задовільно). При цьому ряд досліджуваних зазначили, що впровадження на практиці

інклюзивної освіти мають ряд проблем, які пов'язані із матеріально-технічним забезпеченням закладів освіти, нестача кваліфікаційних фахівців для здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, необізнаність батьків дітей в тонкощах організації інклюзивної освіти та іноді небажання виділяти дитину із загалу, звертаючи увагу на їх особливості та інші труднощі, які можуть стати окремим дослідженням: взаємодія команди психолого-педагогічного супроводу дітей з ДЦП, формування інклюзивної компетентності педагогічних працівників, що працюють з дітьми з ООП, наповнення методичної, ресурсної, корекційної, психологічної бази та покращення матеріально-технічного забезпечення інклюзивних класів та архітектурної доступності і універсального дизайну закладів освіти.

Остапенко К. В.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Сучасний період розвитку України характеризується військовими й політичними загостреннями, соціально-економічними кризами, що призводить до згорання традиційних соціальних програм і запровадження нових, де особливого значення набуває інклюзивна освіта. У сучасний період впровадження інклюзивної освіти вона підтримується на державному рівні.

У той же час впровадження інновацій потребує вирішення питань наукового психолого-педагогічного супроводу, втілення сучасної методології, що базується на необхідності вирішення проблем навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами, зокрема із ЗПР, комплексно та системно. Дослідження особливостей розвитку дітей із затримкою психічного розвитку засвідчують, що ця категорія є досить різноманітною за своїм складом та поєднує такі варіанти

затримки психічного розвитку, при яких немає підстав вважати їх незворотними (Т. Власова, К. Лебединська, В. Лебединський, В. Лубовський, М. Певзнер, Г. Сухарєва, У. Ульяновка, Г. Шевченко).

Як показали дослідження українських вчених, розвиток дітей із затримкою психічного розвитку характеризується нерівномірним або затриманим дозріванням вищих психічних функцій, недостатністю пізнавальної діяльності, зниженим рівнем працездатності, недорозвиненням емоційно-особистісної сфери (Н. Бастун, Є. Соботович, В. Тарасун, І. Ужченко, О. Хохліна, М. Шеремет). Питання щодо організації психолого-педагогічного супроводу дітей із затримкою психічного розвитку висвітлюються у працях українських дослідників (А. Іваненко, О. Романенко, Л. Руденко, Є. Соботович, В. Тарасун, О. Хохліна та інші).

У дослідженні «Організація психолого-педагогічного супроводу дітей з затримкою психічного розвитку у інклюзивному середовищі закладу початкової освіти» використані емпіричні методи дослідження якості організації психолого-педагогічного супроводу дітей із затримкою психічного розвитку за аналізом продуктів освітньої діяльності дітей початкової освіти.

Критерії, за якими оцінюється розвиток дитини:о

- особливості пізнавальної діяльності, які включають загальний інтелектуальний розвиток і пізнавальну активність;
- здатність до саморегуляції і цілеспрямованості діяльності та розумова працездатність;
- комунікація в умовах навчальної діяльності і поза нею як здатність розуміти і керуватися правилами поведінки;
- научуваність як індикатор «зони найближчого розвитку».

За результатами дослідження «Організація психолого-педагогічного супроводу дітей з затримкою психічного розвитку у інклюзивному середовищі закладу початкової освіти» визначено залежність психологічних особливостей комунікативної діяльності дітей із затримкою психічного розвитку від якості організації психолого-педагогічного

супроводу.

1. Затримка психічного розвитку є однією з провідних причин стійких труднощів дітей у навчанні, що без вжиття спеціальних психолого-педагогічних заходів зумовлює стійку шкільну дезадаптацію і порушення розвитку особистості, а в подальшому соціальну дезадаптацію.

2. Діти із затримкою психічного розвитку є групою ризику щодо виникнення у них девіантної поведінки та правопорушень. Недостатня соціальна адаптація дітей цієї категорії є однією з вагомих причин зростання злочинності серед неповнолітніх.

3. Ефективний психолого-педагогічний супровід дітей із затримкою психічного розвитку передбачає ранній початок і неперервність упродовж дошкільної освіти та здобуття освіти у початковій і основній школі, зокрема, у процесі професійно-трудового самовизначення.

4. Побудова індивідуальної програми розвитку кожної окремої дитини в умовах інклюзивного навчання потребує диференційованого вивчення їхніх освітніх потреб, яке не може обмежуватися кількісними показниками на основі тестування, але передбачає розгорнуту якісну оцінку інтелектуального розвитку, емоційно-вольової, мотиваційної сфери та розвитку особистості.

5. У комплексному оцінюванні розвитку дітей із затримкою психічного розвитку провідним є психолого-педагогічний діагноз, що визначає проблемні сторони, які потребують корекції, і збережені функціональні можливості, які виступають опорою у побудові індивідуальної програми розвитку та визначенні оптимальних умов навчання дитини. Психолого-педагогічний діагноз є складовою цілісного функціонального діагнозу як продукту діагностичної діяльності групи фахівців.

6. Психолого-педагогічний супровід дітей із затримкою психічного розвитку в широкому розумінні є діяльністю, спрямованою на їх соціалізацію: на сприяння їхньому інтелектуальному розвитку і здобуттю освіти, формуванню особистості, життєвого самовизначення, навичок соціальної поведінки, професійно-трудової спрямованості.

7. Психолого-педагогічний супровід дітей із затримкою

психічного розвитку передбачає створення сприятливого для розвитку дитини мікроклімату у закладі освіти, позашкільному просторі та сім'ї.

З метою врегулювання нормативно-правового забезпечення щодо організації навчального процесу для дітей з особливими потребами Кабінетом Міністрів України затверджено Постанову «Про порядок організації психолого-педагогічного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», передбачено створення психологічної служби в системі освіти, що позиціонується на створенні оптимальних умов для успішного навчання, виховання, самовизначення і самореалізації таких дітей.

Практично всі ці завдання втілено у моделях соціального, психологічного та педагогічного супроводів дітей з особливими потребами, в яких першочерговими є виявлення особливостей особистісного розвитку дитини та її соціального становлення в умовах школи.

Згідно цих завдань здійснюються моніторингові відстеження, що ведуться за такими напрямками: 1) вивчення особистості (рівня особистісного розвитку, вихованості, моральної та ціннісної орієнтації, життєвих цілей, рівня свідомості і смисложиттєвих орієнтацій); 2) вивчення колективу (з'ясування структури взаємин за соціометричним статусом, ступеня задоволеності шкільним життям, взаємопорозуміння у шкільному колективі тощо); 3) вивчення сім'ї (характеру взаємин між батьками та дитиною, моральних цінностей та пріоритетів сім'ї, ставлення батьків до виховання дитини та ін.).

Система психологічного супроводу реалізується через основні технології оцінки та формування особистості дітей з особливими потребами в освітньому просторі, які містять такі напрями:

- когнітивно-ціннісний (значима для дитини соціальна діяльність, знання про суспільство та саму себе, вміння їх інтегрувати, навички соціальної взаємодії, конструктивні способи взаємодії у важких ситуаціях);

- мотиваційно-особистісний (ставлення до суспільства, що відображене у особистісній мотивації, цінностях та якостях дитини, зокрема мотивах саморозвитку та досягнення, цінностях

«Я» та цінностях «іншого», мотиваційної тенденції розвитку особистості в структурі соціальної компетентності);

- соціальний (соціальна компетентність школярів як емоційно-ціннісна, що виявлялася в умінні розуміти власні емоції та адекватно реагувати на емоційні прояви однолітків);

- морально-ціннісний (здатність дитини відчувати власну гідність, до співробітництва, визначати власну позицію, толерантність);

- поведінково-діяльнісний (вмінь дитини визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вмінь емоційно налаштовуватися на спілкування з іншими, продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, застосовувати технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів, брати на себе відповідальність тощо);

- знанневий (характеризує знання про правила комунікації, суспільство та суспільні закони, процеси прийняття суспільних рішень, спілкування з іншими та розв'язання конфліктних ситуацій тощо).

Складність будь-якої когнітивної системи залежить від кількості та різноманітності включених у неї знань, тому у структурі когнітивних стратегій варто віддати належне знанневим стратегіям, які необхідні для виконання певного виду діяльності:

- уміння аналізувати ситуації взаємодії людей;
- правильно оцінювати вербальну і невербальну експресію у взаємодії з іншими людьми; передбачати наслідки діяльності та поведінки своєї та інших;
- логіка соціальної взаємодії;
- навички конструктивної взаємодії з оточуючими;
- навички комунікативного контролю;
- навички товариськості;
- організація продуктивної, соціально-орієнтованої діяльності особами з особливими потребами.

Важливу роль в організації психолого-педагогічного супроводу дітей з затримкою психічного розвитку щодо їх соціалізації відіграє вивчення впливу мотивації на діяльність та

поведінку.

Маємо визнати, що у системі психологічного супроводу особливого сенсу набувають мотиваційно-особистісні стратегії, які відбивають соціальну відповідальність, емоційну стійкість, соціабельність, особистісну активність, адекватну самооцінку, вольовий контроль, впевненість у собі. Об'єднання особистісних, поведінково-діяльнісних, когнітивних та морально-ціннісних стратегій у системі психологічного супроводу пояснюється спільними характеристиками, які містяться у змісті кожного з них: наявність знань, соціальних уявлень, системи цінностей особистості та розуміння нею соціальної дійсності.

Таким чином, психолого-педагогічний супровід дітей із затримкою психічного розвитку – це цілісна, системно організована діяльність, у процесі якої створюються соціально-психологічні й педагогічні умови для успішного навчання й розвитку кожної особи як в освітньому середовищі, так і в соціумі. Як будь-яка система, психолого-педагогічний супровід містить певні стратегії, які спрямовані на актуалізацію саморозвитку людини, її прагнення до особистісного росту, соціальне становлення.

Безперечно, психолого-педагогічний супровід є комплексною технологією соціально-психологічної та психолого-педагогічної підтримки й допомоги дитини з затримкою психічного розвитку у вирішенні завдань розвитку, навчання, виховання, соціалізації, які спрямовані на:

- створення умов для успішної адаптації до навчання дітей з особливими освітніми потребами;

- сприяння у формуванні адекватного сприйняття вимог соціуму, функцій соціальної взаємодії і співвідношення їх зі своїми моделями соціальних взаємин та можливостями, індивідуально-типологічними характеристиками;

- формування психологічної компетентності, психологічної культури як динамічного новоутворення особистісного і професійного розвитку дорослих осіб;

- створення умов для формування позитивної особистісної Я-концепції, впевненості у власних силах, своєму потенціалі,

здатності до глибоких міжособистісних стосунків;

- підтримка особистості у визначенні і проектуванні життєвої стратегії на подальші етапи життєдіяльності;

- розробка рекомендацій, пов'язаних з організацією самостійної навчальної діяльності;

- навчання прийомам саморегуляції, самоконтролю, конструктивним способам подолання вікових криз і особистісних проблем;

- формування установок на постійний саморозвиток, самовдосконалення і самоосвіту тощо.

Піхоцький Ю. П., Платонова О. Г.

ПРОГРАМА КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ, ЩО МАЮТЬ ПОРУШЕННЯ МОВЛЕННЯ

Не дивлячись на сучасні проблеми і виклики в суспільстві, питання дітей з порушенням мовлення зберігає свою актуальність та потребує його вивчення з боку науковців, додаткового дослідження та впровадження програм корекції та реабілітації. Діти молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення можуть зіткнутися з великими викликами, які впливають на їхню здатність сприймати та опанувати навчальний матеріал. Особливо важливою стає робота над корекцією порушень мовлення на ранніх етапах, оскільки це дозволяє виправляти проблеми ще до того, як вони стануть перешкодою для успішної навчальної траєкторії.

Дослідження в цьому напрямку вимагають розробки нових адаптованих програм корекційної роботи з дітьми молодшого шкільного віку, спрямованих на виправлення порушень мовлення та полегшення їхньої соціальної та навчальної інтеграції. Це дозволяє покращити якість життя цих дітей, їхні шанси на успіх у навчанні та подальший соціальний розвиток.

Програми повинні ґрунтуватись на теоретичних аспектах мовної патології, вивченні стандартів розвитку мовлення у дітей, а також теоріях розвитку особистості. Важливими аспектами також є психолого-педагогічні концепції та методи корекції порушень мовлення, такі як комплексний підхід до дитини, використання індивідуалізованих методик та програм для вирішення проблем мовлення, спеціалізовані педагогічні методи взаємодії з дітьми з порушеннями мовлення тощо.

У ході нашої роботи було розроблено корекційну програму для молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення на базі ЗОШ №33 міста Чернігова.

Метою даної програми є корекція та розвиток мовлення у дітей з тяжкими порушеннями мовлення, формування комунікативних навичок та вмінь, а також продовження підготовки до навчання в загальноосвітній школі.

Програма охоплює такі напрямки роботи:

- розвиток фонетико-фонематичних процесів (артикуляційна моторика, фонематичний слух, навчання звуковимови, звуковий аналіз та синтез),
- розвиток лексико-граматичної сторони мовлення (збагачення словникового запасу, формування граматичних навичок, розвиток зв'язного мовлення),
- розвиток комунікативних навичок (навички спілкування в різних ситуаціях, невербальна комунікація, правила етикету спілкування).

Методи та форми роботи корекційної програми для молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення на базі ЗОШ №33 міста Чернігова підбираються з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини та її мовленнєвого порушення.

У зазначеній корекційній програмі для молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення ми використовуємо широкий спектр методик, спрямованих на вдосконалення мовленнєвих навичок та розвиток мовленнєвого апарату. Дослідження доводять, що логопедичний масаж має позитивний ефект на кровообіг та іннервацію мовленнєвих органів, що сприяє покращенню артикуляції. Наша програма також

використовує артикуляційну гімнастику для тренування м'язів мовленнєвого апарату та зміцнення їх координації.

Аналіз досліджень у галузі лінгвістики показують, що розвиток фонематичного слуху є ключовим аспектом в оволодінні мовленням, оскільки він допомагає дитині розрізнити звуки мовлення, що в свою чергу сприяє подальшому успішному оволодінню навичками читання та письма. Автоматизація правильної вимови звуків у складах, словах та реченнях є необхідною складовою нашої програми, що базується на принципах нейропластичності мозку.

Розроблена нами програма базується на кількох основних принципах, які спрямовані на комплексний розвиток мовленнєвих навичок у дітей з різними рівнями потреб та вмінь.

Перш за все, ми прагнемо до індивідуального підходу до кожного учня, оцінюючи його потреби та рівень мовленнєвого розвитку, лише після цього розробляється індивідуальний план корекції мовленнєвих порушень.

Програма використовує широкий спектр методик, включаючи логопедичні ігри, рольові вправи, артикуляційну гімнастику та інші, що допомагають розвивати мовлення комплексно.

У індивідуальній роботі з дітьми за описуваною корекційною програмою відбувається активне використання методів розвитку лексико-граматичної сторони мовлення, що сприяє збагаченню словникового запасу та формуванню правильної граматики у дітей. Наш підхід також дозволяє орієнтувати дитину на розвиток зв'язного мовлення, яке є важливою складовою мовленнєвої компетентності.

Групові заняття в нашій корекційній програмі надають можливість дитині спілкуватися з однолітками, розвиваючи комунікативні навички та вчитися взаємодіяти в колективі. Для досягнення цієї мети ми використовуємо методи, які спрямовані на зацікавлення дітей та створення комфортної атмосфери, а саме:

1) логопедичні ігри (допомагають тренувати мовленнєві навички через ігровий процес);

2) логопедичні розповіді (сприяють розвитку зв'язного мовлення та вчать дитину логічно та послідовно викладати свої думки);

3) логопедичні вікторини (допомагають закріпити мовленнєві навички, розвивають увагу та пам'ять, а також створюють атмосферу взаємодопомоги);

4) логопедичні казки (стимулюють мовленнєву активність, розвивають уяву та творчі здібності);

5) інсценування (допомагає навчити дітей виразно говорити та використовувати міміку та жести для успішного спілкування).

Такий комплексний підхід сприяє ефективному розвитку мовлення та комунікативних здібностей у дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Ігрові та інтерактивні методи, які використовуються, роблять заняття цікавими та ефективними, стимулюють пізнавальну активність дитини. Це включає логопедичні дидактичні ігри, пазли, лото, доміно, мозаїки та комп'ютерні ігри, які тренують мовленнєві навички, розвивають увагу, пам'ять та творчість.

У програмі також використовуються комп'ютерні технології як один з ефективних інструментів корекційної роботи. Це включає використання логопедичних програм, які пропонують інтерактивні вправи та завдання для розвитку мовлення. Завдяки інтерактивним вправам, дитина може самостійно вивчати мовленнєвий матеріал, розвиваючи при цьому свої навички. Навчальні ігри, які ми впроваджуємо через комп'ютерні програми, також відмінно тренують мовленнєві навички в ігровій формі, забезпечуючи цікаве та ефективне навчання.

Використання розробленої нами програми здійснює значний прогрес у розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Відбувається покращення їх мовленнєвих навичок, що включає як правильну артикуляцію, так і розуміння мови. Крім того, спостерігається значний розвиток комунікативних вмінь, що допомагає дітям ефективніше спілкуватися та взаємодіяти з оточуючими. Найважливіше, що програма допомагає підготувати дітей до подальшого навчання в школі,

значно підвищуючи їх готовність до успішного вивчення предметів та взаємодії з вчителями та однолітками.

Працюючи з учнями, також передбачена співпраця із соціально-педагогічними службами, залучення психологів для створення позитивного середовища та підтримки учнів у навчанні та соціальній адаптації.

Крім того, важлива активна співпраця з батьками дітей, у вигляді консультацій та рекомендацій для роботи з дитиною вдома, що сприяє покращенню результатів.

Важливим аспектом програми є моніторинг і оцінка результативності, що забезпечує регулярне спостереження за прогресом учнів та коригування програми відповідно до їхніх потреб.

Таким чином, розроблена програма для корекційної роботи з молодшими школярами з важкими порушеннями мовлення на базі ЗОШ №33 міста Чернігова ґрунтується на індивідуальному підході до кожного учня та системному розвитку його мовленнєвих компетенцій. Використання різноманітних методик, таких як артикуляційна гімнастика та фонетико-фонематичні вправи, спрямоване на покращення артикуляції та розуміння мови. Залучення мультимедійних засобів та співпраця з батьками та соціальними службами сприяє підвищенню ефективності програми та досягненню успіхів у розвитку дітей і підготовці до навчання в школі.

Платонов Є. С., Михайленко О. В.

ЖОРСТОКЕ СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ У СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Діти, безперечно, найбільш незахищена, уразлива і повністю залежна від дорослих частина суспільства. Жорстоке поводження з дітьми характерне для всіх часів і народів. Діти піддавалися насильству впродовж багатьох століть. У деяких культурах як прийнятний спосіб планування сім'ї використовувалося навіть дітовбивство. Дітей вбивали в ритуальних цілях: вважалося, що убита дитина може допомогти

безплідним жінкам справитися з хворобами, забезпечити здоров'я і молодість. Їх ховали під фундаментом будівлі, щоб зробити його міцніше. Згадки про жорстокості до дітей в різних літературних джерелах зустрічаються до II в. н.е. Буквально до кінця XIX ст. переважаючою залишалася позиція, згідно якої дитина є власністю, «майном» батьків або опікунів. Останні володіли абсолютним контролем над її життям і смертю, а також правом довільного вибору покарань, не пов'язаних з тією чи іншою провиною, але цілком відповідних схильностям тих, хто їх вибирає. Дітей навіть продавали і купували. При цьому домінуючою залишалася думка, що діти нечутливі до поганого або якого-небудь іншого ставлення і не можуть адекватно реагувати на нього або запам'ятовувати.

Насильство у сім'ї – це форма деструктивної соціальної взаємодії. Насильство є чинником соціального ризику, що призводить до поглиблення соціально-психологічної та моральної роз'єднаності, взаємної недовіри й ворожості стосовно інших членів родини, брутальності й жорстокості у спілкуванні з іншими людьми.

Дослідженням проблеми насильства у сім'ї займалися польський психолог Єжі Маллібруда, американський психолог Леонора Валкер, яка працювала з дітьми, потерпілими від домашнього насильства. Німецькі соціологи Штраус, Штайнметс і Гілз стверджують, що у 28 % усіх членів досліджуваних ними родин був досвід насильства у власній родині.

Коли рівень насильства сягає таких значних масштабів, важко вважати це лише проблемою індивідуальної психології, швидше слід констатувати серйозні відхилення у стані суспільства. На жаль, немає достовірної статистики про реальні прояви насильства в сім'ї, оскільки насильство в родині – найприхованіша форма насильства.

Будь-яка влада, зокрема батьківська, зберігає свої позитивні риси, тільки якщо нею не зловживати, і в цьому значенні сімейне насильство в цілому це невиправдано повний і дуже жорсткий контроль одного члена сім'ї над іншими. Як всяке інше, сімейне насильство відносно дітей зовсім не обов'язково може виявлятися тільки в крайніх формах жорстокого

ставлення, хоча саме фізичне насильство – найпоширеніший зі всіх видів насильства, а діти у всьому світі – основні його жертви.

Насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї як людини та громадянина і наносить йому моральну шкоду та шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

Фізичне насильство виявляється як удари по обличчю, трясіння, поштовхи, ляпаси, задушення, стусани, заключення в замкнутому приміщенні, де вони утримуються силою для обмеження свободи, биттям ременем, мотузками, нанесення травм важкими предметами і навіть ножем. Найчастіше фізичному насильству в сім'ї піддаються діти, що мають фізичні або психічні відхилення, недоношені, з малою вагою при народженні, оскільки звичайно вони більш дратівливі, більше плачуть, менш привабливі зовні.

Сексуальне насильство над дітьми американські дослідники визначають як будь-який сексуальний досвід між дитиною до 16 років (за окремими джерелами – до 18 років) і людиною, яка старша за неї принаймні на 5 років. Даний вид насильства характеризується або як залучення залежних, психічно і фізіологічно незрілих дітей і підлітків в сексуальні дії, що порушують суспільні табу сімейних ролей, які вони ще не можуть повністю зрозуміти і на які не в змозі дати осмисленої згоди (Лясковська О., 2004). Подібні дії можуть бути насильницькими, а можуть здійснюватися і без застосування сили. Проте в найширшому значенні насильством, а значить, злочином вважаються сексуальні дії відносно дитини з її згоди, особливо у випадках, коли малолітній не розуміє їх суті (як правило у віці до 9–11 років). Тому терміни «сексуальне зловживання» і «сексуальне насильство» повинні використовуватися в таких ситуаціях як рівнозначні.

До недавнього часу в нашій країні проблемами внутрішньо сімейного сексуального насилля відносно дітей не приділялося ніякої уваги. Це породжувало безліч помилок і невірних уявлень про те, що саме вважати сексуальним зловживанням у відношенні дитини і які масштаби

розповсюдження цього явища. Положення ускладнюється тим, що українським законодавством діти, що піддалися насильству незнайомцями, і діти, залучені в сексуальні відносини батьками або близькими, в рівній мірі визначаються як жертви одного і того ж сексуального насильства (Журавель Т., 2005).

У той же час, насильство в родині являє собою багатогранне соціальне явище, що виявляється у нанесенні тілесних ушкоджень, економічній залежності, морально-психологічному тиску, примушуванні до сексуальних контактів, вживанні алкоголю, наркотиків. Очевидно, що ці форми насильства не є соціально прийнятними і неминучими, а являють собою патологічні форми сімейних відносин і призводять до деструкції особистості дитини.

Сімейне неблагополуччя, зокрема, виявляється в підвищеному стані конфліктності, що провокує здійснення злочинів проти життя, здоров'я, статевої недоторканності, членів родини, психологічної травматизації тощо. Як правило, насильство стосується, насамперед, самих уразливих членів родини, і категорією, найбільш страждаючою від сімейного насильства є діти.

Для того щоб виявити найефективніші засоби запобігання жорстокості до дітей у родині, необхідно раціонально осмислити історію превентивного процесу, використовуючи при цьому як традиційні, так і нетрадиційні методи.

Одним із перших засобів попередження жорстокості була релігія. В Україні в усі часи історії головним опонентом жорстокості було православне християнство. Так, у текстах Старого Заповіту жорстокість розглядалася як неприпустима негативна сила, з якою кожна людина повинна боротися через формування в собі кращих людських якостей. Відповідно, любов повинна керувати усіма вчинками і помислами людини і, звичайно, дотримуючись такої позиції, людина не залишає місця нічому поганому в своїй душі. Гуманність, яка є альтернативою жорстокості, у біблійному вченні виражена такими словами: «голодного нагодувати, спраглого напоїти, мандрівника в будинок запросити, нездорового і засудженого провідати, вмерлого поховати».

Особливість ситуації в Україні полягає в тому, що донедавна проблема насильства в родині (особливо у відношенні дітей) була закритою, її ніби не існувало, хоча сімейне насильство є найбільш розповсюдженою в Україні формою насильства над жінками і дітьми.

Отже, виділення проблеми насильства в сім'ї в самостійну соціальну проблему свідчить про її актуальність, необхідність розробки системи профілактичних і корекційних заходів, направлених на її дозвіл. На цьому шляху є ряд перешкод: відсутність чіткої наукової термінології насильства, вичерпної інформації про причини насильства і ступеня розповсюдження, а також недостатньо активна позиція властей і компетентних органів відносно сімейного насильства, недосконалість законодавчої бази.

Фахівці зазначають, що «насильство – це спосіб, що забезпечує панування, владу людини над людиною; примус, що відбувається всупереч волі того, проти кого він спрямований; зазіхання на свободу людської волі. А жорстоке ставлення – усі форми фізичного чи психологічного насильства, вчинення побоїв чи образ, неухважне чи недбале ставлення».

Відповідно до українського законодавства, під жорстоким ставленням розуміють безжалісні, грубі дії, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань (мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо), принижують людську гідність, завдають емоційної шкоди шляхом зумисних дій, а також недбалим ставленням батьків, вихователів чи інших осіб, що шкодить розвитку дитини (Львова І., 2010).

Фізичне насильство – нанесення дитині батьками чи особами, що їх замінюють, вихователями чи іншими особами фізичних травм, різних тілесних ушкоджень, що заподіюють шкоду здоров'ю дитини, порушують її розвиток і позбавляють життя. Ці дії можуть здійснюватися у формі штовхань, побоїв, катування, струсу, у виді ударів, ляпасів, припікання гарячими предметами, рідинами, запаленими сигаретами, у вигляді укусів і з використанням усіляких предметів як знаряддя катування, загрози зброєю, загрози заподіяти шкоду родичам або друзям.

Емоційне (психічне) насильство – постійна чи періодична словесна образа дитини, погрози з боку батьків, опікунів, учителів, вихователів, приниження її людської гідності, обвинувачення її в тому, у чому вона не винувата, демонстрація нелюбові, ворожості до дитини. До цього виду насильства відносяться також постійна неправда, обман дитини (у результаті чого вона втрачає довіру до дорослого), а також висування до дитини вимог, що не відповідають її віковим можливостям.

Сексуальне насильство – використання дитини (хлопчика чи дівчинки) дорослим чи іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб чи одержання вигоди. До сексуального розбещення відносяться також втягнення дитини в проституцію, порнобізнес, оголення перед дитиною статевих органів і сидниць, підглядання за нею, коли вона цього не підозрює: під час роздягання, відправлення природних потреб (Драпушко Р., Толстоухова С., Шатохіна О., Топеха Н., 1997).

Економічне насильство – це ненормований робочий день, невивплата заробітної плати, експлуатація праці дітей.

Отже, в Україні існує проблема насилля над дітьми у родині. Тому дана проблема є соціально-педагогічною. Вона потребує вирішення зусиллями усього суспільства і, насамперед, для усього потрібні фахівці – соціальні педагоги.

Можна зробити висновок, що діти не звертаються за допомогою, тому що бояться покарання батьків, недоброзичливих поглядів однокласників, жалю в очах тих же однокласників та вчителів школи.

Отже, серед завдань соціально-педагогічної діяльності щодо попередження насильства у сім'ї на найближчий період – підвищення поінформованості населення про сутність жорстокого поводження з дітьми, його види, прояви та можливі шляхи запобігання приниженню дитячої гідності. Усвідомлення такого соціального явища має формуватися у громадян насамперед на переконаності в актуальності проблеми й необхідності вживати всіх можливих заходів для попередження цього явища. Загалом проблема захисту прав підростаючого покоління ніколи не втратить своєї актуальності, адже діти – гарант здоров'я, самозбереження і поступу нації.

Підводячи підсумки, можна сказати, що насилля над дітьми у сім'ї є соціально-педагогічною проблемою і для ефективного вирішення проблеми насильства в сім'ї необхідно піднести її значущість та важливість на рівні держави, щоб кожен задумався і почав вирішення цієї проблеми з роботи над собою. Усвідомлення наслідків жорстокого поводження та відповідальності, яку понесе кожен, хто вдався до таких дій може створити ефективну основу для вирішення та викорінення даної проблеми з українських сімей.

Платонова О. Г.

ВПЛИВ МЕДІАПРОСТОРУ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Соціалізація відбувається протягом всього життя людини, однак на початкових етапах формування особистості її значення стає першорядним, тому що саме в дитинстві, підлітковому та юнацькому віці закладається основний потенціал особистості, який впливає на подальше життя. Тому соціалізація студентської молоді – це процес становлення і розвитку даної групи аж до переходу її до групи дорослих, це поетапне включення молоді у соціум, яке здійснюється на основі діяльності і самодіяльності, у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії з іншими віковими групами (Алексеева О., 2015). Особливого значення набуває дослідження проблем соціалізації студентської молоді в інформаційному суспільстві. Виступаючи невід'ємною частиною суспільства, студентська молодь відчуває всі суспільні та глобальні зміни, внаслідок чого отриманий і перетворений у процесі соціалізації суспільний досвід відтворюється нею на ціннісному та поведінковому рівнях. При цьому слід враховувати, що свідомість, мислення та поведінка молоді загалом та студентської зокрема, міжособові та групові відносини в інформаційному середовищі суттєво і швидко трансформуються. У результаті студентська молодь реалізує свою суб'єктність у ситуації прискореної соціокультурної та інформаційної динаміки.

В останні десятиліття з'явилися принципово нові канали соціалізації, які суттєво впливають на процеси формування студентської молоді, її адаптацію в суспільстві, які радикально змінюються. Одним із таких каналів є глобальний інформаційно-мережевий простір, який пронизує всі сфери соціального життя, має безпосереднє відношення до вказаних процесів як у нових, так і в традиційних інститутах соціалізації. Знижується роль офіційно-інституціональних каналів соціалізації, водночас зростає вплив безпосереднього оточення, засобів масової комунікації, зразків масової культури.

Сучасне інформаційне поле впливає на молоде покоління як на найбільш мобільну соціальну групу, внутрішньо готову до сприйняття нових цінностей і норм, на основі яких вибудовуються різні стратегії поведінки, пов'язані як із розвитком особистості, так і з певними ризиками.

Не применшуючи значущості інших чинників впливу на формування особистості молодої людини, наприклад, батьківської сім'ї, інституту освіти, однолітків, погоджуючись з думкою інших дослідників, акцентуємо увагу на зростаючій ролі мас-медіа в житті сучасної молодої людини. Розширення числа радіо- й телеканалів, що конкурують між собою, ускладнення жанрово-тематичної структури їхніх програм, велика кількість різноманітної друкованої продукції, розвиток мережі Інтернет та різноманітних соціальних мереж створили в останні роки якісно новий медіапростір. Вирішальний вплив медіа на молодіжну свідомість дозволяє номінувати соціалізацію в сучасному інформаційному суспільстві як медіасоціалізацію. Під медіасоціалізацією розуміють складову процесу соціалізації людини інформаційного суспільства, яка здійснюється через нові медіа та заохочує до соціального досвіду людства кожного індивіда (Грінченко М., 2016).

Молодь, у порівнянні з іншими віковими категоріями, краще й швидше засвоює та ширше використовує у своєму житті нові інформаційні технології тому й виступає одним із головних цільових користувачів мас-медійної продукції. Широке використання сучасними студентами глобальної мережі Інтернет, яка об'єднала традиційні канали подачі інформації зробивши доступним практично у будь-якому місті й

цілодобово перегляд новин, кінофільмів, читання газет та прослуховування радіопередач з практично будь-якої країни світу призвела до фактичного стирання кордонів національних медіапросторів. Завдяки такому процесу медіа-глобалізації відбувається відхід від історичних, традиційних і національних цінностей на користь універсальних та космополітичних. Одним із головних критеріїв соціальної реалізованості особистості у сучасному світі стало досягнення «життєвого успіху» під яким все більше розуміється уніфіковано-стандартизований образ престижної «сучасної» людини як комплексу ідеальної зовнішності й певної моделі функціонування у соціальному оточенні. Образ фізично привабливої, сильної, безжальної до «ворогів» молодої людини, лідера, який вмilo маніпулює своїми підлеглими для досягнення власних інтересів все більше пропагується в комп'ютерних іграх, кінофільмах, телешоу та інших медіа-продуктах цільовими споживачами якої є саме молоде покоління. Сприймання подібних медійних ідеалів за зразок призводить молодь до заниження як власної самооцінки, так й до зменшення поваги до усіх хто не відповідає подібним критеріям.

Нині існує чимало підстав стверджувати, що медіа здатні формувати знання, художньо-естетичні смаки, світоглядні настанови, потреби, цінності і інше не лише своїх аудиторій, а й тих, хто постійно стикається з ними у спільних інформаційно-комунікаційних мережах.

Одним з очевидних ризиків надмірного спілкування з медіа є медіатизація моралі. Медіа породжують величезну кількість смислів та інтерпретацій, серед яких «губиться» і втрачає сенс істина, у тому числі й одвічна: що є добро і що є зло.

Ще однією характеристикою медіа-простору сучасні дослідники визначають можливість кіберсоціалізації особистості.

Під поняттям кіберсоціалізації розуміємо соціалізацію особистості в кібер-просторі, процес змін структури самосвідомості, що відбувається під впливом і в результаті використання нею сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій в контексті життєдіяльності. Інтернет-середовище

набуває соціалізуючого впливу внаслідок включення особистості в процеси комунікації з віртуальними агентами, що зустрічаються людині у всесвітній глобальній мережі Інтернет (у першу чергу, у соціальних мережах, у процесі листування по e-mail, на форумах, у чатах, блогах, телеконференціях та on-line-іграх). Соціальні мережі як сучасний соціокультурний феномен характеризуються суперечливими ознаками. З одного боку, вони дозволяють людині поширити світ соціальної комунікації, забезпечують інтерактивний характер міжособистісного спілкування, сприяють самореалізації, з іншого – загострюють соціально-психологічні проблеми, пов'язані із маніпулятивним характером медіа-засобів (Павловський В., 2007).

Телебачення, Інтернет та інші нові медіа для молодих користувачів з технічних засобів комунікації перетворюються на особливе соціальне середовище, яке існує у віртуальній формі. Групи в соціальних мережах, комп'ютерні ігри, які поступово витісняють традиційні види дозвілля, фільми, музика, почуття і стосунки, весь речовинний, матеріальний світ – все це конструюється молодою людиною з фрагментів, що існують у цифровому форматі. В умовах комфортного для молодої людини цифрового простору вона швидко і легко адаптується до нього, приймає його правила існування. При цьому, з одного боку, нові медіа впливають на молодих користувачів, з іншого, медіа самі породжуються «цифровим поколінням», або, як його ще називають, digitalnatives («цифрові туземці»), digitalnation («цифрова нація»), netgeneration («мережеве покоління») (Зінчина О., 2016).

Американські дослідники Д. Полфрі та У. Гассер з Беркманського центру з вивчення Інтернету і суспільства при Гарвардському університеті змальовують «соціологічний портрет» цифрового покоління і відносять до його суттєвих рис наступні: «тотальна» креативність, інноваційність, інформованість «багатозадачність». Серед «проблемних зон» дослідники визначають інформаційну перевантаженість, інтернет-аддикцію, контакти зі зловмисниками і доступ до небезпечного контенту. Також вони звертають увагу на таку особливість молоді, як «тривога невідключеності», яка може набувати рис паніки.

Отже, зрозуміло, що більшість студентської молоді розглядає Інтернет як природне середовище проживання, як повітря, яким дихають. Воно може бути чистим, як після дощу, або загазованим і повним шкідливих речовин. Для старшого покоління медіа-простір є безнадійно незрозумілим і, з огляду на це, якщо не ворожим, то недружнім, бо він не відповідає традиційним уявленням про культурні та духовні цінності, які виробило людство. І в цьому протиріччі закладено багато відповідей на непрості питання взаємин нинішніх поколінь.

Трансформації, що відбуваються в суспільстві під впливом нового медіа-простору, призвели до закріплення у свідомості молоді таких цінностей, як право на свободу спілкування і самовираження, на доступ до матеріальних благ і свободу переміщення, право на шанобливе ставлення до своїх потреб, до особистого життя та власного часу. Це нові цінності, народжені новою епохою.

Нові медіа надали молодим людям нове середовище і засоби для соціалізації, тут вони не тільки експериментують зі своїм образом, але знаходять друзів, однодумців, вчаться спілкуватися і будувати стосунки. З одного боку, це має розвиваюче і терапевтичне значення при становленні особистості, але з іншого, стосунки, які будуються в онлайні, де в один-два кліка можна знайти друзів, а також легко розлучитися з ними або бути залишеними, не є тотожними з реальним. Інтернет стає творчою лабораторією, в якій молоді користувачі вчаться мистецтву презентації себе зовнішньому світу в просторі, який здається більш безпечним, ніж є насправді.

Формування особистості сучасної молодої людини відбувається під впливом двох світів: реального та віртуального. У повсякденному житті студенти самопрезентують себе за допомоги відомих маркерів одягу, сленгу, причетності до «своїх» спільнот і субкультур. У віртуальному ж світі це відбувається засобами цифрових технологій, що надає інтернет-простір. Створення власних сторінок у соціальних мережах, спілкування в них, обмін інформацією, участь у мережевих іграх та співтовариствах гравців – все це сприяє соціалізації

особистості студента сучасного інформаційного суспільства (Зінчина О., 2017).

Сучасні молоді люди більше половини активного часу витрачають на використання засобів масової інформації і комунікації, особливо Інтернету, який стає не тільки джерелом різноманітної інформації, але дає можливість знайти роботу, поспілкуватися з друзями, познайомитися тощо. Інформаційне поле впливає на сприйняття оточуючого світу, оцінку подій та явищ, які відбуваються як у суспільному, так і в особистому житті. Студентська молодь, порівняно зі старшими поколіннями, краще засвоює нові інформаційні технології і стає їх основним користувачем.

Отже, процесу соціалізації студентської молоді, особливо в інформаційному суспільстві, притаманна внутрішня конфліктність, яка зумовлена багатьма чинниками, а саме: переосмисленням молоддю всього попереднього досвіду, кардинальними змінами традиційних цінностей і поглядів, соціальною неоднорідністю тощо.

З одного боку, входження в інформаційний простір і споживання інформаційної продукції у сучасної студентської молоді формує інформаційний капітал, який можна інтерпретувати як інформаційну власність молодої людини, що забезпечує її здібність до інформаційної і комунікативної взаємодії, до успішної соціальної і професійної адаптації, діяльності і розвитку. У цьому полягає головна соціалізуюча функція інформатизації, яка створює інформаційну і комунікативну основу для інтеграції студентської молоді в суспільство та її успішної самореалізації.

З іншого боку – студентству складніше інтегруватися в соціальний простір реального життя, займаючи в ньому достатньо маргінальне положення. У цій ситуації інформаційні засоби, і перш за все Інтернет, створюють ілюзію інтегрованості, входження до системи соціальних комунікацій і взаємодій. Однак ця ілюзія триває доти, доки індивід знаходиться в мережі. У результаті у свідомості індивіда формується суперечність соціальної і віртуальної реальності, що не сприяє оптимальному вирішенню проблеми соціальної інтеграції студентської молоді в суспільство, а лише дозволяє на

ситуативному рівні зменшити негативний ефект від реальної ситуації.

Платонова Ю. О., Михайленко О. В.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВАЖКОВИХОВУВАНІСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблема важковиховуваності у соціальній педагогіці не є новою. Термін «важкі діти» вперше з'явився у другій половині ХІХ ст. У працях вчених того часу О. Зака, Д. Дріля, П. Каптерева, П. Лесгафта, П. Люблинського, С. Познишева, І. Сікорського «важкими» визначалися діти, які не усвідомлюють своїх негативних вчинків, жорсткі і байдужі до страждань оточуючих (Полякова О., 2009).

Аналізуючи, що спричинює появу важковиховуваності, вчені підкреслювали – її коріння у ранньому дитинстві, коли формується особистість. Саме в цей час «можуть бути закладені погані зерна, які поступово розвиваються і на початковому етапі дають гіркий плід».

Проблема важковиховуваних у кожний історичний період вирішувалась по-різному. Чимало старих методів виховання сучасному педагогу вважаються дивними і незрозумілими. Свого часу гуманістична педагогіка теж мала багато противників, і тому таким видатним педагогам А. Макаренку, В. Сухомлинському та іншим доводилося ціною неймовірно важких зусиль, поєднуючи практичну, наукову і просвітницьку роботу, обґрунтовувати доцільність педагогічного підходу до «важкої дитини» (Нагорнюк Г., 2007). Полемізуючи з вченням про існуючу «врожену дефективність» частини дітей, педагогі-гуманісти вважали, що формування особистості відбувається завдяки дії багатьох умов.

На думку П. Лесгафта, праці якого про виховання дітей раннього і дошкільного віку мають велике суспільне значення, дитина народжується ні доброю, ні злою, ні художником, ні музикантом, а стає тим чи іншим завдяки вихованню. Він підкреслював, що «зіпсованість» дитини у більшості випадків –

результат не природженої розумової чи моральної тупості, а педагогічних помилок вихователя (Козубовська І., 2020).

Слід підкреслити, що частина вчених XIX ст. розуміли, що основні причини появи «важких дітей» є не тільки в несприятливих умовах життя і вадах виховання, а в самому державному устрої, який провокує подібні явища, коли населення знаходиться за межею бідності.

Відомий український вчений, лікар-психіатр, професор Київської клініки І. Сікорський розглядав корекцію поведінки важких дітей як малопродуктивну і вважав доречним їх ізоляцію в спеціальних закритих закладах.

І. Сікорським вперше запропонована ідея генеалогічного запобіжного виховання, яка була і є продуктивною, і на сучасному етапі не втратила своєї актуальності. Такої ж думки дотримувалися вчені Д. Дріль та О. Зак, які досліджували проблеми важких дітей. Вони підкреслювали, що основними причинами, що спричинюють появу важковиховуваності є: несприятливі соціальні умови, недоліки у вихованні та успадковані злочинні нахили окремих індивідів (Полякова О., 2009).

Вагомий внесок у вирішення проблем важковиховуваності підлітків зробив видатний педагог-вихователю А. Макаренко, який був упевнений у необмеженій могутності виховної роботи і вважав, що ніяких особливих «важких» дітей немає – є люди, що потрапили у важке становище. Педагог відзначав, що в роботі з важкими дітьми головною є проблема взаємин дитини з оточуючими людьми. Тому для кожного педагога надзвичайно важливим є те, що в процесі виховання слід перебороти неправильно сформовані відносини між особистістю й колективом. А. Макаренко підкреслював, що людина погана лише через те, що знаходиться у поганій соціальній структурі (Макаренко А., 1988).

Аналіз літературних джерел свідчить, що немає єдиної точки зору стосовно розуміння поняття «поведінка з відхиленням», єдиного підходу до корекції цієї поведінки.

Педагогічною наукою встановлено, що важковиховуваність співвідносна з груповою формою діяльності людей, при чому в основі групових різновидів девіантної

поведінки як прояву важковихованості лежить принцип групового тиску. Це дозволяє констатувати, що у розв'язанні проблеми важковихованості підлітків необхідним є врахування специфічних особливостей цієї категорії неповнолітніх та їх схильності до групування.

Однак профілактика часто будується без урахування цих психолого-педагогічних аспектів. Ускладнює процес організації практичної роботи з важковихованими й недостатня чіткість організаційно-педагогічних аспектів соціально-педагогічної профілактики, які потребують вдосконалення системи роботи в цілому й забезпечення її технологізації (Дробинська А., 2001).

Складність визначення поняття «важковихована поведінка» в тому, що оцінка будь-якої поведінки має на увазі її порівняння з якоюсь нормою. Важковихованою називають поведінку, що відхиляється від норми, є нестандартною. Вона завжди пов'язана з якою-небудь невідповідністю людських вчинків, дій, видів діяльності, розповсюджених у суспільстві або групах що не відповідають нормам, правилам поведінки, стереотипам (Славина Л., 2010).

Причини формування і прояви девіацій у поведінці дітей, на думку П. Лесгафта, криються передусім у застосуванні насильницьких заходів, образ, що принижують гідність дитини, шкодять розвитку в ній суто людських якостей. Зловживання покараннями пригнічують психіку дитини, не дають їй можливості вільно реалізуватися, що в свою чергу призводить до недовірливості, агресивності, заперечення всього доброго, правильного, справжнього (Бреслав Г., 1998).

Сучасні англійські психологи Дж. Хевіт і Р. Дженкінс в результаті дослідження «важких» дітей пропонують розрізняти дві категорії важковихованих:

- діти з «соціалізованими формами» антисуспільної поведінки, які достатньо емоційно врівноважені, завдяки розвиненим механізмам психологічної адаптації досить легко пристосовуються до соціальних норм у середині тих антисуспільних груп друзів або родичів, до яких вони належать;

- діти з несоціалізованою антисуспільною агресивною поведінкою, які, як правило, перебувають у поганих стосунках з іншими дітьми, членами своєї сім'ї і мають значні емоційні

розлади, які проявляються в негативізм, агресивності, зухвалості (Охрімчук Р., 2021).

Відомий психолог П. Скотт, розвиваючи погляди своїх колег, довів, що категорія соціалізованих «важких» підлітків розпадається ще на дві групи:

- підлітки, які не засвоїли ніякої системи норм поведінки;

- підлітки, які засвоїли антисуспільні форми поведінки.

Він наголошує на тому, що кожна з виділених груп вимагає спеціального підходу. Для соціалізованих важких підлітків потрібне лише активне педагогічне виховання. Щодо другої групи, то вона, на думку автора, насамперед потребує суто психологічної корекції, після якої ефективними стануть і власне виховні впливи. Особливо продуктивними тут є спеціально організовані форми групової психокорекційної роботи з такими дітьми під керівництвом психолога або соціального педагога (Козубовська І., 2020).

Психологи В. Роттенберг і С. Бондаренко вважають, що неправильно орієнтована потреба у пошуку може проявлятися не тільки у невмотивованій агресивності та несподіваних антисоціальних вчинках. На їхню думку, і деякі масові молодіжні рухи (наприклад, еммо, панки) мають також у своїй основі незадоволену потребу в пошуку.

Складність проблеми полягає в тому, що важко буває відповісти на запитання, чи є відхилення у поведінці ознакою психічного захворювання, чи це психологічна особливість перехідного віку, а чи просто дефект виховання.

В. Роттенберг і С. Бондаренко вважають, що поведінка підлітків, яка відхиляється від норми, включаючи невмотивовані приступи жорстокості, у багатьох випадках може бути «диким» проявом неправильно орієнтованої пошукової активності. У ході психічного, фізичного і статевого дозрівання потреба в пошуку дуже гостра, і якщо вона неправильно орієнтована, то часто стає причиною девіантної поведінки (Степанов В., 1999)

Більшість сучасних фахівців вважає, що девіантна поведінка закономірна в тому сенсі, що не виникає на порожньому місці. «Важкі» підлітки, як правило, виростають у

неблагополучиях сім'ях. Зазвичай девіантна поведінка стає наслідком цілого комплексу причин.

Таким чином, проблема важковихованості є актуальною, упродовж багатьох років вона досліджувалася багатьма вченими, які стверджували, що важковиховані діти не усвідомлюють своїх негативних вчинків, жорстоких і байдужих до страждань оточуючих. Для розв'язання проблеми важковихованості підлітків необхідним є врахування специфічних особливостей цієї категорії неповнолітніх та їх схильності до групування. На сьогоднішній день під важковихованістю розуміють педагогічну занедбаність такого рівня, при якому подальший соціальний розвиток підлітка відбувається таким чином, що створюються внутрішні передумови для деформованого сприйняття ним соціальних норм, виникає потреба зберегти негативне в своєму духовному світі всупереч соціально-педагогічним впливам.

Примаченко А. А.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Родини військовослужбовців потребують неабиякої допомоги, уваги та підтримки з боку держави та фахівців із соціальної роботи. Такі сім'ї є вразливою категорією населення. Родини учасників бойових дій мають ризик знаходитися в складних життєвих обставинах й досить часто стикаються з такими проблемами, як низький матеріальний рівень, проблеми з житлом та непостійне місце проживання, можуть виникати труднощі з успішною соціалізацією дітей. До сімей військовослужбовців відносяться: сім'ї офіцерів (молодших і старших, керівного складу); сім'ї прапорщиків (які знаходяться на командних, технічних посадах і посадах тилового забезпечення); сім'ї курсантів; сім'ї рядового і сержантського складу; сім'ї військовослужбовців-жінок; сім'ї цивільного персоналу (працівників силових відомств, які несуть службу). Також виділяють новоприбулі сім'ї; сім'ї, які вибувають до

місця служби військовослужбовця; сім'ї військовослужбовців, звільнених у запас; сім'ї військових пенсіонерів; сім'ї військовослужбовців-ветеранів війни, сім'ї учасників бойових дій (Олексюк Н., 2009).

Соціальний працівник надає допомогу усім членам сім'ї, враховуючи індивідуальні особливості й потреби кожного із них. Види допомоги, що може надаватися сім'ям: індивідуальні консультації, медичні і соціальні послуги, психологічна та соціальна підтримка. Соціальний працівник займається організацією освітньо-дозвіллевої діяльності та підготовкою сімей військовослужбовців до цивільного життя. Військові, які повернулися зі служби, потребують адаптації до цивільного життя після служби. Основними напрямками соціальної роботи з родинами військових є: соціальна реабілітація та корекція, соціальний захист, соціальна адаптація, соціальна профілактика, соціальна діагностика. Соціальний захист військовослужбовців та їх сімей є важливою складовою соціальної політики нашої держави. Такі родини мають потребу у медичному обслуговуванні. Сім'ї військових мають право на доступ до безплатної медицини, це надає їм можливість отримати якісну та своєчасну медичну допомогу. Родина може користуватися цими пільгами та отримати безкоштовний профілактичний огляд, невідкладну допомогу, оздоровчий тур та лікування захворювань. Військовослужбовцям та їх сім'ям надаються такі виплати та допомога: медичне страхування, соціальна допомога, субсидії, фінансова допомога та інші форми соціальної допомоги. Діти військових можуть бути забезпечені пільгами, наприклад, студентам виплачується соціальна стипендія, надається державна цільова підтримка для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти в державних і комунальних закладах освіти. Держава забезпечує учасників бойових дій житлом або ж надає пільги на його отримання.

Особливості життєдіяльності сімей військовослужбовців та все, що пов'язане з їх функціонуванням, досліджували такі вчені, як М. Бабенко, І. Зверева, А. Капська, І. Козлова, Г. Лактіонова, О. Лугова, В. Горохтій, Л. Хоменко. Суттєве значення в осмисленні необхідності зміцнення сучасної сім'ї

військовослужбовця мають праці Т. Семигіної, А. Євченко, Ю. Фіненко, які досліджували особливості функціонування дезорганізованих сімей військовослужбовців, розробили їх класифікацію, виявили форми і методи роботи з ними. Вивченню проблем соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей присвятили свої дослідження Г. Лактіонова, Л. Матвейчук, Л. Певень, А. Шишканов. У центрі уваги соціальних працівників у таких родинах є дитина. Фахівець із соціальної роботи ставить за мету забезпечити неповнолітніх необхідною допомогою та підтримкою. Наразі розробляються спеціальні програми підтримки для сімей військовослужбовців, до них відносяться: ресурси задля успішного навчання та розвитку, фінансова допомога, співпраця з навчальними закладами, психологічна терапія. Задля забезпечення повноцінного розвитку дітей військовослужбовців соціальні працівники співпрацюють зі школами та іншими установами, що сприяють покращенню психологічного й емоційного здоров'я дітей.

На основі аналізу наведеної вище законодавчої бази щодо соціальної роботи з досліджуваною категорією осіб зазначимо, що усе розмаїття соціальної роботи з військовослужбовцями спирається на такі цінності: соціальний захист; періодичне задоволення соціальних потреб осіб, які перебувають у стані соціальної та економічної скрути (соціальна підтримка); задоволення соціальних потреб осіб шляхом надання їм соціальних послуг широкого спектру (соціальне обслуговування); соціально-педагогічна та психологічна допомога учасникам бойових дій, які опинились у складних життєвих обставинах, проведення семінарів та тренінгів (адаптаційна робота). Відзначимо, що соціальному захисту, як і соціальній підтримці, у сучасній соціальній роботі з військовослужбовцями відведено важливу роль: він є системою превентивних і комплексних заходів, що спрямовані на збереження прав та свобод учасників бойових дій, сприяють соціальній адаптації та реабілітації військових, загалом забезпечують сприятливе зовнішнє соціальне середовище (Логвінова О., Рассказова О., 2021).

Соціальна робота з учасниками бойових дій та їх родинами здійснюється на принципах законності й дотримання прав людини та з дотриманням етичних і правових норм. Основна мета соціального працівника у роботі з родиною полягає в тому, щоб зберегти фізичне та психічне здоров'я кожного члена сім'ї та стимулювати розвиток та інтеграцію у суспільство.

Сучасні дослідники основними соціальними проблемами військовослужбовців та їх сімей вважають такі:

- обмеження у міжсімейних, внутрішньосімейних і міжособистісних контактах; зниження можливостей комунікації;

- високий рівень тривожності, пов'язаний зі специфікою професійної діяльності військовослужбовця (ризиком для життя і здоров'я), частими переїздами у зв'язку із зміною місця проходження служби тощо);

- високий рівень завантаженості жінок; дестабілізуючий вплив негативних явищ на стійкість сімейних стосунків, на формування сімейного мікроклімату; труднощі в організації сімейного дозвілля;

- проблеми сімейної взаємодії;

- дефіцит чоловічого впливу на виховання дітей та поряд з цим високий рівень агресивності батьків – військовослужбовців.

З огляду на вказаний перелік питань, які потребують уваги та вирішення, набуває актуальності зміцнення сім'ї військовослужбовця Збройних Сил України, її життєстійкості, захист інтересів і прав її членів. Соціальний працівник у роботі з сім'єю військовослужбовця об'єктом свого професійного впливу вбачає конкретну сім'ю, включену в соціальне військове середовище. Зважаючи на особливості такого середовища і специфіку життєдіяльності, метою соціальної роботи з вказаною категорією осіб є організація позитивно спрямованої життєдіяльності сім'ї військовослужбовця та гармонізація її взаємодії з соціальним середовищем (Албул І., Добровольська І., 2019).

Отже, соціальна робота з сім'ями військовослужбовців ЗСУ здійснюється органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та мережами державних органів.

Вона поєднує в собі соціальну підтримку, соціальне обслуговування, надання соціальних послуг і здійснення соціального захисту та спрямована на успішну інтеграцію військовослужбовців та їх сімей у сучасне суспільство.

Рень Л. В.

СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА МЕДІАЦІЇ У ГРОМАДАХ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Суперечності, спори, конфлікти є невід'ємною характеристикою існування будь-якого суспільства. Разом з тим, головний акцент на тому, якими шляхами вони вирішуються, і як люди приходять до порозуміння. У часи війни, коли у суспільстві загострюються суперечності, виникає поляризація, зростає потреба у соціальній згуртованості, пошуку технологій вирішення конфліктів мирним шляхом. Зрештою розв'язання конфліктів через співпрацю, коли знаходиться рішення, оптимальне для обох сторін конфлікту – це цивілізований демократичний процес, що відповідає європейським цінностям.

Дослідженням проблеми впровадження медіації займаються українські науковці та практики В. Андреєнкова, І. Бондаренко, Н. Мазаракі, М. Мотилук, С. Петрова, І. Озерський, О. Островська та ін. Водночас актуальність питання, його активна розробка в різних сферах (освітній, соціальній, правовій) зумовлюють потребу у його подальшому вивченні.

В Україні виникнення соціальної послуги медіації на офіційному рівні відноситься до 2012 р. і пов'язане з наказом Міністерства соціальної політики України №537 «Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати».

Відповідно до «Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)» (2016), посередництво (медіація) розглядається як метод розв'язання конфліктів/спорів, за допомогою якого дві або більше сторін конфлікту/спору

намагаються в межах структурованого процесу за участю посередника/медіатора досягти згоди для його розв'язання. Надавачами соціальної послуги посередництва (медіації) є посередник (фахівець із соціальної роботи, соціальний працівник, психолог), медіатор, які безпосередньо реалізують заходи, що становлять зміст соціальної послуги. Отримувачами соціальної послуги посередництва (медіації) є особа, сім'я, у тому числі прийомна, дитячий будинок сімейного типу, сім'я опікунів, піклувальників, окрема соціальна група, у тому числі з урахуванням етнічної ознаки, стану здоров'я, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують надання соціальної послуги або отримують таку послугу. Державним стандартом визначено основні заходи, що становлять зміст соціальної послуги, зокрема, такі: допомога у врегулюванні конфліктів; ведення переговорів; опрацювання шляхів та умов розв'язання конфлікту.

Чинний стандарт 2016 р. розділяє посередництво і медіацію як 2 етапи. Так, згідно з Державним стандартом ця соціальна послуга включає такі етапи:

I етап – здійснення посередництва, в ході якого встановлюється контакт посередника зі сторонами, проводиться аналіз ситуації, встановлюються причини конфлікту/спору, опрацьовуються шляхи та умови його розв'язання, а у разі потреби – отримувачу соціальної послуги пропонується звернутися до медіатора. На I етапі визначаються індивідуальні потреби отримувачів соціальної послуги, укладається договір про надання соціальної послуги та складається індивідуальний план.

II етап – здійснення медіації, в ході якого укладається медіаційна угода (угода про примирення), якщо заходів щодо врегулювання конфлікту/спору, вжитих на I етапі, виявилось недостатньо.

Соціальна послуга може надаватись в обсязі від 1 до 12 зустрічей тривалістю до 3 годин кожна.

Закон України «Про соціальні послуги» (2019) визначає перелік базових соціальних послуг (усього 18), до яких належить і медіація. Відповідно до правок до цього Закону, із

листопада 2021 р. послуги посередництва та медіація є окремими.

Відповідно до Закону України «Про медіацію» (2022) медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Наразі у професійних колах медіаторів, фахівців соціальної роботи активно обговорюється новий стандарт надання соціальної послуги медіації, специфікація цієї послуги, вносяться правки до проекту стандарту; медіатор – спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію (ст. 1).

Всеукраїнським громадським центром «Волонтер» у 2023 р. було проведено дослідження щодо практики впровадження соціальної послуги медіації. У дослідженні взяли участь 222 респонденти, які мають досвід надання соціальної послуги медіації. Географія учасників опитування представлена усіма регіонами України (крім АР Крим).

Результати опитування засвідчили, що соціальна послуга медіації надається переважно штатними працівниками надавачів соціальних послуг. Так, на питання «Як Ви надаєте соціальну послугу медіації?» було отримано такі відповіді:

- 67% (149 респондентів) відповіли, що надають соціальну послугу як штатні працівники закладів (установ), що надають соціальні послуги;
- 9% (21 респондент) – надають послугу через об'єднання медіаторів або через суб'єкта, що забезпечує проведення медіації;
- 0,9% (2 респонденти) – як самозайняті особи;
- 0,5% (1 респондент) – як фізична особа-підприємець.

Серед тих респондентів, які безпосередньо надають соціальну послугу медіації, найчастіше представлені працівники таких установ/закладів:

- центри надання соціальних послуг – 48,5%;
- центри соціальних служб – 21%;
- служби у справах дітей – 13,8% (Грицевич О., Ейдемільлер В., Рень Л., Федорич І., 2024).

Серед категорій справ, щодо яких надається соціальна послуга медіації у громадах, найчастіше є такі: визначення місця проживання дитини – 63%; участь у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї – 54%; участь у вихованні, отриманні освіти, розвитку дитини – 42%; позбавлення батьківських прав, відібрання дитини – 41%; конфлікти поколінь – 40%; утримання дитини та стягнення аліментів на дитину – 32,4 %; розірвання шлюбу – 30%; усиновлення, опіка, піклування – 26,6%; реалізація права доступу до дитини – 25,7 %; поділ майна, спадкування, інші майнові спори – 21%; стягнення додаткових витрат на дитину – 12,6% (Грицевич О., Ейдемільер В., Рень Л., Федорич І., 2024). Отримані результати вказують на необхідність спеціалізованої підготовки медіаторів, зокрема у вирішення сімейних конфліктів задля врахування потреб та інтересів дитини.

Згідно із Законом України «Про медіацію» (ч. 1 ст. 9), медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном. Базова підготовка медіаторів здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання. Програма базової підготовки медіатора включає теоретичну підготовку і відпрацювання практичних навичок. Підготовку медіаторів здійснюють суб'єкти освітньої діяльності. Підготовку медіаторів, крім базової, може включати спеціалізовану підготовку відповідно до програм навчання, розроблених суб'єктами освітньої діяльності (Закону України «Про медіацію», ст.).

Результати дослідження ВГЦ «Волонтер» показали, що переважна більшість медіаторів, які надають соціальну послугу медіації, мають базову підготовку, як це передбачено Законом України «Про медіацію». Так, 60,4% зазначили, що проходили навчання щодо базових навичок медіатора (медіації) обсягом не менше 48 годин ще до набрання чинності Законом України «Про медіацію», яким встановлені вимоги до кількості навчальних годин, 27,5% мають базову підготовку медіатора після набрання чинності Законом України «Про медіацію» і лише 18,5% мають спеціалізовану підготовку щодо проведення медіації у сімейних

конфліктах (Грицевич О., Ейдеміллер В., Рень Л., Федорич І., 2024).

Слід зазначити, що у царині підготовки та формування професійної спільноти медіаторів є такі авторитетні громадські організації: «Ліга Медіаторів України», «Асоціація сімейних медіаторів України», «Таврійська асоціація медіаторів», «Центр соціального партнерства, переговорів та медіації «Домовся Про», «Національна асоціація медіаторів України», «Центр медіації», «Центр допомоги сім'ї», «Ла Страда-Україна», громадська спілка «Українська академія медіації».

На нашу думку, наразі виклики у наданні соціальної послуги медіації у громадах є такі:

- недостатня поінформованість населення про можливість вирішення конфліктів за допомогою цієї послуги як можливості досудового вирішення спорів;
- доступність цієї послуги, зокрема завдяки наявності фахівців, які мають таку підготовку. Зазначена послуга може надаватися фахівцями соціальної роботи за умови проходження ними додаткового навчання. Через завантаженість цих фахівців доречним було б введення окремої посади медіатора у громаді. Також вирішенню цього питання мають сприяти реєстри медіаторів, до яких можуть звертатися громади, отримувачі;
- наявність спеціалізації медіаторів, наприклад для вирішення сімейних конфліктів має залучатися медіатор, який пройшов базову, а потім відповідну спеціалізовану підготовку від суб'єкта освітніх послуг;
- відкритим залишається питання оплати послуг медіаторам, які залучаються через відповідні реєстри;
- наявність спеціально обладнаного приміщення у громаді для надання соціальної послуги медіації, що забезпечить принцип конфіденційності.

Таким чином, надання соціальної послуги медіації населенню є важливим і перспективним завданням для розвитку громади. Це можливість вирішення конфліктів мирним шляхом,

без звернення до суду, з найменшими ризиками. Медіація створює простір, де сторони можуть почути одна одну і виробити спільні домовленості. Врегулюванню питань надання соціальної послуги медіації має сприяти новий державний стандарт про цю послугу.

Рень Л. В., Криволап М. О.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

На сьогоднішній день проблема аутизму стає все більш актуальною у країнах всього світу, незалежно від расової приналежності, етнічної групи і соціального середовища людей. У більшості досліджень аутизм розглядається не як захворювання зі звичайною етіологією, а як синдром, який описується, як поєднання атипових поведінкових характеристик. Аутизм не є хворобою, а альтернативним способом функціонування мозку (Доусон М.).

Дитячий аутизм – це особливе порушення психічного розвитку, найбільш яскравим проявом якого є порушення розвитку соціальної взаємодії та комунікації з іншими людьми. А також стереотипність в поведінці, яка проявляється у прагненні зберегти звичні умови життя, в опорі будь-яким спробам щось змінити в навколишньому середовищі, у власних стереотипних інтересах та діях, в пристрасті до одних і тих же об'єктів. Діти з розладами аутистичного спектру (РАС) характеризуються також специфічним видом розладів мови і комунікацій, здатністю і мотивацією до співпраці, сенсорним сприйняттям.

Навчання дуже потрібно дитині з аутизмом, але воно набагато складніше для неї, ніж для інших дітей. Навчання дітей з РАС потребує нестандартного підходу, так як необхідно враховувати їхній особливий темп роботи, труднощі організації уваги. Їм потрібне відповідне влаштування шкільного життя з ретельно продуманим функціональним простором класу, робочого місця, стійким порядком занять. Має бути особлива

психолого-педагогічна програма корекційної роботи, де сама організація середовища, взаємодії педагога і дитини дозволять максимально використовувати, розвивати її здібності до навчання та соціальної адаптації.

Слід зазначити, що включення дітей з РАС в єдину систему навчання і виховання вимагає підготовки спеціальних кадрів, розробки і впровадження особливих підходів до організації навчального процесу, створення програм і умов для навчання і виховання цієї категорії дітей. Крім того, дитина з РАС потребує більше індивідуальної уваги, допомоги, скерування, підказок. Їй потрібно давати менший обсяг навчальних завдань. Не менш важлива і соціальна інтеграція дитини, залучення дітей до стосунків, моделювання ситуацій позитивної соціальної взаємодії. Попри все це, найголовнішим є позитивний зв'язок між учителем та учнем, позитивне сприйняття такого учня з боку вчителя, увага до всіх аспектів розвитку дитини, а також злагоджена співпраця вчителів із батьками дитини з РАС.

Зазначимо, що дитячий аутизм розглядається не тільки як клінічна, але і як психолого-педагогічна проблема у зв'язку із потребою суспільства в організації інклюзивного навчання і залучення дітей з цією нозологією до освітнього процесу. Окреслене посилює актуальність проблеми та потребу у подальшому науковому вивченні цього питання.

Проблемі дитячого аутизму присвятили свої праці багато лікарів та психологів. Уперше термін «аутистичний» впровадив у медичну практику швейцарський психіатр Ойген Блейлер у 1908 р. для опису втечі від соціального життя, яка спостерігалась у дорослих, хворих на шизофренію. Цю самостійну проблему вперше описав доктор Лео Каннер у 1943 р. у своїй ранній роботі «Аутистичні порушення емоційного контакту». Саме він визначив ряд ознак, характерних для всіх дітей з аутизмом. Крайня аутистична самотність, нав'язливе прагнення до постійності, чудова механічна пам'ять, відтерміновані ехолоалії, гіперчутливість до сенсорних впливів, стереотипність рухів, реплік, інтересів, хороші когнітивні задатки. Пізніше Каннер у 1952 р. зі всіх ознак аутизму виділив тільки дві: крайне відчуження і

нав'язливе прагнення до збереження одноманітності обстановки. У 1944 р. після того, як Каннер опублікував свою працю, австрійський терапевт Ганс Аспергер опублікував дисертацію, присвячену аутистичній психопатії у дітей (Скрипник Т., 2010).

Серед вітчизняних науковців цю проблему досліджували О. Аршатська, В. Башина, Е. Баєнська, Я. Бікшаєва, О. Богдашина, О. Дружинська, І. Карвасарська, К. Лебединська, І. Марценковський, О. Нікольська та ін. Зарубіжні дослідники С. Барен-Кохен, Л. Вінг, М. Руттен, Ю. Фріт, Е. Шоплер та інші також приділяли значну увагу вивченню особливостей дитячого аутизму. На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки зацікавленість цією проблемою спостерігається серед таких українських вчених, як Т. Ілляшенко, С. Конопляста, М. Мушкевич, М. Рождественська, Т. Скрипник, М. Химко.

Метою дослідження є аналіз особливостей психофізичного розвитку дітей з розладами аутистичного спектру та їхнього впливу на навчання.

Розлади аутистичного спектру – це стан, який виникає внаслідок порушення розвитку головного мозку і характеризується порушеннями у сферах соціального розвитку, розвитку мовлення, здатності спілкуватись, а також стереотипною обмеженою поведінкою та обмеженим колом інтересів.

Розлади аутистичного спектру характеризуються явними порушеннями у трьох сферах. Це соціальна комунікація, соціальна взаємодія і наявність повторюваної поведінки, інтересів та діяльності. Спираючись на порушення в цих трьох сферах, обов'язково потрібно звернути увагу на основні прояви РАС. Соціальна комунікація проявляється в обмеженому використанні жестів і міміки під час спілкування; розвиток мовлення не відповідає віку; дитина не реагує на звертання до неї. Соціальна взаємодія проявляється в тому, що дитина не наслідує ігри інших дітей та поведінки батьків; не виявляє зацікавлення до гри з однолітками; рідко встановлює зоровий контакт. Повторювана діяльність проявляється в тому, що дитина має обмежене коло уподобань; механічно повторює почуті слова багаторазово; має стереотипні рухи. Дитина з РАС

також має особливості сприймання. Така дитина дуже чутлива, боїться різких звуків, часто затулює при цьому долоньями очі, вуха, не хоче, щоб її торкались, обіймали, гладили по голові.

Від основних проявів РАС залежить індивідуальна освітня траєкторія дитини. Важлива комплексна оцінка розвитку в інклюзивно-ресурсному центрі (ІРЦ) для того, щоб визначити освітні потреби і труднощі і відповідний рівень підтримки. Далі визначається організація інклюзивної форми навчання у закладі освіти та створюється команда супроводу, яка починає збір інформації про поведінку, звички, про способи навчання, про ритуали, започатковані в родині та про способи комунікації. Якщо фахівці не будуть мати даної інформації, вони не зможуть встановити зв'язок з дитиною.

На початку навчання обов'язково організовується спостереження за дитиною, звертається увага на її контактність, адаптаційні можливості, здатність дитини до научуваності, чи є потреба в усамітненні; звертають увагу на темп працездатності, можливість працювати у парі, аналізують її інтереси та емоційний стан в різних ситуаціях.

Також на початку навчання команда супроводу працює над постановкою правильних цілей навчання, які ідуть в трьох сферах: комунікація, соціальна взаємодія, поведінка, інтереси, діяльність. Ці три сфери розвитку є центром адаптивного і корекційного процесу для дітей з РАС. Це є інструментом для визначення першочергових цілей у роботі з конкретною дитиною з РАС, дає розуміння фахівцями системності супроводу. Зазначимо, що обов'язково слід працювати в зоні актуального розвитку. Для цього потрібно ретельно визначити висновки ІРЦ, провести бесіди з батьками, детально проаналізувати спостереження за дитиною на початку навчального року. Усе це буде основою для індивідуального плану розвитку.

Діти з РАС мають різні напрямки корекційно-розвиткових занять. Ця корекційна складова залежить від інтелектуальних можливостей дитини. Фахівці ІРЦ можуть рекомендувати такі напрями: корекція розвитку та розвиток мовлення, ритміка альтернативна комунікація, працетерапія, ерготерапія,

Монтессорі-терапія, кінезіотерапія, анімалотерапія, арттерапія, соціально-побутове орієнтування.

Організуючи діяльність дитини з РАС в освітньому закладі, слід пам'ятати про психолого-педагогічну адаптацію, освітнє середовище, корекційне обладнання та комунікацію. Оцінювання дітей з РАС залежить від інтелектуальних можливостей дитини. Діти за умови своєчасного корекційного втручання, можуть навчатись в закладах загальної середньої освіти. Якщо не проводиться психокорекційна робота, розлади поведінки, характерні для РАС, та порушення формування шкільних навичок не дозволяють дитині повноцінно інтегруватись в шкільний колектив, перешкоджають якісному оволодінню навчальним матеріалом (Марценковський І., 2014).

Процес навчання дітей з РАС вимагає професійної підготовки педагогічних працівників, знання індивідуальних особливостей конкретної дитини. Необхідно налаштуватися на довгий і нелегкий шлях, де можуть бути періоди не тільки прогресу, але й уповільнення. Але навіть найменший, на перший погляд, успіх потрібно заохочувати та підкріплювати. Тому що поки корекційно-педагогічна робота – це єдиний підтверджений на практиці метод, що демонструє позитивні зміни у дітей з РАС. Для створення умов, спеціальних для дітей з РАС, потрібна розробка і впровадження нових підходів до організації навчального процесу, індивідуальних програм розвитку та спеціальних програм. (Горішна Н., 2020).

Таким чином, психосоціальні характеристики дітей з РАС різняться залежно від особливостей прояву аутизму. Однак можна виділити певні типові характеристики для дітей із РАС, серед яких відгородженість від зовнішнього світу, недостатня або цілковита відсутність потреби в контактах з іншими людьми, слабка реакція на зорові та слухові подразники, бажання сталості й одноманітності, страх перед новим. При організації навчального процесу дітей з РАС мають бути враховані індивідуальні особливості кожної дитини, що вимагає від педагогічних працівників поглиблення компетентностей окресленого напрямку.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ В ЛІЦЕЯХ З ПОСИЛЕНОЮ ВІЙСЬКОВО-ФІЗИЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ

У нормативно-правових документах наголошується, що професійна діяльність соціального педагога в ліцеях з посиленою військово-фізичною підготовкою має на меті не лише формування фізичних навичок та військової дисципліни, але й розвиток ціннісних орієнтацій у підлітків (Положення про військовий ліцей, ліцей із посиленою військово-фізичною підготовкою, 2024). Варто відзначити, що основним завданням сучасного соціального педагога є створення умов для гармонійного розвитку особистості учнів, включаючи їх ціннісні орієнтації, що є одним з головних показників розвитку суспільства.

Мета роботи – проаналізувати діяльність сучасного соціального педагога з формування ціннісних орієнтацій підлітків в освітньому середовищі ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою.

У сучасному світі, де важливим складником стає формування громадянського суспільства з високим рівнем соціальної відповідальності та здатності до самореалізації, особливою актуальністю репрезентується питання процесу формування ціннісних орієнтацій у підлітків. Цей процес відіграє важливу роль у формуванні особистості та визначає подальший розвиток суспільства.

Особливого значення набуває аспект впливу військово-фізичної підготовки на ціннісні установки молодого покоління. Ця діяльність вимагає специфічного підходу та ретельного аналізу, оскільки залучення учнів до таких закладів освіти накладає свої особливі вимоги на їхні цінності та орієнтації.

Необхідно зауважити, що підлітковий вік є періодом активного становлення особистості, тому вплив на ціннісні орієнтації в цей час має особливе значення. Підлітки активно відчують потребу в самовираженні та пошуку власного місця

у суспільстві, що робить їх особливо вразливими до зовнішніх впливів. Формування у молоді ціннісних орієнтацій (ідеалів, мети, стандартів, які визначають, що є важливим, бажаним та прийнятним для них) зумовлене впливом різних факторів, таких, як сімейне виховання, освіта, середовище, засоби масової інформації тощо.

Ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою надають особливий акцент на розвиток фізичних якостей, виховання дисципліни, відповідальності та патріотизму. Формування ціннісних орієнтацій є складним та багатограним процесом, що визначається не лише особистими характеристиками підлітків, але й соціальним середовищем, у якому вони знаходяться.

Соціальний педагог може сприяти формуванню ціннісних орієнтацій учнів через ряд стратегій, методів, особливостей, враховуючи специфіку освітнього середовища та потреби цільової аудиторії.

У зв'язку з цим вбачаємо необхідність зазначити особливості діяльності соціального педагога з формування ціннісних орієнтацій підлітків в ліцях з посиленою військово-фізичною підготовкою, що можуть включати наступні аспекти (Щебельська О., 2018):

1. Розуміння специфіки; адаптація до військово-спрямованої атмосфери ліцею та врахування військово-патріотичних цінностей, що притаманні даній установі: соціальний педагог повинен розуміти специфіку виховання та навчання в ліцях з посиленою військово-фізичною підготовкою. Це може включати розуміння важливості дисципліни, самоконтролю, відповідальності та інших цінностей, що є важливими у такому середовищі.

2. Створення безпечного середовища: соціальний педагог повинен створити сприятливу атмосферу, де підлітки почуваються комфортно для відкритого обговорення цінностей і переконань. Це може включати проведення групових дискусій, індивідуальні консультації та взаємодію з учнями під час занять та поза ними. Важливо розвивати дружбу, співробітництво та підтримку між учнями (проведення тренінгів, заходів, що спрямовані на підтримку позитивних міжособистісних відносин

та вирішення конфліктів). Соціальний педагог повинен бути готовим надавати підтримку учням у вирішенні конфліктних ситуацій та вчити їх конструктивному способу вираження своїх почуттів.

Використання відповідних методів: соціальний педагог може використовувати різні методи для формування ціннісних орієнтацій (виховування почуття доброти, співчуття – працювати над розвитком емпатії та доброзичливості в учнів; формування толерантності, ставлення до старших та оточуючих людей, до праці та громадських доручень тощо). Через групові проекти та командні завдання, педагог може сприяти розвитку навичок співпраці та командної роботи, включаючи бесіди, тренінги, групові дискусії, рольові ігри та інші активні методи.

3. Підтримка розвитку особистості: соціальний педагог повинен допомагати підліткам розвивати свій внутрішній світ, самооцінку та усвідомлення власних цінностей. Це, перш за все, увага до особистісного зростання кожного підлітка, зокрема в контексті його вікових особливостей та потреб. Соціальний педагог спрямовує зусилля на стимулювання самопізнання, розвиток самооцінки та формування позитивної самоідентифікації кожного учня, що є важливим етапом у процесі визначення власного місця в суспільстві та в армії. Це може включати індивідуальні та групові тренінги, спрямовані на розвиток емоційного і соціального інтелекту.

4. Врахування впливу військово-фізичної підготовки на формування ціннісних орієнтацій та співпраця з іншими спеціалістами: соціальний педагог може співпрацювати з іншими спеціалістами, такими, як психологи, вчителі, тренери з фізичної підготовки, щоб забезпечити цілісний підхід до формування ціннісних орієнтацій. Може впроваджувати програми, спрямовані на розвиток спортивних якостей, тим самим сприяючи зміцненню духу, впевненості та відповідальності учнів (Наказ МОН України №680 від 04.06.2013).

5. Робота з батьками вихованців ліцеїв: соціальний педагог може також працювати з батьками учнів, щоб забезпечити їх підтримку та залучення в процес формування ціннісних орієнтацій. Ці особливості вимагають від соціальних

педагогів глибокого розуміння цінностей, які вони намагаються формувати, а також здатності працювати в специфічному контексті ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою.

Отже, діяльність соціального педагога в ліцеях з посиленою військово-фізичною підготовкою спрямована на комплексне впливання на особистісний розвиток підлітків, забезпечуючи їх готовність до викликів сучасного суспільства та можливу службу в армії. Сучасний соціальний педагог, працюючи у ліцеї, повинен бути гнучким, емпатичним та компетентним у роботі з підлітками, сприяючи їхньому гармонійному особистісному розвитку та формуванню ціннісних орієнтацій.

У сучасному освітньому середовищі, особливо в ліцеях із посиленою військово-фізичною підготовкою, соціальний педагог відіграє важливу роль у формуванні ціннісних орієнтацій підлітків. Його діяльність базується на діагностиці, вихованні моральних цінностей та створенні психологічного комфорту для учнів. Ретельне врахування особливостей закладу освіти дозволяє ефективно здійснювати педагогічний вплив та сприяти гармонійному розвитку особистості підлітків.

Синиця А. В.

ІННОВАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ З МАС-МЕДІА

У сучасному світі соціальна комунікація виступає як важливий інструмент соціальної роботи, що сприяє ефективному взаєморозумінню, здатному вирішувати конфлікти та формувати соціальні зміни. Соціальні працівники використовують комунікацію як механізм досягнення цілей соціальної інтеграції та підтримки, що вимагає глибокого розуміння теоретичних та практичних аспектів цього процесу.

Значення соціальної комунікації у соціальній роботі не можна недооцінювати, адже вона виступає не просто як процес передачі інформації, а як засіб впливу на уявлення та ставлення суспільства до соціальних питань (Глебова Н., 2013).

Комунікаційні стратегії та моделі, які розробляються та впроваджуються фахівцями, мають великий вплив на результативність соціальної роботи та на здатність досягати позитивних змін в житті окремих осіб та груп. У цьому контексті соціальна комунікація стає ключовим елементом професійної компетентності та вимагає постійного розвитку навичок та знань.

Одним із найефективніших каналів комунікації є мас-медіа. Мас-медіа можуть одночасно бути інструментом для поширення важливої інформації та платформою для стигматизації та неправильного тлумачення соціальних проблем. Ефективні підходи вивчення стратегій соціальної комунікації та їх взаємодія з мас-медіа стає вирішальним для підвищення ефективності соціальної роботи в цілому.

Згідно з дослідженням О. Холода у праці «Соціальні комунікації: тенденції розвитку» (Холод О., 2018), соціальна комунікація виступає як багатовекторний процес, який охоплює різноманітність способів взаємодії між особами та інституціями, включаючи мас-медіа. Цей процес визначається не тільки передачею інформації, а й здатністю до спільного розуміння, емпатії та реагування на соціальні потреби.

Сучасні соціальні працівники стикаються з викликами, які пов'язані з постійно змінюючимися комунікаційними технологіями та потребою адаптації до нових медіа-форматів, що впливають на методи та стратегії соціальної роботи. Вивчення моделей соціального інжинірингу та внутрішньопартійної комунікації, як це роблять І. Бондаренко та К. Одарченко, підкреслює важливість розуміння впливу соціальних, культурних та психологічних аспектів на комунікаційні процеси.

Соціальна комунікація охоплює різноманітні підходи, такі як активне слухання, емпатія, культурна чутливість, та чіткість у висловлюваннях. Ці загальні стратегії формують основу, але важливо зазначити, що сучасні стратегії взаємодії з мас-медіа мають додаткові нюанси.

Інновації в стратегіях взаємодії з мас-медіа соціальних працівників можуть включати такі пункти:

- Інтеграція цифрових платформ: Зростання соціальних мереж та онлайн-платформ вимагає від соціальних працівників володіння цифровими інструментами для комунікації. Ефективне використання цих платформ для кампаній свідомості та просвіти може значно посилити їхній вплив.

- Створення вмісту з розумінням медіа-трендів: Соціальні працівники повинні розуміти, як створювати і презентувати вміст, який резонує з сучасними трендами мас-медіа, включаючи візуальні образи, відео та інтерактивний контент.

- Партнерство з медіа-експертами: Важливість співпраці з журналістами та медіа-експертами, які можуть допомогти правильно сформулювати і доставити повідомлення громадськості. Це сприяє не тільки збільшенню охоплення, але й підвищенню довіри до інформації.

- Кризова комунікація: Навчання працівників соціальної сфери методам кризової комунікації, щоб вони могли ефективно реагувати в ситуаціях, що вимагають швидкого і чіткого поширення інформації через мас-медіа.

Розвиток навичок соціальної комунікації у працівників соціальної сфери в контексті взаємодії з мас-медіа є критично важливим для забезпечення, що важливі соціальні питання отримують належну увагу та підтримку. Використання інноваційних стратегій і технологій може значно підвищити ефективність цієї взаємодії, сприяючи створенню більш справедливого та інформованого суспільства.

Інтеграція новітніх стратегій у взаємодію з мас-медіа є суттєвим нововведенням у соціальній роботі. Використання цифрових платформ, залучення до медіа трендів, партнерство з медіа-експертами, та розвиток кризової комунікації не тільки зміцнюють здатність соціальних працівників реагувати на виклики сучасного світу, але й сприяють створенню більш ефективних та залучених соціальних служб. Ці інновації допомагають забезпечити, що важливі соціальні питання отримують належну увагу та підтримку від громадськості.

Ці інноваційні стратегії відкривають перед соціальними працівниками нові можливості для підвищення ефективності їхньої роботи та залучення широкого кола аудиторії через мас-медіа. Зокрема, інтеграція цифрових платформ, таких як

соціальні мережі, дає соціальним працівникам інструменти для негайного та масштабованого розповсюдження інформації, можливість швидко реагувати на актуальні питання та збирати зворотний зв'язок від громадськості. Це особливо важливо у кризових ситуаціях, коли потрібно оперативно поінформувати людей та залучити важливі ресурси.

Розуміння та використання сучасних медіа-трендів дозволяє соціальним працівникам створювати більш привабливий і змістовний контент, який може привернути увагу широкої аудиторії. Використання візуальних образів, інтерактивних елементів та історій реальних людей не тільки сприяє збільшенню залученості, але й допомагає глибше зрозуміти та емоційно відгукнутися на проблеми, з якими стикаються клієнти соціальних служб.

Партнерство з медіа-експертами розширює можливості соціальних працівників у плані професійного створення контенту, його дистрибуції та оптимізації. Робота з журналістами та маркетологами може підвищити якість інформаційних матеріалів, забезпечити їхню адекватність та культурну чутливість, а також забезпечити більшу впевненість у тому, що повідомлення досягне своєї цільової аудиторії з максимальним ефектом.

Крім того, розвиток навичок кризової комунікації є критично важливим для соціальних працівників, оскільки дозволяє їм підтримувати зв'язок з громадськістю та клієнтами під час соціальних, природних чи політичних криз. Ефективна кризова комунікація може допомогти не тільки управляти ситуацією, але й зберігати довіру та спокій серед населення, що є важливим для вирішення кризових ситуацій.

Отже, інноваційні підходи відкривають широкі можливості для соціальних працівників у їх спілкуванні з мас-медіа та суспільством в цілому, підвищуючи якість та ефективність соціальних послуг, а також сприяючи більшій обізнаності та взаємодії між громадянами і соціальними службами.

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Процес добору кадрів – надзвичайно складна і відповідальна ділянка роботи служб персоналу, яка вимагає запровадження науково-методичних підходів, як інструменту роботи з кадрами для працівників і спеціалістів відповідних підрозділів соціальних служб.

Пошук працівників та фахівців соціальних організацій на зовнішньому ринку праці означає спрямування пропозицій щодо працевлаштування спеціалістів (психологів, соціальних працівників, соціальних педагогів), які не просто не працевлаштовані, але й висококваліфіковані спеціалісти, що бажають надавати професійні соціальні послуги. Перевагою такого добору є ймовірність появи в організації нових компетентних кандидатів, не пов'язаних жодними умовностями.

Під час добору кандидатів застосовують такі *техніки*:

Оголошення про вакансії всередині колективу використовують досить часто, оскільки вона не потребує значних витрат коштів. Крім того, особа, яка пропонує певного кандидата, бере на себе відповідальність за нього, допомагає йому адаптуватися в новому середовищі. Нерідко працівники краще знають, хто буде найефективнішим на певному робочому місці, а тому і пропонують особам зайняти його.

Розміщення оголошень на сайтах організації та у соціальних мережах дає можливість потрапити до організації багатьом кандидатам. Незважаючи на те, що на оприлюднення оголошень потрібні значні кошти, вони є сигналом для ринку послуг, що в організації усе добре, оскільки вона потребує нових працівників.

Використання державної служби зайнятості допомагає володіти базами даних про кандидатів на певні робочі місця, виданням брошур і бюлетенів із інформацією про пошукувачів робочих місць, аналізом локального ринку праці і зміною на ньому. Часто вони надають консультації організаціям, які

потребують нового поповнення, іноді за власною ініціативою пропонують їм претендентів.

Залучення кадрових агенцій – послуги є недешевими і залежать вони від гарантій, які надає агенція щодо обраного кандидата. Якщо він не виправдовує очікувань, агенція пропонує іншу кандидатуру. При цьому агенції користуються різноманітними техніками відбору кандидатів, до послуг кадрових агенцій найчастіше вдаються, маючи потребу у фахівцях рідкісних кваліфікацій, менеджерах.

При дослідженні придатності кандидатів до роботи в соціальних службах, використовують *різні методи*: аналіз документів, біографічних даних, кваліфікаційні розмови, практичне випробування вмінь кандидата, тестові випробування, графологічні експертизи, іноді перевірку на детекторі брехні, центри оцінювання. Вибір конкретних методів залежить від особливостей робочих місць в соціальних організаціях, на які добирають кандидатів.

Первинне знайомство з претендентами на посаду відбувається шляхом *аналізу документів* кандидатів (анкет, резюме попередньої трудової діяльності, автобіографій, характеристик, рекомендацій, копій документів про освіту). На цьому етапі працівник служби персоналу повинен звернути особливу увагу на відповідність даних, повідомлених претендентом про себе в окремих документах: авторитетність навчального закладу, який закінчив претендент; попередній трудовий досвід, який може бути корисним організації; на схильність кандидата до регулярної зміни місць праці; особливості службового зростання та вакантними, в претендента на попередніх місцях роботи, а також на мотиви пошуку місця праці в даній організації.

Метод біографічних даних полягає у вивченні різних аспектів особистості трудової біографії претендента під кутом його придатності вимогам організації: походження і освіта, кваліфікація і вміння, просування по службі, зміна місць проживання і причини цього.

У багатьох організаціях використовують балні оцінки представлених кандидатами даних. Кандидатів, які отримали вищу кількість балів, допускають до наступного етапу селекції –

кваліфікаційної розмови, іншим дякують за виявлену зацікавленість до праці в організації, а відомості про них заносять до бази даних потенційних кандидатів.

Тому в кадровій роботі дедалі ширше *запроваджується тестування як метод виявлення інтелектуальних та інших якостей людей*. Тести можуть передбачати письмові або усні відповіді і завдання, штучно імітувати близьку до реальної ситуації, в якій претендент повинен виявити спосіб своїх дій. Найчастіше під час оцінювання якостей претендентів на вакантні посади використовують комплексні тести, до складу яких входить соціометричний блок, блок тестів на виявлення розумових здібностей, блок тестів на виявлення особистісних якостей і станів, мотиваційний блок, блок профорієнтації, блок тестів для виявлення міжособистісних відносин. Таким чином, процес добору кадрів – надзвичайно складна і відповідальна ділянка роботи яка вимагає запровадження науково-методичних підходів, як інструменту роботи з кадрами для працівників і спеціалістів відповідних підрозділів соціальних служб.

«*Кадри*» – це соціально-економічна категорія, що характеризує людські ресурси підприємства, організації, закладу, регіону, галузі, країни. На відміну від трудових ресурсів, що об'єднують усе працездатне населення країни як зайнятих, так і потенційних працівників, поняття «кадри» включає в себе постійний (штатний) склад соціальних працівників, тобто працездатних громадян, які є у трудових відносинах з різними організаціями. Під кадрами ж звично розуміють штатних, кваліфікованих працівників, що мають попередню професійну підготовку та володіють спеціальними знаннями, трудовими навичками або досвідом роботи в обраній сфері діяльності.

Персонал, на відміну від кадрів, являє собою більш широке поняття. *Персонал – це весь особистий склад закладу, підприємства чи організації, або частина цього складу, що представляє собою групу за професійною чи іншою ознакою (наприклад, обслуговуючий персонал)*. Персонал соціального закладу сприймається сьогодні як соціально-економічна категорія і як практичний термін. Як категорія, персонал висловлює бажання або форму реалізації демократичних начал для формування в системі соціальної роботи цілісної соціальної

організації. У цьому сенсі вживання поняття «персонал соціального закладу» передбачає деяку єдність і соціальну спільність усіх соціальних працівників того чи іншого закладу. Інколи до його складу символічно «зараховують» усіх учасників спільних благодійних акцій, тобто громадськість.

Тож, до *персоналу соціальних закладів* може відноситись навіть громадськість, яка складається з гетерогенних груп (меценати, спонсори, засоби масової інформації, політичні партії, церква, союзи та об'єднання, громадянські ініціативи, волонтери та ін.) Їх інтерес відносно закладів соціальної роботи полягає в тому, щоб вони могли сприяти цілям організації або у всякому разі не перешкоджати їм. У кадровому менеджменті існує сталий зв'язок між основними категоріями. Його можна подати в такому вигляді: людський фактор → людські ресурси → трудові ресурси → робоча сила → трудовий потенціал → кадри → персонал → сукупний соціальний працівник → соціальний працівник → волонтер → громадськість.

Кадрова політика є невід'ємною складовою організації соціальної роботи, запорукою ефективності її функціонування та перспектив подальшого розвитку. Кадрова політика забезпечує підготовку фахівців, менеджерів соціальної роботи, а вони, у свою чергу, здійснюють управління персоналом, виконуючи свою найважливішу функцію. Підтримка менеджерів є головним предметом кадрової діяльності установ соціальної роботи. У вітчизняній управлінській практиці, як показує аналіз, поки що відсутня стала класифікація кадрів управління в сфері соціальної роботи.

Як засвідчує аналіз, комплексний характер кадрової політики в соціальній сфері забезпечується єдністю таких заходів:

По-перше, забезпечення всіх ланок соціальної роботи необхідними людськими ресурсами, з врахуванням інтересів соціальних працівників. Це стосується як вибору клієнта, змісту надання допомоги, послуг і робочих місць, так і створення умов для розвитку особистості менеджменту соціальної роботи і соціального працівника, забезпечення гідних умов праці відповідно до отриманої кваліфікації. Інструментом для вирішення цих завдань є кадрове планування.

По-друге, створення ефективної системи мотивації персоналу на високопродуктивну професійну працю, а також прогнозування умов для його кар'єрного зростання.

Активна кадрова політика забезпечується також за рахунок дотримання наступних вимог: чіткого визначення дій, що повинні використовуватися для досягнення мети соціальної роботи; досягнення ясності розуміння проблем управління та кадрів; налагодження чіткої співпраці шляхом координації діяльності між різними структурними підрозділами соціальної установи, закладу чи служби, а також і взаємодії між ними як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні, єдиного підходу та послідовності у прийнятті кадрових рішень, чіткого дотримання визнаних стандартів у різних ситуаціях управління та діяльності персоналу; сприяння процесу децентралізації влади, що значно поліпшує виробничі відносини у сфері соціальної роботи; розвитку сучасних технологій кадрового менеджменту; переконання персоналу в позитивній місії соціальної установи, закладу чи служби, а також у необхідності здійснення соціальної роботи взагалі; інформування персоналу про етичні правила менеджера або фахівця соціальної роботи, якими вони повинні керуватися у професійній діяльності та поза нею; укріплення суспільної моралі та покращення загальних стосунків між менеджерами соціальної роботи, соціальними працівниками та клієнтами.

Кадрова політика установ соціальної роботи – це діяльність, що пов'язана з організацією ієрархічних відносин між суб'єктами соціальної сфери, а також з визначенням форм, принципів, завдань і змісту діяльності та методів їх взаємодії. Вирішення завдань кадрової політики на практиці є цільовим призначенням кадрової роботи, вона складається з планування, підбору, підготовки, розстановки, перепідготовки, оцінки, виховання та раціонального використання кадрів. За характером це організаційна робота, що спрямована на підвищення інтелектуального та організаційно-кадрового потенціалу в закладах соціальної роботи.

Отже, діяльність будь-якої організації залежить від конкретних людей. Вони є центральним і головним елементом в будь-якій системі управління і в будь-якій виробничій системі.

Персонал соціальних служб – це, перш за все, люди, які характеризуються складним комплексом індивідуальних та професійних якостей, серед яких соціально-психологічні відіграють головну роль.

Товстуха А. Ю.

ПЛЕКАННЯ ЦІННОСТЕЙ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ В РОДИННОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Формування здорового способу життя – складний процес, який потребує активної участі в ньому якнайбільшої кількості людей: це і батьки, і вихователі, і учителі, і оточення, і насамперед – сама особистість. Якщо розглядати цей процес в сім'ї, то в більшості випадків він зводиться до виховання навичок гігієнічної поведінки та профілактики шкідливих звичок. Відомим є той факт, що з метою прищеплення здорового способу життя батьки в процесі виховання власних дітей застосовують різні психологічні механізми.

Перш за все, це механізм підкріплення – батьки використовують заохочення (або покарання) тієї поведінки дитини, яку вони вважають правильною чи неправильною. У свідомості дитини формується певна система ціннісних норм, стандартів і життєвих планів, дотримання і прагнення реалізації яких для неї поступово стає внутрішньою потребою. Якщо ці стандарти і плани реалістичні, то, досягаючи їх, дитина, а згодом і доросла людина, підвищує рівень власної самоповаги, формує позитивний «Я-образ». В тому випадку, коли стандарти і плани батьків не відповідають наявним можливостям дитини, не враховують її власних інтересів і схильностей, у разі невдачі у дитини виникають труднощі із самовизначенням, втрачається віра в себе, знижується рівень самоповаги (Романів Л., Пішак О., 2021).

Питання можливості (або неможливості) вести здоровий спосіб життя є суб'єктивним, бо воно, перш за все, детерміноване ступенем усвідомлення особистістю важливості дій в цьому напрямі. Навіть при відсутності деяких об'єктивних

умов (комфортне житло, належне харчування, достатній дохід тощо) особи з високим рівнем свідомості стосовно здорового способу життя прагнуть багато чого робити заради власного здоров'я. І навпаки, за достатньо об'єктивних умов нестача особистісних стимулів знижує бажання бути здоровим.

Беззаперечним є той факт, що роль сім'ї у формуванні здорового способу життя молодій людині є важливою і вирішальною. Сім'я формує власний спосіб життя, мікрокультуру, основою якої виступають цінності і елементи культури суспільства або окремих його соціальних груп. Дитина включається в сім'ю з дня її народження, коли вона є найбільш сприйнятливою до виховних впливів (як свідомих з боку батьків, так і внутрішньосімейної атмосфери в цілому). Фактично, сім'я є першою ланкою між людиною і суспільством, яка передає від покоління до покоління певні соціальні цінності, що на суб'єктивному рівні виступають як ціннісні орієнтації членів сім'ї (Заболотна Т., 2015).

Сімейно-побутова культура родини виступає осередком, з якого вибудовується вся соціальна взаємодія, в тому числі, і в напрямку формування здорового способу життя. А безперервність і довготривалість сімейних відносин, постійний контакт осіб різної статі, віку, життєвого досвіду сприяють наслідуванню і засвоєнню дітьми зразків поведінки сааме батьків і тільки потім – інших людей поза сім'єю. Таке складне поєднання об'єктивних і суб'єктивних чинників обумовлює значний виховний потенціал сім'ї, безпосередньо батьків, їхній визначальний вплив на процес формування способу життя дітей.

Формування здорових звичок найбільш ефективно відбувається в дитинстві. Чим менший вік, тим більш безпосереднє сприйняття, тим більше дитина довіряє тим, хто її виховує. Це створює найбільш сприятливі можливості для формування потрібних для збереження здоров'я якостей і властивостей особистості. Наскільки успішно будуть сформовані й закріплені у свідомості навички здорового способу життя в молодшому віці, залежить в подальшому реальний спосіб життя, який або сприятиме, або перешкоджатиме розкриттю потенціалу особистості.

Цінності виховання виражають передовсім глибинний гуманістичний смисл. Дух як есенціальна основа людської особистості задає смисли буття. Тілесне, хоча і діє за своєрідним законом, тільки наповнюючись енергією духу, спроможне постати як людська особистість (Зайченко Н., 2021).

Отже, ставлення індивіда до власного здоров'я є наслідком реалізації виховної функції сім'ї. Від того, що закладено в людині з раннього дитинства, багато в чому будуть залежати її світогляд, культура та спосіб життя.

Як стверджують фахівці з проблем молоді, від стосунків з батьками, батьківської сім'ї вирішальним чином залежить здоров'я кожної молодої людини. Причому цей вплив оцінюється значно вище, ніж вплив будь-яких інших чинників. Проте, здоров'я людини не зводиться лише до фізичного стану, а й передбачає психоемоційну врівноваженість, духовне здоров'я. Важливою характеристикою духовного здоров'я є спосіб життя людини. З одного боку, спосіб життя, притаманний тій чи іншій людині, істотно визначає стан її духовного здоров'я, а з іншого – сам зазнає істотного впливу духовних чинників, визначається та конкретизується ними. В свою чергу, стан духовного здоров'я обумовлюється оцінкою власних можливостей та перспектив їх реалізації, засвоєною людиною системою цінностей, її ментальністю, ставленням до сенсу життя. Крім того, духовне здоров'я залежить від прийнятих у сім'ї традицій проведення дозвілля (Заболотна Т., 2015).

Часто-густо родинне виховання й виховання дітей у навчальних закладах існують як дві окремі ланки: вдома дитина дістає одні настанови, зразки поведінки, а в закладі освіти – інші. Батьки хочуть бачити своїх дітей здоровими, але не завжди розуміють залежність від стану здоров'я способу життя. Тому потрібно підвищувати педагогічну культуру батьків з основ здорового способу життя через колективні, індивідуальні та наочні форми роботи. Сюди входять бесіди, групові консультації, лекторії педагогічних знань, батьківські збори, батьківські конференції, семінари-практикуми з відродження національних традицій, родинні мости, клуби, сімейні свята, зустрічі з лікарями, психологами. При цьому важливо порушувати питання сімейного виховання щодо формування

здорового способу життя в дітей та підлітків, акцентувати увагу на відповідальності сім'ї за здоров'я, виховання і долю дитини.

Хлєбїк С. Р.

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Метою підготовки фахівців із соціальної роботи в умовах війни є забезпечення кадрами системи соціальних служб на всіх рівнях, що зараз відчутно трансформується через зміни, спричинені війною та її наслідками. Трансформації, що мають складну багатофакторну природу, важко піддаються прогнозуванню та ускладнюють процеси, пов'язані зі збереженням та плануванням роботи з кадровим ресурсом соціальних служб.

Вирішення проблеми забезпечення соціальних служб фахівцями з відповідними професійними компетентностями знаходиться на перетині інтересів соціальних служб як потенційного роботодавця, інтересів самих фахівців з соціальної роботи, а також інтересів закладів освіти, що займаються підготовкою фахівців.

Ще до початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну серед експертів з соціальної роботи точилися активні дискусії щодо формування та переліку компетентностей соціальних працівників (Андрющенко А., Горбунова-Рубан С., 2019; Байдарова О., Карагодіна О., Федченков В., 2020; Пишуліна О., Маркевич К., 2022). Реалії воєнного часу наклали певний відбиток на умови та практики виконання функцій соціальної роботи, відповідно спричинивши зміни в пріоритетності вимог до компетентностей фахівців із соціальної роботи та їх актуалізації.

Компетентність у широкому розумінні трактується як сфера діяльності або коло питань, на яких людина добре розуміється, має знання та досвід, що дозволяють їй судити про щось компетентно, висловлювати обґрунтовані авторитетні

судження. З іншого боку, компетентність може розглядатися як рівень досягнення певних компетенцій, тобто тих ключових питань, стосовно яких фахівець має відповідні знання та досвід.

У нашому дослідженні ми спираємось на визначення компетентності як інтегральної характеристики, що визначає здатність фахівця вирішувати професійні завдання, використовуючи знання, життєвий та професійний досвід, спираючись на власні цінності та здібності.

Досліджуючи комунікативний потенціал майбутніх фахівців соціальної сфери було встановлено, що здобувачі освіти у своїй більшості (75% учасників опитування) є гарними співрозмовниками, володіють навичками професійної комунікації. Проте, з них лише 25% вміють слухати і приділяти належну увагу співрозмовнику в повному необхідному обсязі, а 50% інколи не виявляють до партнера по спілкуванню уважного ставлення, розуміння суті проблеми через недостатній рівень професійного сприйняття партнера по спілкуванню.

Дещо менша кількість досліджуваних має брак уміння слухати (15%): критично ставляться до висловлювань, не мають сформованих навичок толерантного ставлення до клієнта. Приблизно така ж кількість досліджуваних є поганими співбесідниками (10%), тобто, їх комунікативний потенціал необхідно розвивати через формування навичок професійного спілкування в соціальній роботі з отримувачами послуг. Це свідчить про готовність більшої частини майбутніх соціальних працівників до набуття таких соціальних навичок (softskills), як: комунікативна взаємодія з клієнтами соціальної сфери з метою їх вислуховування та приділення уваги їхнім потребам. Більша частина майбутніх соціальних працівників здатна до комунікативного контролю (62%). Це вказує на те, такі соціальні навички (softskills) як здатність постійно стежити за собою, керувати своїми емоціями, реагувати на зміну ситуації, виявляючи гнучкість і толерантне ставлення, вміння передбачати враження, яке вони справляють на оточуючих, і свідомий контроль за поведінкою згідно поставлених завдань.

Зроблені висновки підтвердили результати досліджень інших науковців (В. Заїки, А. Гета, Є. Вишар, 2021) про необхідність для майбутніх соціальних працівників і таких

соціальних навичок (softskills), як: уміння майбутніх соціальних працівників оперативно та дієво організувати й реалізовувати взаємини (як ділового, так і особистісного характеру) з різними людьми; спрямування на розширення сфери взаємодії; бажання брати безпосередню участь у колективних заходах тощо.

Згідно з результатами досліджень учених-практиків Г. Мешко і О. Мешко (2021) на формування softskills студентів у ЗВО орієнтовані навчальна діяльність, самостійна робота студентів, індивідуально-консультативна робота, виробнича та тренінгові практики, участь у діяльності Центру педагогічного консалтингу, залучення студентів до волонтерської діяльності та різноманітних акцій і проєктів. Водночас справжньою школою для формування softskills є робота на громадських засадах, участь у студентському самоврядуванні, громадських об'єднаннях, наукових товариствах, яка вчить роботі в команді, управлінню проєктами, самоорганізації діяльності, розвиває комунікативну компетентність, креативність та здатність до «реінжинірингу», тобто готовності робити звичні речі новим способом.

Погоджуємося з українськими дослідницями Ю. Дроздовою й О. Дубініною (2020), що основними методами розвитку softskills у сучасних українських ЗВО мають стати самонавчання (щодо оволодіння моделями ефективної діяльності); пошук зворотного (щодо результативності фахової діяльності з позиції надбань власного досвіду); вивчення досвіду успішних людей, взаємодія з коучем (наставником); ситуативні тренінги; кейс-методи; поєднання здобуття необхідної освіти із діяльністю за фахом (дуальна освіта). В умовах спеціально організованого тренінгового середовища майбутні соціальні працівники досягають високого рівня розвитку соціальних навичок завдяки прояву їх суб'єктної активності, стимулюванню інтелектуально-творчого потенціалу та включенню власного емоційно-соціального досвіду при розв'язуванні й моделюванні нестандартних соціальних ситуацій.

Військова агресія Росії проти України внесла свої корективи в підготовку майбутніх соціальних працівників. Вважаємо за доцільне виділити кілька найбільш важливих, на

нашу думку, аспектів, зокрема: змістовий – передбачає внесення змін до освітніх програм нових компетентностей та програмних результатів щодо формування здатностей у майбутніх фахівців працювати із отримувачами соціальних послуг, які постраждали від війни); внесення нових дисциплін нормативного чи вибіркового циклу, наприклад щодо роботи із військовослужбовцями та членами їх сімей; внесення тем до існуючих дисциплін щодо роботи в громаді на засадах сталого розвитку під час війни і в період повоєнної розбудови; фандрейзингу; розвитку благодійності та волонтерства тощо.

Майбутні соціальні працівники повинні розуміти природу військової агресії, її сутність, історію, причини та наслідки. Це допоможе їм спрацювати превентивно, а також краще зрозуміти потреби різних груп людей, які можуть постраждати або є потерпілими від війни, і розробити ефективні стратегії роботи з ними.

Здобувачі освіти повинні мати добре сформовані особистісно-професійні якості, зокрема стресостійкість (щоб в умовах постійного стресу не вигоріти, а володіти своїми емоціями, бути в ресурсі), резильєнтність (щоб швидко відновлюватися в умовах надзвичайних ситуацій та ефективно протистояти труднощам), управління і лідерство (щоб у потрібний момент взяти на себе відповідальність за забезпечення базових потреб людей у певному місці, а також управління соціальними проектами та ресурсами в умовах погіршення соціальної інфраструктури), емпатійність (щоб встановити довірливі відносини із отримувачами соціальних послуг і підтримати у важкі моменти), толерантність (передбачає здатність поважати різні культури, переконання та погляди, що є важливим, особливо в умовах війни, коли люди можуть мати різні думки).

Отже, підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах війни та післявоєнної відбудови має свої особливості, які вимагають від них певних компетентностей. Професійна підготовка повинна бути спрямована на здатність працювати в умовах війни і повоєнної відбудови з різними отримувачами соціальних послуг, що постраждали, а також на формування таких особистісних якостей, як стресостійкість, резильєнтність,

гнучкість і динамічність, комунікативність, управління і лідерство, емпатійність, толерантність.

Навички softskills сприяють компетентнісному професійному розвитку особистості майбутнього соціального працівника. Соціальні навички softskills необхідні для успішної діяльності соціальних працівників, оскільки значно покращують результативність їх роботи і якість надаваних ними послуг.

Шибиріна О. В.

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ З ООП

Повномасштабне вторгнення Росії на територію України значно вплинуло на умови життя всіх українців, а особливо на дітей з особливими освітніми потребами, які є однією з найбільш уразливих груп населення. Перебуваючи в небезпеці, в тривалому стресовому стані, дитина позбавлена не лише нормальних умов для розвитку, освіти, а в першу чергу – базових потреб людини (потреби у їжі, сні, безпеці, соціальній стабільності та ін.). Отже, через відчуття дитиною тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини, яка і до цього мала певні особливості та труднощі.

Мета дослідження – проаналізувати вплив військового конфлікту на психоемоційний розвиток дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

У зарубіжних дослідженнях акцентується увага на наслідках збройних конфліктів для психічного здоров'я дітей (Lustig et al., 2004; Barenbaum et al., 2004; Betancourt & Williams, 2008; T. S. Betancourt & K. T. Khan, 2008). Зокрема, дослідження висвітлюють вплив травмуючих подій, пов'язаних з війною, на психіку дітей, що загалом призводить до порушення психічного здоров'я, а в деяких випадках – до тривалої психопатології в дітей і підлітків. Автори наголошують на ознаках емоційного неблагополуччя, зокрема стресі, депресії, підвищеній тривожності, страхах, фобіях, поведінкових проблемах і

пропонують напрями психокорекційного впливу для подолання негативних станів у дітей. Аналіз практичного досвіду засвідчує вагомість вчасної допомоги дітям з особливими освітніми потребами в умовах кризових викликів, у результаті яких стає можливим подолання психоемоційних розладів у дітей, подолання обмежень і розширення меж корекційно-розвивального навчання та супроводу (Чеботарьова О., 2022).

Діти з особливими освітніми потребами представляють досить різноманітну групу. Існують різні види порушень, які можуть мати діти з ООП:

- Діти зі слуховими порушеннями (нечуючі, слабчуючі).
- Діти зі зоровими порушеннями (незрячі, слабозорі).
- Діти з мовними порушеннями (заїкання, дислалія, дисфазія).
- Діти з опорно-руховими порушеннями (церебральний параліч, сколіоз, ампутація кінцівок тощо).
- Діти з інтелектуальними порушеннями (когнітивні розлади).
- Діти з емоційно-вольовими порушеннями (РАС, СДВГ, аутизм).
- Діти з комплексними порушеннями розвитку (синдром Дауна, синдром Ретта, фенілкетонурія тощо).

Слід зазначити, що через негативний вплив військових дій у дітей згаданих вище категорій може виникати відчуття небезпеки, психоемоційного напруження, страху, тривожні розлади, можуть спостерігатися різні форми соціальної, психологічної дезадаптації, втрата сформованих навичок (мовленнєвих, шкільних, соціально-побутових тощо), нетипова поведінка, агресивність, надмірна рухова активність, або навпаки – зазвичай непритаманні дитині в'ялість, рухова загальмованість, сонливість, байдужість, зниження мотивації та ін.

Психотравмівні події, надзвичайні ситуації, зумовлені збройною агресією держави-терориста, мають вплив на психологічний стан усіх людей. Проте найбільш критично такі події впливають на дітей з ООП. Для визначення особливостей психологічного-педагогічної допомоги дітям в умовах війни важливо визначити, які поведінкові реакції можуть

спостерігатися у неповнолітніх осіб, які перебувають під впливом війни:

- у когнітивній сфері спостерігається погіршення уваги, пам'яті, зниження продуктивності звичної діяльності та здатності до планування власної діяльності;

- у соціально-психологічній сфері поведінка може змінюватись від схильності до конфліктів до самоізоляції;

- емоційна сфера характеризується підвищеною тривожністю, страхами, плаксивістю, спостерігаються депресивні настрої, агресивність, регрес у поведінці;

- сомато-вегетативні зміни: порушення дихальних циклів, головні болі, психогенні болі в ділянці серця, психогенне погіршення зору, надмірна м'язова напруга, нервові тремтіння, порушення діяльності шлунково-кишкового тракту, порушення харчової поведінки, сухість у роті та ін.;

- розлади пристосувальних реакцій (істероїдні та інші реакції).

Зважаючи на вищесказане, у дітей з ООП виникають проблеми з соціалізацією, розвитком емоційно-вольової сфери. Постійна тривожність, стрес, замкнутість, агресивність, фрустрація – це основні негативні емоційні прояви. Такі діти не можуть контролювати свої почуття та їх прояви, що негативно відображається на їх навчально-пізнавальній діяльності, значно знижуючи активність, мотивацію та навчальні результати (Верич С., Рень Л., 2023).

Наслідки воєнних дій не минають безслідно та надовго залишаються у пам'яті дітей. Посттравматичний стресовий розлад є однією з найбільш серйозних психологічних проблем, з якими можуть зіткнутися діти з ООП, які пережили військовий конфлікт. Поширеними ознаками ПТСР є:

- постійні, інтенсивні спогади про військові події. Це є найбільш типовим симптомом ПТСР. Дитина з цим симптомом багаторазово мимоволі переживає травмівну подію.

- реагування на подразники, які нагадують про війну, наприклад, гучний звук, дим, світло спалаху або певні запахи, і це може спричиняти панічну реакцію;

–уникнення будь-яких згадок про війну або події, пов'язані з нею;

–депресивні стани, роздратованість;

–проблеми зі сном. ПТСР може призвести до проблем зі сном, таких як кошмари, тривожні сни або безсоння;

–проблеми з харчуванням. Деякі діти також можуть втратити апетит або, навпаки, відчувати потребу постійно переїдати.

Вчені О. Іркін, Н. Корикін, А. Лимар, які досліджували проблему впливу війни на дітей, зробили висновок, що воєнна травма веде до довготривалих травмуючих наслідків для психіки дітей (зокрема для дітей з ООП) – і чим триваліші воєнні дії, тим сильніші симптоми.

Таким чином, ми бачимо, що військовий конфлікт суттєво впливає на психоемоційний розвиток дітей з особливими освітніми потребами. Діти, зокрема з ООП, після перебування в екстремальних ситуаціях потребують посиленої уваги, підтримки, психологічної допомоги та відповідного супроводу. В залежності від того, коли і наскільки якісно буде надана психологічна допомога залежить, ефективність подолання наслідків перебування в екстремальних ситуаціях дітей та повернення їх у соціум.

Шолох О. А.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Україна, як і багато інших країн, має багато складних соціальних проблем, які вимагають відповідних стратегій та підходів у сфері соціальної роботи. Соціальна робота є важливою галуззю, яка забезпечує підтримку та допомогу різним категоріям населення, особливо тим, хто опинився у складних життєвих ситуаціях. Організація цієї діяльності вимагає відповідального керівництва та ефективного використання ресурсів. Менеджери соціальної роботи

відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування соціальних служб, реалізації соціальних проєктів та соціальних програм. Вони відповідають за планування, організацію та виконання діяльності, спрямованої на підтримку вразливих груп населення. Видатні педагоги, такі як К. Ушинський та В. Сухомлинський, позиціонували педагогічні підходи, які можуть бути корисними для управління персоналом в соціальній сфері.

У своїх працях вчені І. Базюк, Л. Мельник, Л. Скібіцька, О. Скібіцький, Г. Тимошко, Ф. Хміль підкреслювали важливість індивідуального підходу до кожної людини та створення сприятливого середовища для розвитку особистості. Дослідники вважали, що важливою складовою успішного управління закладами соціальної реабілітації є співпраця та комунікація, розвивали концепцію співробітництва в соціальній роботі. Однією з ключових складових успішної роботи в галузі соціальної роботи, на їх думку, є ефективне керівництво. Менеджери соціальної роботи відповідають за організацію та координацію роботи соціальних служб, спрямованих на підтримку та поліпшення якості життя різних категорій населення, включаючи дітей, молодь, сім'ї, інші вразливі групи.

Ефективне керівництво в галузі соціальної роботи сприяє забезпеченню успішного функціонування соціальних служб та реалізації соціальних програм. Діяльність менеджера соціальних служб включає керівництво персоналом, розробку стратегій розвитку закладу, планування та організацію роботи, а також створення толерантних відносин з клієнтами та співробітниками.

Менеджери соціальної роботи визначають цілі та завдання соціальних програм, розробляють стратегії їх впровадження та забезпечують необхідні ресурси для їх успішного виконання. Вони відповідають за формування команди, надання їй підтримки, навчання та моніторинг її роботи.

Розглянемо детальніше роль ефективного керівництва в галузі соціальної роботи. Ефективний менеджер визначає місію та візію організації, яка відповідає потребам клієнтів і відображає її цінності. Він розробляє стратегії та цілі, спрямовані на досягнення місії, і надає чітку орієнтацію для

всього персоналу. *Менеджер соціальної роботи* надає підтримку та мотивацію персоналу, сприяючи їхньому професійному розвитку та самовдосконаленню. Він визначає ролі та ступінь відповідальності, створює стимули для досягнення результатів роботи та забезпечує командний дух в організації. Ефективне керівництво в галузі соціальної роботи є ключовою складовою успішного функціонування організацій та реалізації соціальних проєктів.

Один із важливих аспектів управління в соціальній роботі – *це робота з персоналом*. У своїй книзі «Effective Leadership and Management in Social Work» (2017), Лоренціо Дж. Джонсон та Енн Холл розглядають ключові аспекти *управління персоналом* у контексті соціальної роботи, включаючи професійні компетентності, освіченість, мотивацію до роботи в соціальних службах та збереження персоналу. Майкл Джемісон та Елізабет Джемісон визначають важливим *стратегічний підхід* в управлінні закладами соціальної підтримки («Strategic Management for Social Work Organizations», 2009). Вони підкреслюють важливість планування на довгострокову перспективу та розробки чіткої стратегії, спрямованої на досягнення місії та цілей соціальної організації. Діяльність керівників – менеджерів соціальної роботи вимагає врахування різноманітних аспектів управління відповідними службами.

Майкл Джемісон та Елізабет Джемісон вважали *функцію планування* основоположною у процесі досягнення успіху в соціальній роботі. Лоренціо Дж. Джонсон та Енн Холл підкреслюють важливість *ефективного управління персоналом*, а Лоуренс Л. Мартін та Джой Дж. Славін наголошують на важливості *управління фінансами*. Нарешті, Томас Л. Конетт та Роберт Дж. Мідлтон розглядають також мережевий підхід у розвитку соціальних служб найбільш розповсюдженим. Мережевий підхід в соціальній роботі набуває все більшого значення. У своїй книзі «Network Management in the Human Services: A Manual for Building and Sustaining Networks» (2015), Томас Л. Конетт та Роберт Дж. Мідлтон аналізують стратегії та практики розвитку та управління мережами в галузі соціальної роботи і вважають його дуже ефективним. Об'єднавши результати даних наукових розвідок у відповідні проєкти та

соціальні програми, менеджери соціальної діяльності можуть створити ефективні послуги, спрямовані на поліпшення якості життя вразливих груп населення.

Вітчизняні психологи та педагоги приділяють велику увагу розвитку інтерактивних методів в організації діяльності менеджерів соціальної роботи. Розуміння психологічних та педагогічних аспектів управління, активна співпраця та використання рішень ситуаційного менеджменту стають ключовими для забезпечення ефективності соціальних програм та соціальних послуг у сучасному українському суспільстві.

Співпраця з іншими організаціями є невід'ємною частиною роботи менеджерів соціальної роботи. Вони встановлюють партнерські відносини з громадськими організаціями, урядовими установами та іншими стейкхолдерами для забезпечення комплексного підходу до вирішення соціальних проблем.

Менеджер соціальної роботи *прагне усвідомлювати потреби та очікування клієнтів*, створюючи умови для їх задоволення. Він сприяє розвитку емпатії та співчуття серед свого персоналу та відповідає за встановлення та підтримку довірчих відносин з клієнтами. Однією з провідних якостей менеджерів соціальної роботи є підтримка та стимулювання інноваційних ідей та проєктів, спрямованих на поліпшення якості надання соціальних послуг. Це створює сприятливу атмосферу для творчості та пошуку новаторських рішень.

Розвиток власних навичок та знань менеджерів соціальної роботи полягає у постійній праці над власним професійним розвитком, поглиблюючи свої навички та знання.

Натомість менеджер соціальної роботи володіє цілою плеядою особистісних та професійних якостей, серед яких:

- лідерські якості, здатність мотивувати та інспірувати команду, приймати рішення та вести людей до досягнення спільних цілей;

- комунікаційні навички, вміння ефективно спілкуватися з різними групами людей, слухати їх потреби та виявляти емпатію;

- організаційні здібності, здатність керувати часом та ресурсами, планувати та приймати стратегічні рішення;

- психологічна освіта та розуміння основних принципів психології та соціальної роботи для ефективної взаємодії з клієнтами та розв'язання їхніх проблем;

- емпатія та співпереживання, здатність відчувати та розуміти емоції та потреби інших людей;

- аналітичні здібності, здатність аналізувати складні ситуації та приймати обґрунтовані рішення.

В свою чергу, в діяльності менеджера соціальних служб мають місце фактори, які перешкоджають їхньому професійному розвитку:

- *Невміння управляти собою* – це нездатність повною мірою використовувати свій час, енергію, свої вміння; нездатність справлятися зі стресами.

- *Розмитість особистих цінностей* – відсутність чіткого розуміння своїх особистих цінностей; наявність цінностей, що не відповідають умовам сучасного ділового та приватного життя.

- *Смутні особисті цілі* – відсутність цілеспрямованості в професійній діяльності. Цілі не сумісні з умовами роботи і життя.

- *Зупинений саморозвиток* – відсутність налаштованості і сприйнятливості до нових ситуацій і можливостей.

- *Недостатність навичок вирішувати проблеми* – відсутність стратегії, необхідної у прийнятті рішень, а також здатності вирішувати сучасні проблеми.

- *Відсутність творчого підходу* – відсутність здатності генерувати нові ідеї, невміння організувати проєктну діяльність.

- *Невміння впливати на людей* – нездатність забезпечувати участь і допомогу з боку оточуючих або впливати на вирішення їхніх проблем.

Крім цього, можна виділити й інші обмеження: нерозуміння особливостей процесів управління; слабкі навички управління людьми та ресурсами; невміння навчатись і встановлювати вимогу на саморозвиток; низька здатність формувати професійну команду.

Отже, успішна організація діяльності менеджерів соціальної роботи вимагає поєднання професійних знань, лідерських якостей, вміння комунікувати та співпрацювати з іншими. Це ключовий елемент для забезпечення ефективності та

ефективності впровадження соціальних програм (проектів) з метою підтримки потреб вразливих груп населення.

Діяльність менеджерів соціальних інституцій в Україні в часи світової пандемії та рашистської агресії надзвичайно важлива. Менеджери соціальної роботи організують забезпечення ефективності соціальних програм та послуг. Вони повинні мати широкий спектр навичок та якостей, щоб успішно впоратися з різноманітними викликами суспільства та завданнями, що стоять перед ними. Організація їх діяльності має на меті забезпечення максимального позитивного впливу на якість життя тих, кому вони організують надання допомоги у сучасному мінливому соціумі.

Отже, менеджер соціальної роботи – це член соціальної організації, який здійснює управлінську діяльність і приймає управлінські рішення. Менеджери є ключовими фігурами в соціальних службах.

НАШІ АВТОРИ:

Аврамець А. В. – магістрантка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Антоненко Д. К. – магістрантка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Баранова М. С. – магістрантка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Барбаш Є. В. – аспірант кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Бойко В. О. – магістрант ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Будакова А. В. – студентка факультету педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Гладка О. Л. – магістрантка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Грищенко О. П. – доцент кафедри права, філософії та політології Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кандидат юрид. наук.

Грищенко С. В. – професор кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, доктор пед. наук.

Децюк Т. М. – доцент кафедри підвищення кваліфікації персоналу пробації Пенітенціарної академії України, кандидат пед. наук.

Донець Т. П. – старший викладач кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Дяківська І. А. – магістрантка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Єфремова О. П. – доцент кафедри права, філософії та політології Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кандидат юрид. наук.

Завацька Л. М. – директор Навчально-наукового інституту психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кандидат пед. наук.

Зайченко Н. І. – доцент кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, доктор пед. наук.

Закатова Д. В. – студентка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Зінченко Т. В. – старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Карпова І. Г. – доцент кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кандидат пед. наук.

Кисла О. Ф. – доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кандидат пед. наук.

Коленченко Н. В. – студентка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Конончук А. І. – доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат пед. наук.

Криволап М. О. – магістрантка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Криловець М. Г. – професор кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, доктор пед. наук.

Майстат Н. М. – магістрантка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Малиш Т. В. – магістрантка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Махоткіна Л. Б. – старший викладач кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кандидат пед. наук.

Михайленко О. В. – доцент кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кандидат пед. наук.

Могильний Ф. В. – доцент кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кандидат пед. наук.

Могильницька К. М. – студентка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Молібог І. М. – студент ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Новгородський Р. Г. – доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат пед. наук.

Остапенко К. В. – магістрантка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Піхоцький Ю. П. – магістрант ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Платонов Є. С. – магістрант ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Платонова О. Г. – доцент кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кандидат пед. наук.

Платонова Ю. О. – магістрантка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Примаченко А. А. – студентка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Рень Л. В. – завідувач кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кандидат пед. наук.

Рудя М. І. – магістрантка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Синиця А. В. – аспірант кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Тимошко Г. М. – професор кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, доктор пед. наук.

Товстуха А. Ю. – студентка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Хлєбїк С. Р. – доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат пед. наук.

Шибирина О. В. – магістрантка ННІ психології та соціальної роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Шолох О. А. – доцент кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кандидат пед. наук.

З М І С Т

Аврамець А. В., Карпова І. Г. Особливості соціалізації дітей із вадами мовлення	3
Антоненко Д. К., Платонова О. Г. Соціально-педагогічна підтримка сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах	6
Баранова М. С. Соціальна адаптація дітей з розладом дефіциту уваги та гіперактивності в закладах дошкільної освіти	9
Барбаш Є. В. Міждисциплінарний підхід в українській вищій освіті	13
Бойко В. О. Особливості соціалізації обдарованих дітей	15
Будакова А. В., Криловець М. Г. Соціальні аспекти розвитку в середовищі молодіжних субкультур	20
Гладка О. Л. Сучасні реалії інклюзивної освіти в Україні	23
Грищенко С. В., Єфремова О. П., Грищенко О. П. Проблеми соціальної реабілітації дітей та молоді з особливими потребами	26
Децюк Т. М. Профілактика професійної деформації та професійного вигорання працівників пробації	30
Донець Т. П. Актуальні методи соціальної роботи у контексті викликів сучасного світу	34

Дяківська І. А. Провадження інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти	42
Завацька Л. М. Підтримуючі підходи у роботі з дітьми, які переживають травматичний стрес	46
Зайченко Н. І. Реформаторські атрибуції соціальної педагогіки на межі ХІХ – ХХ століть	50
Закатова Д. В. Діти України в умовах війни	55
Зінченко Т. В. Розвиток соціально-комунікативних навичок у дітей з особливими освітніми потребами засобами казкотерапії	56
Карпова І. Г. Використання масових форм у соціально-виховній роботі з сім'ями	60
Кисла О. Ф. Арттерапія як засіб корекції емоційної сфери першокласників під час адаптації до школи в умовах невизначеності війни	65
Коленченко Н. В. Стратегія формування здорового способу життя молоді	69
Конончук А. І. Розвиток послуги «Університет третього віку» та шляхи її трансформації в умовах розбудови інституційної спроможності ТЦСО/ЦНСП	72

Майстат Н. М. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти	77
Малиш Т. В., Завацька Л. М. Організація інклюзивного середовища в закладах дошкільної освіти	80
Махоткіна Л. Б. Соціальне підприємництво як засіб вирішення соціальних проблем суспільства	84
Михайленко О. В. Теоретичний аналіз дефініції соціальна реабілітація	88
Могильний Ф. В. Особливості дозвіллевої діяльності студентської молоді	93
Могильницька К. М. Гра як метод виховання у педагогічній творчості А. С. Макаренка	98
Молібог І. М., Платонова О. Г. Форми та методи вибору майбутньої професії молоддю в Україні	100
Новгородський Р. Г. Психолого-педагогічний супровід дітей з ДЦП в закладах освіти	103
Остапенко К. В. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей з затримкою психічного розвитку в інклюзивному середовищі закладу початкової освіти	108
Піхоцький Ю. П., Платонова О. Г. Програма корекційної роботи з дітьми молодшого шкільного віку, що мають порушення мовлення	114

Платонов Є. С., Михайленко О. В. Жорстоке ставлення до дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема	118
Платонова О. Г. Вплив медіапростору на соціалізацію студентської молоді	124
Платонова Ю. О., Михайленко О. В. Історичні аспекти важковихованості як соціально-педагогічної проблеми	130
Примаченко А. А. Особливості соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців	134
Рень Л. В. Соціальна послуга медіації у громадах: виклики та перспективи	138
Рень Л. В., Криволап М. О. Особливості організації навчання дітей з розладами аутистичного спектру	143
Рудя М. І., Грищенко С. В. Особливості діяльності соціального педагога з формування ціннісних орієнтацій підлітків в ліцях з посиленою військово-фізичною підготовкою	148
Синиця А. В. Інновації соціальної комунікації фахівців соціальної сфери з мас-медіа	151
Тимошко Г. М. Кадрове забезпечення в закладах соціальної роботи	155
Товстуха А. Ю. Плекання цінностей здорового способу життя особистості в родинному середовищі	160

Хлебик С. Р. Професійні компетентності соціальних працівників: пріоритети сучасної підготовки фахівців	163
Шибирина О. В. Вплив військового конфлікту на психоемоційний розвиток дітей з ООП	167
Шолох О. А. Організація діяльності менеджерів соціальної роботи	170
Наші автори	176

Наукове електронне видання

**ЧОТИРНАДЦЯТІ СІВЕРЯНСЬКІ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ**

*Матеріали міжнародної наукової конференції
(26 квітня 2024 року, м. Чернігів)*

Том 2. Соціальна робота та педагогіка

Наукова редакція
Н. І. Зайченко

Літературна редакція
Н. І. Зайченко, Л. В. Рень

Комп'ютерна верстка та макетування
О. Ю. Дроздов